

SZAKDOLGOZAT

Gulyás Áron

2024

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Budai Campus

Agrár- és Élelmiszergazdasági Intézet

Gazdálkodási és menedzsment alapképzési szak

AZ UTCASEPRŐK RÉGEN ÉS MA

**A BUDAPESTI KÉZI ÚTTISZTÍTÁS FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE,
KIHÍVÁSAI ÉS JÖVŐKÉPE VEZETŐI SZEMPONTBÓL**

Belső konzulens: Dr. Suhajda Csilla Judit
egyetemi docens

Belső konzulens

intézete/tanszéke: Agrár- és Élelmiszergazdasági
Intézet
Nemzetközi-szabályozási és
Gazdasági Jogi Tanszék

Külső konzulens: Ruscsák Béla Gyula
nyugdíjas, volt üzemvezető,
főmunkatárs

Készítette: Gulyás Áron

Budapest

2024

*„Nagy seprőjével nyáron port kaszált,
megegett rajta az ősz jó szíve,
rőt levelüket hullatják a fák,
kipirul ő is: van mit tennie.*

*Vén, mint az idő, ősz a barátja,
- az utcaseprők mindig öregek!
befelé néz, a jövőjét látja:
napról napra a sírhoz közelebb.*

*Addig csak seper. Néha megpihen,
cseréppipája megköhögteti,
füstje elvegyül emlékeivel,
az élet is csak emlék már neki.*

*Hangja tán nincs is, szeme beesett,
arca csupa ránc, bajusza fehér.
Ma még seper, de holnap leperreg:
maga is fonnyadt, szélrázta levél...”*

(Molnár Jenő: Utcaseprő, 1958)

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Bevezetés</i>	- 1 -
<i>Fogalmi környezet</i>	- 2 -
1. Szakirodalmi áttekintés	- 4 -
1.1. A köztisztasági szakma és a kézi úttisztítás története	- 4 -
1.1.1. A köztisztaság eredettörténete, első előfordulásai a világban	- 4 -
1.1.2. A szervezett köztisztaság kialakulása és megjelenése Európában	- 5 -
1.1.3. Magyarország fővárosának köztisztasági fejlődése 1872-ig	- 7 -
1.1.4. Budapest, a székesfőváros	- 10 -
1.1.5. A világháborúkat követő megújulás, út a rendszerváltásig	- 15 -
1.1.6. A budapesti kézi úttisztítás napjainkban	- 19 -
1.2. Az úttisztítás mint szolgáltatás	- 22 -
1.2.1. A gépi úttisztítás	- 22 -
1.2.2. A kézi úttisztítás	- 25 -
1.3. Az utcaseprők társadalmi megítélése	- 27 -
1.4. Akik az utcaseprőket irányítják: a kézi úttisztítás vezetői	- 29 -
2. Alkalmazott módszer, a kutatás körülményei	- 35 -
3. Eredmények és értékelésük	- 37 -
3.1. Utcaseprővé válni	- 37 -
3.1.1. Kik és milyen motivációval lesznek utcaseprők?	- 37 -
3.1.2. Mi alapján választják ki az utcaseprőket, van-e toborzás?	- 40 -
3.1.3. Mely szakmák gyakorolják a legnagyobb elszívóhatást az utcaseprői rétegre?	- 42 -
3.2. Utcaseprőnek lenni	- 43 -
3.2.1. Milyen problémákkal küzd egy utcaseprő, melyek az érdekérvényesítő lehetőségei?	- 43 -
3.2.2. Van-e és mi alapján alakulhat ki az utcaseprők között a „nem hivatalos hierarchia”?	- 45 -
3.2.3. Milyen az utcaseprők külső megítélése és a foglalkozás presztízse?	- 46 -
3.3. Utcaseprőket vezetni	- 47 -
3.3.1. Mik a vezetők személyes motivációi, hogyan lesz valaki vezető?	- 47 -
3.3.2. Melyek a vezetők eszközei és hogyan fejlesztik azokat?	- 48 -
3.3.3. Milyen módon gondoskodnak az utcaseprők vezetői a saját utánpótlásukról?	- 50 -
3.4. Utcaseprők a jövőben	- 50 -
3.4.1. Mik az utcaseprőket és a szakmát ért jelentősebb külső hatások?	- 50 -
3.4.2. Mindig szükség lesz-e az utcaseprőkre? Meg fog-e szűnni a budapesti kézi úttisztítás?	- 54 -
3.4.3. Mi a kézi úttisztítás jövőképe, mi várhat az utcaseprőkre?	- 54 -
4. Következtetések és javaslatok	- 58 -
4.1. Következtetések	- 58 -
4.1.1. Lesznek-e a jövőben utcaseprők Budapest utcáin?	- 58 -
4.1.2. Szükséges-e speciális kompetencia a területen dolgozók irányításához, vezetéséhez?	- 58 -
4.1.3. Milyen nehézségekkel találkozhatnak az utcaseprők vezetői?	- 59 -
4.2. Javaslatok	- 59 -
5. Összefoglalás	- 62 -
<i>Irodalomjegyzék</i>	- 66 -
<i>Ábrajegyzék</i>	- 69 -
<i>Mellékletek</i>	- 70 -
1. sz. melléklet – Az interjúk kérdései	- 70 -
2. sz. melléklet – Szakmai szótár	- 71 -

BEVEZETÉS

Szaktervezésemben a budapesti köztisztasági szolgáltatásban elsődleges szerepet betöltő kézi úttisztítási feladatokat ellátó munkavállalók, azaz az *utcaseprők* szakmájának fejlődéstörténetét, valamint azokat a kihívásokat kívánom ismertetni, amelyekkel mind a mai napig szembe kell nézniük nemcsak az utcaseprőknek, de a vezetőiknek is. Ezek mellett célom vizsgálni azt is, hogy az *utcaseprőség* mint foglalkozás a jövőben (akár évtizedek távlatában) milyen létjogosultsággal bír. A témaválasztásom alapvető oka a korábbi Fővárosi Köztisztasági Hivatal (FKH), későbbi nevein Fővárosi Közterület-fenntartó Vállalat / Részvénytársaság / Zártkörűen Működő Részvénytársaság / Zártkörűen Működő Nonprofit Részvénytársaság (FKF), majd a Budapesti Közművek Zártkörűen Működő Nonprofit Részvénytársaság (BKM) önálló területeként működő FKF Köztisztasági Divíziójánál folytatott több mint tíz éves munkaviszonyom, amely magával hozta a mindennapok tapasztalásait és kérdéseit. A témával foglalkozó források nagy része saját gyűjtésből származik. A kutatásaimba bevont szereplők (interjúalanyok) némelyike korábban vagy jelenleg is a szakmában dolgozik, illetve dolgozott.

A dolgozatban tehát azalábbi kérdésekre keresem a választ:

1. Lesznek-e utcaseprők a jövőben Budapest utcáin?
2. Szükséges-e speciális kompetencia a területen dolgozók irányításához, vezetéséhez?
3. Milyen nehézségekkel találkozhatnak az utcaseprők vezetői?

Mivel a jövőre vonatkoztatva a fenti kérdésekre alapvetően következtetésekkel kaphatunk választ, a kutatásomat az irodalmi és statisztikai forrásaim feldolgozása mellett interjúkkal támasztottam alá, valamint olyan érdekességekkel is igyekszem azt színesíteni, mint például a dolgozat végén megtalálható szakmai szótár (lásd: 2. sz. melléklet).

A közterületek, utcák, városok tisztasága elemi érdekünk és közös ügyünk, ami a szakma közegészségügyi vonatkozásai miatt az elmúlt évszázadokban jelentős változásokon ment keresztül, egy dolog azonban nem változott: a munkát valakinek, valahogyan el kell végeznie. Az interjúkkal célom megismerni és megismertetni az utcaseprő-foglalkozás korábban is érzékelhető kihívásait, ezért igyekeztem visszatekinteni arra, hogy a történelem évszázadai során egészen napjainkig hogyan s miként alakult ez a szakma, és mindebből levonni a jövőre vonatkozó konzekvenciákat.

FOGALMI KÖRNYEZET

A mai értelemben vett köztisztaság településeink közterületeinek tisztaságát és tisztántartását jelenti¹, amely a modern ember számára egy olyan adottság, amibe beleszületünk és eredendően velünk van, körülvesz minket. A köztisztasági állapotok meglétét és *megteremtődését* alapvetésnek tekintjük, a társadalom többsége vélhetően bele sem gondol, hogy szervezetségi szinten milyen komplex rendszerre épül egy Budapest-méretű metropolisz tisztántartása. Számos gépi és kézi technológiák együttese teszi lehetővé számunkra a mindennapi együttélésünk alapfeltételeinek biztosítását, mindezt szinte láthatatlan módon. A különféle kommunikációs kampányokon kívül a mai napig a köztisztasági munkavállalók – ideértve az *utcaseprőket*² – által elvégzett munkának inkább a hiánya látványos, mintsem maga a munkavégzés.

1. ábra: Pleer bácsi portréja
(Demjén Attila, Munkácsy Mihály-díjas festőművész, 1972)

¹ Bárczi G. és Országh L. (1961): A magyar nyelv értelmező szótára IV. - Ki-Mi (Budapest, Akadémiai Kiadó, 475. o.): **köztisztaság** főnév

Vmely város, község közterületének tisztántartása, tisztasága. „Ebben a városban gyengén áll a köztisztaság. Az utcák állapota és öntözése megfelel a köztisztaság követelményeinek.”

köztisztasági.

² Bárczi G. és Országh L. (1962): A magyar nyelv értelmező szótára VII. - U-Zs (Budapest, Akadémiai Kiadó, 75. o.):

utcaseprő főnév

Városban az utcák seprését, tisztántartását kézi erővel végző köztisztasági alkalmazott. □ Az utcaseprő . . . csikorgó nyírfaseprőjére görnyedve . . . seperget. (Kosztolányi Dezső)

utcaseprői; utcaseprőség.

Amint a tisztaságra épülő komfortérzet a társadalom tagjai (mondhatjuk: *járókelők*) számára valamelyest csökken, azonnal előtérbe is kerül a feladatot ellátó szervezetek és dolgozóik szerepe és felelőssége.

Amennyiben településüzemeltetési szempontból, szakmai alapon értelmezzük a köztisztaság fogalmát, akkor ez egy olyan, a köz érdekében végzett szolgáltatás (közszolgáltatás), amelyet a közösségi célúak közé sorolhatunk. Ebben az esetben – mint a kommunális szolgáltatások egyik fontos része – a köztisztaság részét képezi a települési hulladékok begyűjtése és kezelése is, ugyanakkor fontos leszögezni, hogy jelen dolgozat nem kíván a hulladékgazdálkodással foglalkozni, még akkor sem, ha jól tudjuk, hogy az utcaseprők is a hulladékok eltávolítását végzik döntően.

A dolgozatban a következőkben ismertetett történeti időkben – különös tekintettel a XX. század második feléig – a *köztisztaság* fogalma együttesen foglalkozik a különféle, mai értelemben vett úttisztítási és hulladékkezelési feladatokkal, annak ellenére, hogy akár géppel, akár kézzel végzett úttisztítási (értsd: takarítási) feladatok során keletkezik kezelendő hulladék, a két tevékenység napjainkban már egymástól elkülönített módon, de értelemszerűen egymásra gyakorolt hatással történik.

Az előzőek értelmében a *köztisztasági feladatok* ma már inkább utalnak az úttisztítási, seprési, mosási munkákra (közterület-tisztántartás), a szemétszállítás és egyéb kezelési technológiák és folyamatok pedig együttesen foglalhatók össze a *hulladékgazdálkodás* fogalmával. A jelenleg hatályos, Budapest Főváros Közgyűlésének a főváros köztisztaságáról szóló 48/1994. (VIII. 1.) sz. önkormányzati rendelet³ §-a szerint³:

„a) köztisztasággal összefüggő tevékenység: az egyes ingatlanok – ezen belül különösen a lakóépületek és az emberi tartózkodásra (üdülés, pihenés, szállás stb. céljára) szolgáló más épületek, továbbá a nem lakás céljára szolgáló helyiségek és a hozzájuk tartozó területek, valamint a közterületek tisztán tartása;(...)

h) tisztán tartás: az egyes ingatlanok és közterületek tisztítása, hó- és síkosságmentesítése, illetőleg pormentesítése;(...)”

³ Budapest Főváros Közgyűlésének 48/1994. (VIII. 1.) sz. önkormányzati rendelete a főváros köztisztaságáról (1994, Budapest)

1. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

1.1. A köztisztasági szakma és a kézi úttisztítás története

1.1.1. A köztisztaság eredettörténete, első előfordulásai a világban

Egyes források szerint a mindennapi tevékenységek során keletkező szennyezőanyagokat (mai értelemben véve hulladékokat, az akkori érzékelések alapján nyilván a bűzös, esetleg kártevőket és dögevőket vonzó szerves maradékokat) már az ősember is eltávolította a közvetlen környezetéből.⁴ Fellelhetők olyan források, amelyek szerint már az i. e. évszázadokban is léteztek írásos szabályok az épített környezetünk közegészségügyi és köztisztasági állapotának megóvására vonatkozóan. Például Mózes V. könyvének 23. részében is van utalás a hadi táborba való belépéshez szükséges állapotra és tisztaságra.⁵

Az ókori görögnél már tilos volt az utcákon felhalmozni a szemetet, az utcamosási munkálatokhoz pedig felhasználták az akkori vízvezetékhalózathoz folyó vizet. Ez a lemosásos eljárás a későbbiekben a rómaiaknál általánossá vált, köszönhetően a fejlett vízvezetékrendszerüknek. Augustus római császár idejében már olyan kinevezett tisztviselők is voltak, akinek – több más feladat mellett – az utak, járdák, kanálisok és szennyvízcsatornák tisztasági állapotának ellenőrzése is feladatuk volt. Ezek voltak az *aedilisek*⁶, akik pénzbüntetéssel is élhettek, ha valamit nem találtak a megfelelő állapotban. Évente minimum egyszer egy átfogóbb nagytakarítást is elvégeztek abban az időben, amikor a vízvezetékekből a kanálisokba áteresztett vízzel lemosták az utcákat. Ez főleg az állati és emberi ürülés lemosásának célját szolgálta, az egyéb hulladék eltávolítása mellett. A kanálisok – megfelelő vízáramlást biztosító – megtisztítását az ókori Rómában hadifoglyok (rabszolgák) végezték. Az emberi ürülék gyűjtésére árnyékszékeket telepítettek városszerte, a vizelet gyűjtésére pedig agyagedényeket rendszeresítettek. A vizeletből feljegyzések szerint később (részben) kinyerték az ammóniataralmát, amelyet tisztítószerként tudtak hasznosítani. Amellett, hogy a központosított vízrendszerekhez köthető tisztasági intézkedések egész fejlettnak mondhatók, ebben az időben még bőven nem volt tilos pl. az éjjeli edényeket napközben kiönteni az utcára.⁷

⁴ Ibos I. (1977): Kommunális szolgáltatások (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 56-59.)

⁵ [sz. n.] (1590): Károli-biblia, Mózes 5. könyve 23. fejezet

⁶ A mai Budapest III. kerületében megtalálható, római kori Aquincum területén 2 fő *aedilis* volt kijelölve a tisztség betöltésére.

⁷ Póczy K. (1980): Közművek a római kori Magyarországon (Budapest, Műszaki Könyvkiadó)

A római városok fejlettségét a népvándorlások elsodorták és egészen a középkorig nem voltak érzékelhető előrelépések az eddig leírt, központilag – legalábbis valamennyire – szervezett településtisztasági rendszerekben. Az alapvető utcatisztítási (le mosási) lehetőségekről szóló rendelkezés alapfeltétele a kezdetleges (mai nevén) „szilárdburkolati úthálózat”, ami eleinte a lekövezést jelentette. Ez Franciaországban kezdetlegesen a XII., Németországban pedig a XIII. században valósult meg. A XV. században, Hollandiában már szemétfuvarozó vállalkozók hordták ki Leidenben azt a háziszemetet (mai nevén háztartási hulladékot), amelynek gyűjtésére edényeket biztosítottak központilag.⁸

Több kísérlet is volt a köztisztasági, egyúttal párhuzamosan a közegészségügyi állapotok javítására és fejlesztésére, alapvető érdemi áttörés és sikerek nélkül: ekkoriban a pestisjárványok jelentős pusztítást végeztek a nagyvárosokban, és egészen a XVIII. századig kisebb-nagyobb hullámokban, de rendszeresen előfordultak szerte Európában.

1.1.2. A szervezett köztisztaság kialakulása és megjelenése Európában

A XVII. századi Párizsban központi utcatisztítási szolgálatot állítottak fel, amely szervezetileg a rendőrség alatt működött és a lényege az volt, hogy vállalkozókra keresztül hordták el a városból a háziszemetet. Az ilyen jellegű – alapvetően központilag szervezett – szemétszállítást nemsokkal később átvette több város is, köztük pl. Hamburg. Az utcán lévő, vagyis az utcára kikerülő szemet összegyűjtését általában fegyencekkel végeztették az Európai nagyvárosokban. A XVIII. századra Bécsben, Berlinben és más városokban elterjedt az az eljárás, hogy a fegyencek mellett a prostituáltakat is kötelezték az utcák tisztántartására, mondván, hogy a legtöbb idejüket amúgy is ott töltik. Mivel ezekben az időkben a lakosságot kevés sikerrel bírták még rá, hogy saját költségükön gondoskodjanak a környezetük tisztogatásával, I. Frigyes Vilmos elrendelte, hogy amennyiben a lakosság az ablakon vagy a saját portája elé kiönti a szemetet, akkor azt a katonaság lapátolja vissza az ablakon. Az ilyen jellegű helyi és drasztikus kezdeményesek egyértelmű célja volt a lakosság öngondoskodásának kikényszerítése, de már I. Frigyes Vilmosnak is be kellett látnia, hogy hosszútávon ez a folyamatos konfliktusokon kívül nem vezet sehova. Ennek okán ezt az intézkedést vissza is vonták, és végül a város saját lovaskocsikat szerzett be a szemet kijelölt helyre való elszállítására, amelyekre viszont a lakosok tudták felhelyezni a szemetüket. II. (Nagy) Frigyes uralkodása alatt az akkori Poroszország területén már források szerint foglalkoztattak

⁸ Dortsák Gy., Kutas I. és Szénich F. (1987): A köztisztaság fejlődése (Budapest, kiadó nélkül, kézirat)

*csengettyűsöket*⁹, akik jeleztek a szemétszállító kocsi érkezésekor, hogy a lakosságnak ideje felhelyeznie a kocsira a szemetét.^{10, 11}

Ezekkel az intézkedésekkel – ha a hulladékkezelést és a napjainkban ismert előírásokat nem vizsgáljuk – a XVIII. századra a szervezett szemétszállítás már megközelítette a mai korokban ismert rendszereket. A lakások belső takarítása így idővel folyamatosan megoldottá vált és a kapcsolódó közegészségügyi, szállítmányozási és lerakási szabályozásokkal a járványok és betegségek előfordulása is csökkenő tendenciát mutatott. Ezzel párhuzamosan a városi utak tisztántartása általánosságban Európa-szerte szintén a városi hatóságok kezében volt. A városok és utak szilárdburkoltsága éppúgy eltért, mint a különböző országok és azokon belül a városok módszertana a közterületek megtisztítására, ugyanakkor jellemző volt, hogy a mai korokban is ismert szabályozások szerint az épületek előtti járdák takarítására a lakosság volt kötelezve.

A közterületek általános tisztántartásáról az eddigiekben olvashattuk, hogy azt főként fegyencek, de esetenként akár prostituáltak is végezték, így ezeknek köszönhetően az utcák seprését végzők a társadalom számára korántsem a megbecsültebbek közé tartoztak. A XVIII. század második felétől viszont az utcaseprés egyre több helyen számított tisztességes munkának. Frankfurt am Mainban egy lakossági felmérés is készült 1760-ban, amelyben a lakosság véleményét kérték ki a témában, és a visszajelzések alapján azt szerették volna, hogy ne a fegyencek, hanem ellenérték fejében bármely tisztos polgár elvégezhesse azt.

Ebben az időszakban már találkozni lehetett a később *guberálóknak*¹² nevezett személyekkel is¹³: Párizsban fordult elő, hogy a szemetet turkálók tevékenységét betiltották, viszont erre kreatív megoldásként az „elkövetők” céhekbe tömörültek. Az így választott céh az akkori franciaországi viszonyok szerint a rongyszedők (*Chiffoniers*) céhe lett, amelynek működését a hatóságok is elismerték (ezáltal a turkálás újra legális lett).

A XIX. századra a fejlettebb országokban egyértelművé vált az az összefüggés, miszerint a higiénia jelentős hatást gyakorol a halálozások számának változására, főleg egy városnak a

⁹ *csöngettyűs*: Azok az elsősorban tizenéves fiatalok voltak, akik hajnaltól akár késődélutánig járták az utcákat és becsöngetéssel jelezték, ha érkezett a szemeteskocsi, hogy a lakók elkezdjék kihordani a szemetüket. A *csöngettyűsök* kivették a részüket a lovak trágyáinak kezelésében, valamint azok csutakolásában és etetésében is. Körülbelül a II. világháborúig volt bevett gyakorlat a *csöngettyűsök* alkalmazása.

¹⁰ Fodor A. (1973): Kocsisok, csöngettyűsök – Adalékok a köztisztaság történetéhez (Budapest, Budapest a főváros folyóirata, XI. évf., 9. sz., 36-37. o.)

¹¹ Dortsák Gy., Kutas I. és Szénich F. (1987): A köztisztaság fejlődése (Budapest, kiadó nélkül, kézirat)

¹² *guberálók / gubrincsok*: Azok a korábban Budapesten is előforduló személyek, akik a városszerte – később inkább „külvárosszerte” – megtalálható szeméttélepeken, a lerakók területén a szemétkupacokból még kigyűjtögették a nekik hasznos holmikat.

¹³ György I. (1973): A csengettyűs kisfiútól a tömörítő kukáig (Budapest, Népszabadság, 31. évf. 45. sz., 6. o.)

sűrűn lakott, zsúfoltabban beépített városrészekben. Ennek következtében Angliában felgyorsultak a csatornaépítési folyamatok, valamint a napjainkban *angol WC*-ként is ismert vízöblítési illemhelyek rendszeresítése. Az ilyen technológiájú vízöblítési illemhelyeket elsősorban nyilván a háztartásokon belül építették ki, ugyanakkor mivel ezek egyre több helyen voltak hozzáférhetők (az otthonokban), ezáltal az emberek kevésbé *végezték a dolgukat*. Berlinben a XIX. század közepén a rendőrség irányítása alatt létrehoztak egy központi köztisztasági szervezetet, amelyet később átsoroltak a tűzoltóság irányítása alá, ugyanis így lehetőség nyílt a tűzoltófecske- és locsolók egyszerűbb átvezénylése közterület-tisztántartási feladatokra.¹⁴

Összességében a XIX. századra már sok nagyvárosban, a folyamatos csatornahálózat és a szilárdburkolatú utcák kiépülésének köszönhetően nagyjából kialakult az a rendszer, hogy központi irányítás alá került a köztisztaság megszervezése, egyúttal már foglalkoztatva voltak a büntetésüket töltő rabok mellett és helyett kézi úttisztítási munkákat ellátó utcaseprők is. Az, hogy a lakók voltak a kötelezettek a járdák leseprésére, és a közfoglalkoztatottaknak az utak belső részének vagy nem szigorúan az épületek/ingatlanok előtti sávok takarítása volt a feladata, már ekkor is általános gyakorlatnak volt tekinthető, akárcsak napjainkban.

1.1.3. Magyarország fővárosának köztisztasági fejlődése 1872-ig

A hazai köztisztaság 1700-as éveit érintő állapotáról Dr. Gortvay György orvostörténész a következőket írta: *„A járványos időket kivéve, - amikor nagyobb gondot fordítottak a köztisztaságra -, az utcákat az egész XVIII. század folyamán csak az eső tisztogatta.”* Gortvay szerint ez alól kivételt a török uralom után fél évszázaddal egyedül a koronázóváros, Pozsony jelentette, ugyanis 1753-ban a Helytartótanács közegészségügyi veszélyekre hivatkozva rendeletben írta elő egy szennyvízzel telített árok betemetését, amely nem csak magánérdek, hanem a köztisztaság és a közegészségügy ügye. Ez a rendelet egyúttal előírta, hogy az utcákra nem lehet háziszemetet kidobni, az utcák tisztaságának megőrzése érdekében.¹⁵

Az előző fejezetekben említettek alapján tudható, hogy a római kori Aquincum területén is a kor általános fejlettségi szintjét meghaladó szennyvízhálózat volt kiépítve a településen. Mivel Aquincum nem folyamatos „jogelődje” a mai Budapestnek, így ezek a rendszerek sok évszázaddal később jelentek csak meg újra a környéken. Írásos szabályozásokat találhatunk

¹⁴ Dortsák Gy., Kutas I. és Szénich F. (1987): A köztisztaság fejlődése (Budapest, kiadó nélkül, kézirat)

¹⁵ Gortvay Gy. (1953): Az újkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története I. (Budapest, Akadémiai Kiadó)

viszont a XVII. századból Debrecen, Bereg megye és Máramarossziget vonatkozásában, amelyekben vagy a házak előtti szemét elhordására, vagy az utcák tisztántartására kötelezték a lakosságot. Hasonló szabályozásokat lehet találni a XVIII. század elejéig még Brassó, Eger, Beregszász városokra vonatkoztatva is. Ezek alapján kijelenthető, hogy legalábbis valamennyire szervezettnek volt nevezhető a magyar városok köztisztasága.

A török hódoltság (1541-től 1699-ig) által érintett területeken – köztük az akkori Buda városát is beleértve – viszont rosszabb volt a helyzet. Budán – a hódoltságból való 1686-os visszavétele után – még évtizedekig hullámokban jelen voltak járványok. Ettől az időtől folyamatosan találhatunk írásos dokumentumokat a köztisztaság szabályozásáról. 1692-ben a budai Városi Tanács elrendelte, hogy a városba fuvarozó szekerek a város elhagyásakor kötelesek magukkal vinni egy kocsi szemetet. 1696-ban I. Lipót magyar király közegetvám beszédét rendelte el, amelyből részben fedezték az utcák megtisztításának szervezését is. Az utcák tisztítását ekkoriban alapvetően büntetésként alkalmazták. A kor rendvédelmi szerveinek hatáskörébe utalták a köztisztasági állapotok felügyeletét. Egy 1770-ben kiadott utasítás szerint: az utak, utcák, terek jókarbantartásának és tisztaságának felügyelete és a szemét elhordásának ellenőrzése a budai királyi kamara feladatai közé tartozik, valamint megköveteli, hogy a városból a szemetet kihordó vállalkozók az utcákat is takarítsák párhuzamosan. II. József uralkodása alatt jelentős mennyiségű rendeletet adott ki, amelyek közül több is foglalkozik köztisztasággal (amik az osztrák tartományokon kívül Magyarországra is érvényesek voltak).

2. ábra: Megbilincelt lábú utcaseprő rabok, Pest-Budán (rajzolta: Max Felix Paur, 1837/1839)

Ezek a rendeletek említik először írásban, hogy a fegyházra ítélteteket utcatisztogatási célra be kell fogni. A rendeletek először említik a szinte mai napig is teljesen megegyező várostisztogatási technológiákat: a seprést, a locsolást, valamint a hó-, jég- és síkosságmentesítést.¹⁶ A fegyencek mellett egyébként a XVIII. század első felétől bérmunkások is végeztek utcaseprést a mai főváros területén, viszont az arányokat tekintve még jó ideig a büntetésüket töltők jelentősen többen voltak az utcaseprést végzők között.^{17, 18}

¹⁶ Kutas I. (2014, második kiadás): Egy évszázad erőfeszítései fővárosunk köztisztaságáért – 1895-1995 (Budapest, FKF NZrt.)

¹⁷ Kovács L. (1947): Pest köztisztasági kérdései a XIX. század elején (Budapest, Budapest Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet, Városi Szemle, 33. évf., 371-376. o.)

¹⁸ Dortsák Gy., Kutas I. és Szénich F. (1987): A köztisztaság fejlődése (Budapest, kiadó nélkül, kézirat)

Az 1820-as évekbeli Pestről már találhatunk olyan írásos forrást, amely szerint már ekkor problémát okozott a parkoló járművek (lovaskocsik) ezrei miatt az utak megtakarítása, ugyanis – bár Pest a kor nagyvárosi átlagához képest kevésbé volt lekövezve, de – ez az esetleges útszegélyek mentén jelentősen megnehezíti a sepregetési munkálatokat. Pesten az első írott szabályozás az 1830-as évekre tehető, ami előírja az utcák tisztántartásának szükségességét. Ebben külön megtiltották a szemét (és hó) nem kijelölt pontokon való történő lerakását. Aki megszegte a szabályt, testileg is fenyegették. Ez is – meglehetősen drasztikus – módja az illegális szemétkerítés megelőzésének. A rabok által utcaseprés Pesten 1850-ig volt a napi gyakorlat része, ezt követően már vállalkozókkal végeztette el az utcatisztogatást az akkori városvezetés és az ebben az időben a köztisztaságért felelős rendőrség. A Magyar Hírlap 1850. szeptember 26-i számában az alábbi olvasható¹⁹:

„A rendőrség az utcák takarítására, és tisztántartására nézve azon üdvös intézkedést hozta be, miszerint ezentúl e munkát nem rabok által fogja teljesíteni, hanem fogadott napszámosokkal, kik nem kényszerített munkát teljesítvén, bizonyosan nagyobb gondot és ipart fordítandnak az utcák takarítására. A söprés mindenkor a színházi előadások után fog megkezdetni, mi nem csak a járókelőkre, hanem e munkát teljesítő egyénekre is czélszerű, mert ezen foglalkozásukon kívül nappal is kereshetik kenyerüket. Kíváncsú lenne, hogy intézkedés történnék Budán is, hol szinte tömérdek szemét van.”

A folyamatosan fejlődő városépítések, a növekvő lakosságszám és a hivatalok szervezettségével együtt a köztisztasági állapotokra vonatkozó szabályozások a XIX. században is folyamatosan zárkóztak fel a kor elvárásaihoz. A XIX. század elején már a sajtó is foglalkozott a közterületek tisztaságával, főként annak poros volta végett.²⁰

A XIX. század első felében inkább a szemétszállítás kérdését megoldandó intézkedések történtek, ugyanakkor 1854-ben tizenkét polgárt jelölnek ki Pesten, akiknek részben a várostisztaságának felügyelete volt a dolga. A feljebbvaló szerv Pest, Buda és Óbuda esetében is ebben az időben a területi rendőrigazgatóságok voltak. 1854-1855-ben kolerajárvány ütötte fel a fejét Pesten, amelyből látszott, hogy a sűrűbben lakott, kikövezés nélküli, esetleg csatornával nem rendelkező és szűkutcás területeken jóval nagyobb volt a járvány előfordulása. 1856-ban bárói ellenjegyzéssel megjelent a *Utcza-tisztasági rendtartás Pest, Buda és Óbuda*

¹⁹ [c. n., sz. n.] Magyar Hírlap, 1850. szeptember 25. (2. évf., 265. sz.)

²⁰ Kutas I. és Dortsák Gy. (1976): Buda és Pest köztisztasága 1830 és 1867 között (Budapest, Budapest a főváros folyóirata, XIV. évf., 11. sz., 36-38. o.)

részére című dokumentum, amely négy oldalon foglalkozott a közegészségügyet is befolyásoló köztisztasági előírásokról. A szabályozás ír a járdák és utak megtakarításáról, valamint hó-, jég- és síkosságmentesítéséről is.²¹ 1856-tól kezdték csak elrendelni a pesti városi tanács részéről a külvárosi részek utcáinak rendszeres seprését, előtte ez alapvetően a belvárosi, sűrűbben lakott részek esetében állt fenn. 1867-ben Pesten – az első budapesti főpolgármester, Kamermayer Károly vezetésével – létrejött a pestvárosi köztisztaságügyi bizottmány, amely önállóan megkapta a köztisztaság ügye feletti folyamatos hatáskört. Ebben az évben viszont 85 hivatásos utcaseprőről lehet említést találni. A köztisztasági állapotok ellenőrzését viszont továbbra is a rendőrség végezte, aminek köszönhetően a szemetelést hatóságilag bírságolták.²²

1.1.4. Budapest, a székesfőváros

1872. december 23-án hirdették ki Pest, Buda és Óbuda egyesülésével az új egységes Budapest létrejöttét, amely a tényleges működését – közjogi/közigazgatási értelemben – 1873 őszen kezdte meg, tekintettel az első közgyűlésre, ahol a szükséges tisztségviselőket választották meg. A székesfővárosi egyesülést követően a pesti oldalon már működő köztisztasági és közegészségügyi bizottmányt egész Budapest területére kiterjesztették, amivel egyidőben megkezdődtek az előkészületi munkák egy egységes és átfogó köztisztasági szabályzat kidolgozására. A köztisztasági feladatok ellátása ekkoriban decentralizáltan zajlott, részben vállalkozók által, amelyek elvégzését és szervezését a kerületi elöljáróságok²³ ellenőrizték. Az utcaseprők vaskaparókkal végezték a *saralást*²⁴, munkájukat pedig a felügyelők irányították.²⁵

1879. május 1-vel hatályba lépett Budapest Főváros Köztisztasági Szabályzata, amely 16 oldalon keresztül szabályozza többek között a közterületek tisztántartásával kapcsolatos teendőket. Előírja, hogy el kell távolítani az utcákról a trágyát, továbbá tiltja az állatok levágását a közterületeken. A szabályzat már jelentős mértékben tartalmaz a mai fővárosi szabályozásokkal egybecsengő előírásokat, például a szabályzat 1. §-a szerint a lakóknak/tulajdonosoknak kell a ház előtti járdát rendben, rendezetten, tisztán és

²¹ Utcza-tisztasági rendtartás Pest, Buda és Óbuda részére (1856, Budapest)

²² Dortsák Gy., Kutas I. és Szénich F. (1987): A köztisztaság fejlődése (Budapest, kiadó nélkül, kézirat)

²³ Az elöljáróságok olyan közigazgatási szervek, amelyek alapvetően megegyeznek a tanácsokkal (1945. után), valamint később - a ma is ismert - önkormányzatokkal

²⁴ *saralásnak* azt a tevékenységet nevezzük, amely során az elsősorban kiépített járdaszegély mentén lerakódott sarat és egyéb letapadt szennyeződést kell az azzal megbízott személynek felkaparnia, valamint összegyűjtésre alkalmas állapotba rakásokba összekészíteni, továbbá ezt követően a szállító eszközre felrakodnia.

²⁵ Dortsák Gy., Kutas I. és Szénich F. (1987): A köztisztaság fejlődése (Budapest, kiadó nélkül, kézirat)

síkosságmentesen tartani.²⁶ Az utcák elhanyagolt állapota miatt azonban még sok volt a panasz. Az akkori városvezetés el is határozta, hogy jóval nagyobb arányban van szükség a gépi erővel történő takarításra, amivel kapcsolatban a köztisztasági feladatellátást központosítani szükséges. Kamermayer Károly részéről született meg az a döntés, hogy több európai nagyvároshoz hasonlóan a tűzoltó főparancsnokság hatáskörébe kell utalni a centralizált köztisztasági feladatellátást. A külföldi mintákat is áttanulmányozták, és a Fővárosi Közgyűlés újonnan létrejött, köztisztasággal foglalkozó bizottsága olyan tervezet terjesztett elő, amelyben az alábbi sorok is olvashatók²⁷:

„(...) E célból a tűzoltófőparancsnokság felügyelete alatt egy utcatisztítócsapat szerveztetik, mely szigorú katonai fegyelem alatt izmos, munkaképes férfiakból álljon, kik laktanyákban – mai értelemben munkásszállókban – elhelyezve folytonosan kéznél legyenek. Ezen csapat részére a szükséges mennyiségben tisztítógépek a szemének rendes és azonnali elszállítására pedig jó és erős fogatokkal ellátott kocsis szereztessenek be.”

A tervezet szerint a Budapest majdnem teljes egészére kiterjedő feladat ellátáshoz 34 utcaseprőgép és 300 fő volt szükséges, akiknek a munkaruházatáról is említést tett.²⁸ 1885-től végül elindult a rendszer, noha jóval kisebb területen, mint a teljes főváros, tekintettel az eredeti tervezet jelentős mennyiségű pénzügyi szükségletére. Elsősorban a belső (1883-tól az akkori²⁹ IV. és V.) kerületeken volt szervezett takarítás, idővel viszont egyre nagyobb hatáskörben (1885. után a VI., a VIII. és a IX. kerületekben). Több mint tíz utcaseprőgépet szerzett be a főváros Németországból, amelyek száma folyamatosan bővült, ugyanis már ekkor egyértelmű volt, hogy a kézi erő mellett a hatékonyság növelésének érdekében szükség van gépi technológiára is.

A keletkező házi szemetet ebben az időben magánfuvarozók szállították el a városon kívülre, ahogy az utcai szemetet is, de az utcák megtisztítása nem volt magánkézben. Igyekeztek a szemétszállítást is egy kézbe juttatni, a jelentősebb szervezeti eredmények elérésének érdekében, amely igény egyre inkább kezdett megmutatkozni a takarítással kapcsolatban is. Budapest lakossága 1880 és 1890 között több, mint 36,6%-kal nőtt 370 767

²⁶ Budapest Főváros Köztisztasági Szabályzata (1879, Budapest)

²⁷ Dortsák Gy., Kutas I. és Szénich F. (1987): A köztisztaság fejlődése (Budapest, kiadó nélkül, kézirat)

²⁸ [sz. n.] (1881): Az utca-tisztítás ügye a fővárosban (Budapest, Műszaki Hetilap, 1. évf., 7. sz. 51-53. o.)

²⁹ Budapest 1873-tól 1930-ig 10 kerületre volt osztva, amelyek közül 3 a budai (I. Krisztinaváros-Vár-Tabán-Kelenföld, II. Viziváros és III. Óbuda), valamint 7 a pesti (IV. Belváros, V. Lipótváros, VI. Terézváros, VII. Erzsébetváros, VIII. Józsefváros, IX. Ferencváros és X. Kőbánya) oldalon helyezkedett el.

főről 506 384 főre, amiből könnyen kikövetkeztethető, hogy az egyre inkább terebélyesedő, sűrűsödő nagyváros komoly köztisztasági és közegészségügyi kihívásokkal és problémákkal néz szembe még a közelmúltban bekövetkezett fejlődések mellett is.³⁰

1895-ben a Fővárosi Közgyűlés döntésére az elmúlt évek előkészületeit és szervezési kísérleteit követően megalakult az önállóan működő Köztisztasági Hivatal. Az első években még nem a teljes Budapest megtisztítása tartozott a hivatal hatáskörébe, viszont miután 1901-től a Köztisztasági Hivatal bevezette az *ambuláns utcatisztogatási rendszert*³¹, az addigi kerületek mellett a hivatal kezelésébe került a budai I., II. és III. kerületek tisztántartása is, amelyek eddig továbbra is a kerületi elöljáróságokhoz tartoztak. 1907-től végül becsatlakozott a X. kerület is, így teljes egészében a Köztisztasági Hivatal látta el a budapesti közterületek (közúthálózat) úttisztítási feladatait. Az akkori Budapesten végbemenő iparosítási folyamatok következtében folyamatosan nőtt a város lakossága. Ehhez igazodva folyamatosan szükség volt – egyfajta reakciós lépéskényszerben – felzárkóztatni a köztisztasági szolgáltatások erőforrásait.^{32, 33}

A főként kézi erővel, de nyomokban már gépi technológiával is kiegészülő fővárosi úttisztítási modell ekkoriban Budapestet Európa legtisztább városává emelte, amelynek következtében már a németek jöttek tanulmányozni az alkalmazott módszereket, továbbá európai városok mellett New York köztisztasági rendszerét is a magyar főváros mintájára alakították ki.³⁴

1914-ben kitört az I. Világháború. A háború értelemszerűen kikezdte az akkori ország gazdaságát, de a gépkocsik – ideértve a Köztisztasági Hivatal járműparkját – száma nem csökkent, sőt. Nagyobb beruházások vagy fejlesztések viszont évekig nem történtek. A háború utáni években a gazdaság stabilizálása alatt – amely a határokat érintő területvesztésnek köszönhetően nem kis feladat volt akkoriban – az olyan intézményeknek az alkalmazottjának lenni, mint a Köztisztasági Hivatal biztonságérzetet és állandó jóvedelmet jelentett, még akkor is, ha már abban az időben se tartozott a legnépszerűbb szakmák közé pl. az *utcaseprőség*. Az 1920-as években egyre több lövontatású úttisztító járművek (elsősorban locsolókocsit) próbáltak kiváltani gépi meghajtásával, de még több évtizeden keresztül a lovaskocsik voltak a

³⁰ Kőrösi J. és Thirring G. (1895): Budapest fővárosa az 1891. évben: A népleírás és népszámlálás eredményei II. (Budapest, Budapesti Statisztikai Közlemények 25/2, 1. o.)

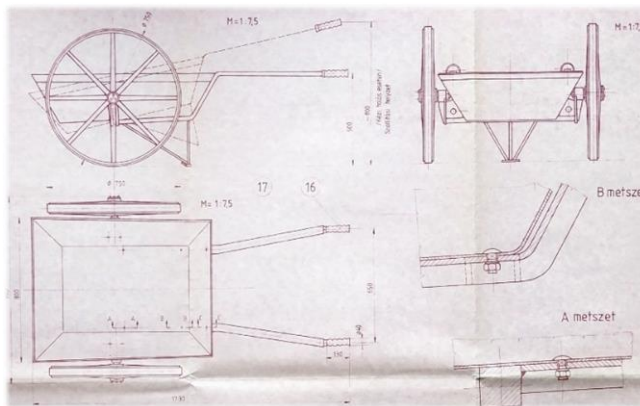
³¹ *ambuláns utcatisztogatási / úttisztítási rendszer*: Egy-egy adott munkaterület tervszerűen van szétosztva az egyes munkacsoportok között, amelyeknek a takarítása folyamatosan felügyelve van. Az ilyen csoportok közötti munkák a nagyobb erőforrásigényű beavatkozásokhoz igény szerint átcsoportosíthatók. (Alapvetően német mintára vezették be Budapesten.)

³² Altmann A., Bánhalmi J., Bohaty M., Hajdu Gy., Károly I., Király K., Kölber J., Mann T., Nagy I., Széles J. és Szőke J. (1970): 75 éves a Fővárosi Köztisztasági Hivatal (Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 11-58. o.)

³³ Hajdú Gy., Bánhalmi J., Merényi I., Tycho K., Bácsfalusi E., Altmann A., Ósz I. és Szegedi P. (1978.): Nagyvárosok tisztántartásánál alkalmazott korszerű gépek és módszerek (Budapest, Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, 22-27. o.)

³⁴ Szatucsek Z. (2000): Tavaszi nagytakarítás (Budapest, Népszabadság – Budapest melléklet, 2000. március 16., 38. o.)

jellemzők a közterületeken mind a takarítást, mind a szemétszállítást tekintve. Ekkoriban technikailag az utcaseprők feladatait a korábban már említett ambuláns metodika alapján végezték el nappal, alapvetően kézi erővel, ugyanakkor éjjel seprőgépekkel takarították a közterületeket a hivatal arra kijelölt gépkezelői.³⁵ A kézi takarítás során *taligákba*³⁶ helyezték a begyűjtött szennyeződések, amelyeket ezután *zárt rakodó állomások betontartályaiba*³⁷ vitték³⁸ és *deponálták*.³⁹

3. ábra: Hófuvarozó vastaliga összeállítási rajz részlete 1988-ból
(forrás: saját gyűjtemény)

Ekkoriban az utak mosására már használtak vegyszert, amelyhez használtak lóvontatású és gépmeghajtású kocsikat is. A háború kitöréséig jellemző volt az utak, közterületek – tűzcsapról vételezett vízzel való – tömlős lemosása, viszont víztakarékossági szempontokat figyelembevéve ezt felfüggesztették és később a locsolókocsik számának gyarapodásával ez a gyakorlat már nem is tért vissza a mindennapokba. Az utcai por lekötéséhez (például a makadámutakon) egy speciális ásványolajat alkalmaztak, amelyet eleinte kézzel is, de később egyre inkább locsolókocsikkal vitték fel az utakra, amely a porlekötés mellett nem akadályozta a közlekedést, ugyanis hamar felszívódott. Budapesten 1909-ben helyeztek ki először szemeteskosarat a járókelők számára, amelybe a gyalogosközlekedés közben keletkező papírszemetet helyezhették. Ezeket az utcaseprők ürítették és számuk az idővel folyamatosan nőtt.⁴⁰

A téli időszakban a hóeltakarításhoz az általános munkáslétszámot szükséges volt bővíteni – amelyre szükség szerint napjainkban is van lehetőség – akár több ezer fővel. Ezeket a rendkívüli hómunkásokat addig foglalkoztatták, ameddig azt a nagyobb havazások megkövetelték. A hómunkások a hóékekkel/tólólapokkal felszerelt géphajtású és lóvontatású kocsik által letolt

³⁵ Altmann A., Bánhalmi J., Bohaty M., Hajdu Gy., Károly I., Király K., Kölber J., Mann T., Nagy I., Széles J. és Szőke J. (1970): 75 éves a Fővárosi Köztisztasági Hivatal (Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 11-58. o.)

³⁶ *taliga* / *hófuvarozó vastaliga* / *japáner* / *kordé* / *targonca*: Kézi úttisztítás során az utcaseprők / útgondozók ezekbe a kézivontatású, egytengelyes, guruló eszközökbe gyűjtötték a szemetet/hulladékot, vagy akár a téli munkavégzés ideje alatt a havat. A szállított anyagot ezt követően ürítették át/ki a megfelelő helyen/helyre.

³⁷ *zárt rakodó állomások betontartályai*: A város különböző pontjai kiépített fászerkezetes építmények, amelyeken belül egy betonból épített tartályba ürítették az utcaseprők és amelyek mellé egy tartályt átüríteni alkalmas szemeteskocsi még befért. Az átlapatolás így a legkisebb porzással tudott végbe menni.

³⁸ [sz. n.] (2020): Köztisztasági Múzeum (Budapest, FKF NZrt.)

³⁹ *deponálás* / *depózás*: A szállított anyag / szemét / hulladék / hó kijelölt ponton történő elhelyezése, lerakása.

⁴⁰ Umbrai L. (2014): Így szemeteltek Budapesten – A hulladékgazdálkodás múltja a fővárosban (Budapest, Napvilág Kiadó, 80-103. o.)

havat rakodták fel különféle szállító eszközökre (teherszállító járművekre, vagy a már említett vastaligákra), amelyeket ezt követően elszállítottak a *hódepózási* pontokra, amely lehetett például a Duna-mentén kijelölt lerakók egyike. A II. világháborúig folyamatosak voltak a gépesítési és fejlesztési törekvések, amelyek során többek között különféle eszközöket szereztek be: motoros seprőgépeket, motoros locsológépeket, gépekre szerelhető hóékeket, valamint közterületi szemétgyűjtő edényeket/kosarakat. A harmincas évekre a központosításnak és a technológiai fejlesztéseknek köszönhetően – valamint, hogy az előző világháború nehézségeiből sikerült az ország gazdaságának kilábalni – a budapesti köztisztaságra nem igazán volt panasz. Méltó volt a színvonala a kor nyugati nagyvároséhoz.⁴¹

Id. Balló Alfréd, a Köztisztasági Hivatal akkori – fennállása óta a második – köztisztasági igazgatója a Független Budapest folyóirat 1934. december 19-i lapszámában az alábbiakat írja⁴²:

„(...) Később állandóan növekedett a köztisztasági hivatal működési területe. A város terjeszkedésével kapcsolatosan folyton nagyobb és nagyobb területeken végezte az utcák tisztántartását, mely teendője ma már az összes kiépített utcákra terjed ki és több mint 7 000 000 négyzetméter kocsiúterületet kell állandóan tisztántartania (...) A még nagyszámban foglalkoztatott lovas-locsolókocsikat egészen pótolni kell motoros és locsoló- mosógépekkel. Szaporítani kell a motoros utcaseprő-gépeket (...) Meg kell oldani végül a járdák tisztántartásának kérdését is, mert most, amikor arról van szó, hogy Budapest ne csak világváros, hanem fürdőváros is legyen, elemi követelmény az, hogy ne csak a kocsutak legyen kifogástalanuk tiszták, hanem a járdák is, amelyek tisztasági állapota ma még – sajnos – alaposan kifogásolható. Van tehát még rendkívül sok tennivaló, de ahogy eddig fel tudtuk küzdeni magunkat világviszonylatban is e téren az első helyre, reméljük, hogy a jövőben is meg tudjuk majd védeni ezt a kiküzdött helyet.”

1939-ben kitört a II. Világháború, és ebben az évben új köztisztasági szabályrendelet kiadásáról folytatott egyeztetéseket a Fővárosi Közgyűlés. 1941-es az új rendszer szerint 18 köztisztasági körzetre osztották fel a fővárost. A körzetek mindegyikében a Köztisztasági Hivatal egy fő köztisztasági tisztet, egy fő ellenőrt, 2-3 fő munkavezetőt, egy fő munkavezetőhelyettest, valamint körzettől függően 80-120 fő munkásszemélyzetet biztosított. (Ez minimum 1440 fő

⁴¹ Kutas I. és Dortsák Gy. (1976): Fővárosunk köztisztasága 1867 és 1945 között (Budapest, Budapest a főváros folyóirata, XIV. évf., 12. sz., 32-35. o.)

⁴² Balló A. (1934): A köztisztaság fejlődése három évtized alatt (Budapest, Független Budapest, 29. évf., 51-52. sz., 33. o.)

munkáslétszámot jelentett.) A II. Világháború a szervezett köztisztaságra is egyértelmű hatásokkal bírt: mire 1945-ben vége lett, a munkáslétszám lecsökkent, a beruházások eleinte elmaradtak, majd a bombázások következtében a Köztisztasági Hivatal főbb telephelyei jelentős részben romossá váltak, a lóállomány teljesen elpusztult, valamint a géppark közel 70%-a is megsemmisült. A háború után újra kellett szervezni a budapesti utcák megtakarítását.⁴³

1.1.5. A világháborúkat követő megújulás, út a rendszerváltásig

A háború következtében nemcsak a Köztisztasági Hivatal telephelyeit és eszközállományát érte kár, hanem a város alapvető infrastrukturális elemeit is. A németek az akkori Duna-hidakat felrobbantották, így a pesti és a budai oldal között lényegében megszűnt a közlekedés. A közlekedési és az egyéb közüzemi nehézségek hatással voltak az élelmiszer- és ivóvízellátásra. A háború végére teljesen leállt a város szervezett köztisztasági szolgáltatása, így az emberi és állati tetemek esetleges járványveszélye mellett jelentős mennyiségű szemét volt mindenhol megtalálható Budapesten. Az újonnan megalakult városvezetés hamar belátta, hogy szükséges foglalkozni a köztisztaság kérdésével, hiszen – ahogyan említettem – a lóállománya szinte teljesen elpusztult, a gépállomány nagyrésze megsemmisült, több telephely romos állapotba került és a dolgozói létszám is redukálódott. A források szerint, miután 1945. január 12-én az utolsó puskalövést is leadták, a hivatal kötelékébe tartozó Ecseri úti fuvartelepen másnap már 30 fővel megkezdődtek a helyreállítási munkák. Egy hét múlva már kétszázan dolgoztak azon, hogy a telepen és környezetében az emberi és állati tetemeket elföldeljék.⁴⁴

A városból a romok eltávolítása és a város megtisztítása közel egy évig tartott, és a hatékonyság növelése érdekében a szovjetek adtak Budapestnek 250 db teherszállító járművet. Ahol a helyreállítás megtörtént, ott párhuzamosan elindult a rendszeres takarítás is a Köztisztasági Hivatal részéről, amely 1949. június 30-tól Fővárosi Köztisztasági Községi Vállalat néven működött tovább. A következő évek fókuszában a gépjárműbeszerzések, a különféle berendezések megjavítása, valamint a lóállomány pótlása állt.⁴⁵

⁴³ Dortsák Gy., Kutas I. és Szénich F. (1987): A köztisztaság fejlődése (Budapest, kiadó nélkül, kézirat)

⁴⁴ Kutas I. (2014, második kiadás): Egy évszázad erőfeszítései fővárosunk köztisztaságáért – 1895-1995 (Budapest, FKF NZrt.)

⁴⁵ Umbrai L. (2015): 120 év 120 képen - Az FKF Nonprofit Zrt. története a kezdetektől napjainkig (Budapest, FKF NZrt., 59-72. o.)

1950. január 1-vel létrejött Nagy-Budapest. Az eleinte tíz, később 14 kerület helyett ekkortól a környező nagyközségek és megyei jogú városok Budapesthez csatolásával 22 kerületre volt tagolva az akkori Budapest, amely lélekszáma ezzel jelentősen megnőtt. A fővároshoz csatolt területekben a köztisztasági szolgáltatások eltérő szervezettségűek és színvonalúak voltak, ennek értelmében integrálni kellett a külterületi városrészeket a Köztisztasági Vállalat megújuló köztisztasági rendszerébe. A szocializmus éveiben a hazai gyáripari fejlődés következtében a gépészeti és mérnöki területeken folyamatos megújulások voltak észlelhetők, ilyen volt például a Csepel-autó gyártása és megjelenése a piacon, amely többféle tehergépkocsit tudott leszállítani az olyan hivataloknak is, mint a Fővárosi Köztisztasági Községi Vállalat. Hintőanyag (só) szórásra ekkor fejlesztették ki a félautomata szórókocsit, ami abból állt, hogy a rakfelületen két munkás lapátolással adagolta a hintőanyagot egy mechanikus szórótányérba, ami a jármű mögött így az útra juttatta az anyagot. A különféle gépesítésekhez gyakran vették alapul a hátra maradt katonai eszközöket, amelyek átalakításával nagyteljesítményű gépeket, például seprőgépeket is ki tudtak alakítani a kor műszaki szakemberei. Időközben az 1956-os szabadságharcokat követően újfent nagyobb volumenű, kárelhárítási munka várt a vállalat dolgozóira, és a cég 1957. február 1-től újra Fővárosi Köztisztasági Hivatal (FKH) néven működött.⁴⁶

A szabadságharcok leverését, valamint a harcok alatt keletkezett károk elhárítását követően a fővárosban jelentős mennyiségű fejlesztés ment végbe, amelyek közül nem volt kivétel az FKH által működtetett köztisztasági rendszer sem. Az életszínvonal növekedési pályára állt, az állami lakásépítési programok következtében pedig bevezették a távfűtési rendszert⁴⁷. A nagyarányú külvárosi urbanizáció és lakásépítések következtében fejlődtek a közutak, közterületek, valamint az aluljárók is létrejöttek. A háztartások fűtési szokásainak változása mellett – vagyis, hogy egyre inkább hagyták el az emberek a szilárdtüzelésű fűtőrendszereket a budapesti háztartásokban – a kereskedelemben megjelent az '50-es évek végétől az önkiszolgáló rendszer⁴⁸, amely magával hozta a csomagolási anyagok elterjedését. Ezekkel a gyakorlati változásokkal a háztartási és az utcai szemét (hulladék) összetétele is jelentősen megváltozott, és az elsősorban nyugati mintára átvett kereskedelmi, pontosabban fogyasztási szokások miatt

⁴⁶ Altmann A., Bánhalmi J., Bohaty M., Hajdu Gy., Károly I., Király K., Kölber J., Mann T., Nagy I., Széles J. és Szőke J. (1970): 75 éves a Fővárosi Köztisztasági Hivatal (Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 11-58. o.)

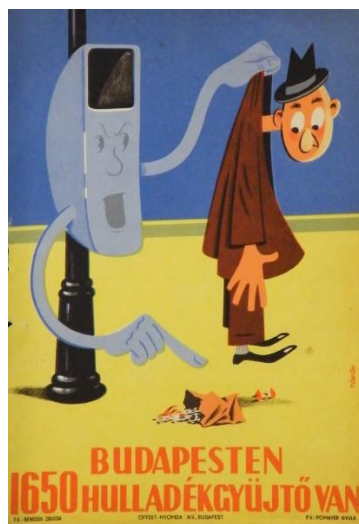
⁴⁷ Budapesten 1960-tól működik a Fővárosi Távfűtő Művek, későbbi nevén FŐTÁV (Rt. / Zrt. / NZrt.). A FŐTÁV ma szintén a BKM Budapesti Közművek Nonprofit Zártkörűen Működő Részvénytársaság egyik önálló divíziója, csak úgy, mint a korábbi FKH/FKFV/FKF.

⁴⁸ Napjainkban is a legelterjedtebb – személyes – háztartási bevásárlási forma, amelynek a lényege, hogy a vásárló (fogyasztó) az áruházban belül saját maga válogatja össze a megvásárolni kívánt árukat, így az adott áruházban egyszerre több vásárló is tud válogatni és gyorsabban lehet őket kiszolgálni, mivel a kasszához már csak fizetni mennek.

megnőtt a hulladékok mennyisége. A kor gyakorlatához igazodva népmvelő szándékkal, propagandaplakátokon keresztül igyekeztek rávenni a járókelőket, hogy az átmenő gyalogos forgalom során keletkező hulladékokat ne dobálják el, erre inkább vegyék igénybe a közterületeken elhelyezett utcai hulladékgyűjtő edényeket / kosarakat.⁴⁹

6. ábra: Kincses-Rózsa grafikája, 1955

5. ábra: „Török” grafikája

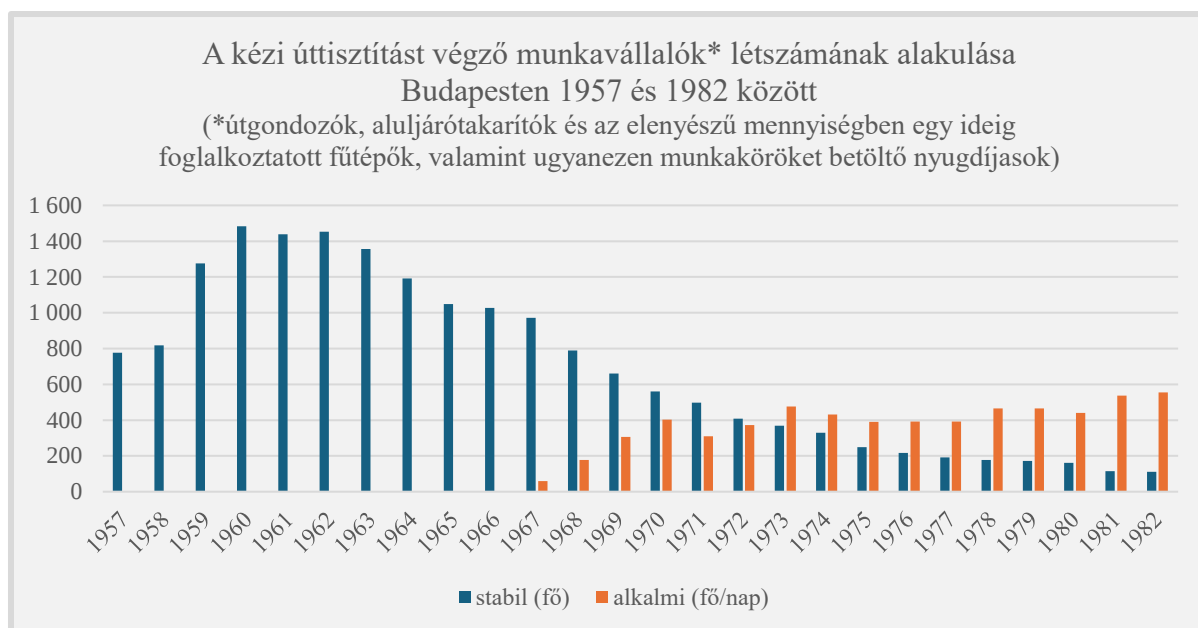

4. ábra: Szilas Győző grafikája, 1956

Az egyre jobban kiépülő város és az egyre nagyobb mértékben megjelenő hulladékmennyiség nagy erőforrásigényű beavatkozást igényelt az FKH-tól, ami nem volt egyszerű, tekintve, hogy a fizikai dolgozók száma a '60-as években csökkenni kezdett. A csökkenés oka, hogy az új gazdasági mechanizmusnak köszönhetően az országban és Budapest szerte is zajló beruházások következtében jelentős munkaerő-elszívóhatás volt tapasztalható azon munkakörök esetében, amelyek megbecsültsége alapvetően negatív, ráadásul megterhelő, és a munkabér sem volt képes ezeket ellensúlyozni. Az évtized második felében az utcaseprői állományban keletkezett negatív előjelű változásokat ún. *alkalmi munkavállalókkal* igyekeztek pótolni.⁵⁰ Ezek a munkavállalók a mai napig a budapesti szervezett köztisztasági feladatellátás napi gyakorlatának jelentős részét képezik. Szerződésük egy napra szól, munkabérüket a nap végén kapják kézhez. Az állandó (folyamatos) szerződéssel rendelkező kézi úttisztítást végző dolgozókat a mai gyakorlatban *stabilnak*, az egynapos szerződéssel rendelkezőt pedig az előbb említett *alkalminak* nevezzük. Betöltött munkakör szerint ebben az időben az alkalmi és stabil munkavállalókat is útgondozóként foglalkoztatták. Ma az alkalmikat munkakör szerint továbbra is *útgondozónak* vesszük fel, a stabilokat azonban *köztisztasági takarítónak*.

⁴⁹ Umbrai L. (2015): 120 év 120 képen - Az FKF Nonprofit Zrt. története a kezdetektől napjainkig (Budapest, FKF NZrt., 59-72. o.)

⁵⁰ Giltner A., Novoszát J., Nyiredy R. és Szántó L. (1970): A Fővárosi Közmű- és Mélyépítési Főigazgatóság Évkönyve 1968-'69 (Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 159-164. o. és 266-269. o.)

7. ábra: A kézi úttisztítást végző munkavállalók létszámának alakulása Budapesten 1957 és 1982 között
(adatok forrása: saját gyűjtés korábbi vállalati statisztikai dokumentumokból⁵¹; saját szerkesztés)

A '60-as és a '70-es évek a műszaki fejlesztésekről szóltak. Folyamatosan szereztek be korszerű köztisztasági gépeket az FKH-nál, továbbá sajátfejlesztésű eszközöket is próbáltak üzembe állítani. Erről árulkodik, hogy 1961-ben létrehozták az Üzemfejlesztési Osztályt, amely többek között egy FOKI-1601-es névre kereszteltseprőgépet is tervezett, ami végül nem került sorozatgyártásra.⁵² Az Autó-Motor magazin 1966. évi 16. lapszámában így írtak a gépről⁵³:

„A gép előállításának gondolatát elsősorban a mind égetőbbé váló munkaerőhiányunk szorgalmazta. De indokolta az is, hogy ilyen kisméretű önfelszedő seprőgépeket a szocialista táboron belül ez idő szerint még nem gyártanak.”

A növekvő munkaerőhiányra már akkor is felmerült a gépesítés, mint lehetőség. A lakosság elvárásai a lakosságszám és a szilárdburkolatú úthálózat méretével tovább gyarapodtak, párhuzamosan a '70-es évektől egyre népszerűbbé váló környezetvédelem kérdésével. Mind inkább kezdenek felgyorsulni az események, ami a terminológián is megfigyelhető, hisz pár évtizeddel később az egyszerű *háziszemét elszállítása* helyett napjainkban olyan kifejezések jönnek szembe, mint *körforgásos hulladékgazdálkodás* és különféle *anyagáramok*. (Időközben egyébként a Fővárosi Köztisztasági Hivatal két másik közművállalattal való összeolvadást

⁵¹ FKH terv-statisztika (mutatószámok): 1959-1971, FKH terv-statisztika (mutatószámok): 1972-1982

⁵² Altmann A., Bánhalmi J., Bohaty M., Hajdu Gy., Károly I., Király K., Kölber J., Mann T., Nagy I., Széles J. és Szőke J. (1970): 75 éves a Fővárosi Köztisztasági Hivatal (Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 11-58. o.)

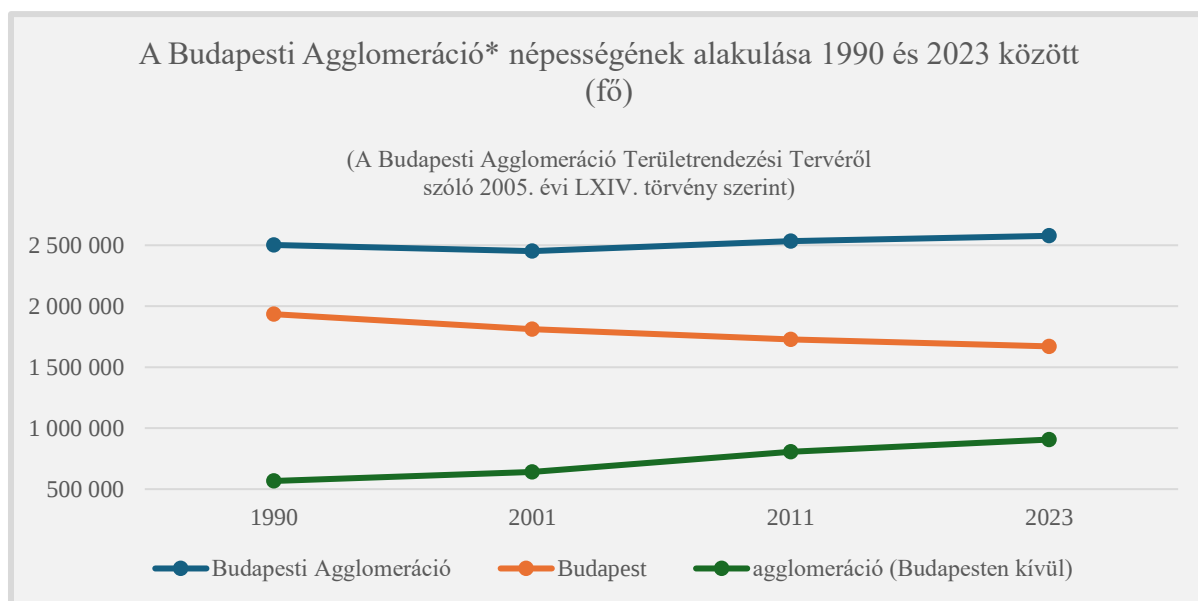
⁵³ Séri Gy. és Böhm J. (1966): FOKI-1601: Megszületett az első magyar kísérleti önfelszedő seprőgép (Budapest, Autó-Motor, 19. évf., 6. sz., 7. o.)

követően időközben ismét nevet változtatott: 1978-tól a hivatal új neve Fővárosi Közterület-fenntartó Vállalat.⁵⁴⁾ A következő évtizedekben nem történtek jelentős változások a fővárosi úttisztításban. Ekkoriban – ahogy az előzőekben utaltam rá – inkább a szemétszállítással és a hulladék hasznosításával kapcsolatban voltak nagyobb újítások, fejlesztések. A vállalat közterületi és szemétszállítási igazgatójával, Merényi Ivánnal készült 1981-es interjúból megtudhatjuk, hogy alig 15 év alatt közel a felére csökkent a kézi létszám, amelyet próbálhatnak gépesítéssel pótolni, de azzal együtt, hogy elképzelhető, hogy sokkal több bért kell majd a jövőben fizetni egy utcaseprőnek, Merényi szerint⁵⁵⁾:

„(...) lehet bármiféle csodagépesítés, legalábbis a technika mai állása szerint, szerintem 2000-ben is szükség lesz utcaseprőre.”

1.1.6. A budapesti kézi úttisztítás napjainkban

A főváros településszerkezetét és népességét érintve jelentős demográfiai változáson ment keresztül. Megfigyelhető, hogy Budapest népessége a '80-as évektől csökkenő tendenciát mutat, úgy a budapesti agglomeráció a '90-es évektől folyamatosan duzzad.

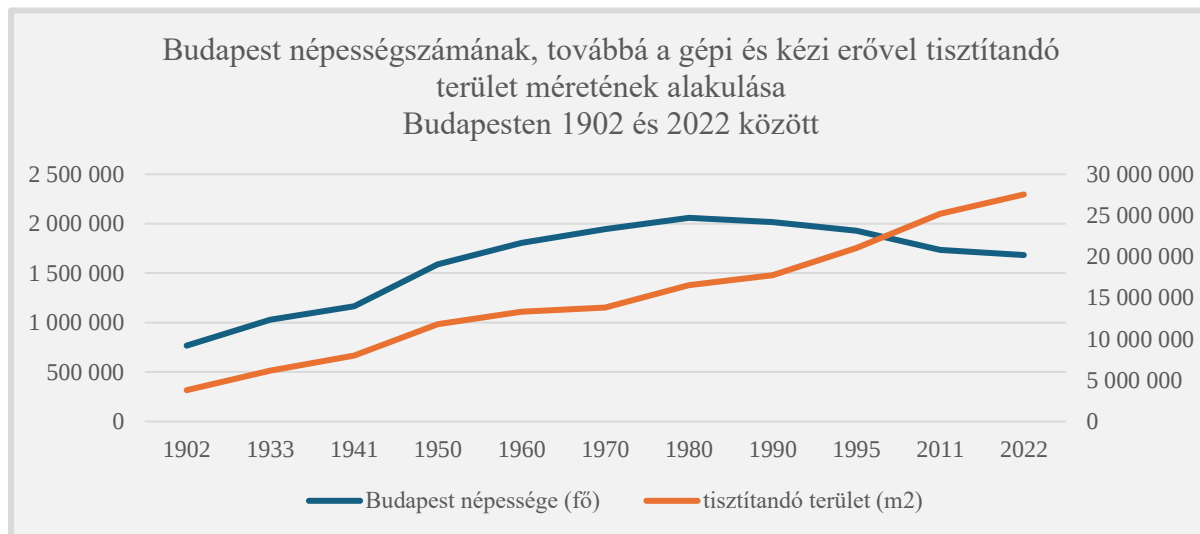
8. ábra: A Budapesti Agglomeráció népességének alakulása 1990 és 2023 között (adatok forrása: KSH; saját szerkesztés)

A csökkenő fővárosi lakosságszám mellett a duzzadó agglomeráció nagymértékű ingázást is jelent, ezért a fővárosi közterületek köztisztasági terheltségének csökkenésére vonatkozóan tévedés lenne egyenesen arányos következtetéseket levonni, tekintettel arra, hogy a turizmusnak köszönhető vendégforgalom az elmúlt évtizedekben Budapesten folyamatosan

⁵⁴ Hajdú Gy. (1978): FKFV Szervezeti és Működési Szabályzat I. (Budapest, FKFV Sokszorosító Üzeme, 114-126. o.)

⁵⁵ Oszlay I. (1981): Egy centiméter hó - félmillió forint (Budapest, Budapest a főváros folyóirata, XIX. évf., 12. sz., 2-5. o.)

nőtt (legalábbis a Covid-19 koronavírus-járványig), emellett a tisztítandó területek nagysága a népességszámtól függetlenül is folyamatosan nő.

9. ábra: Budapest népességszámának, továbbá a gépi és kézi erővel tisztítandó terület méretének alakulása Budapesten 1902 és 2022 között (adatok forrása: KSH és fővárosi statisztikai évkönyvek; saját szerkesztés)

A kézi úttisztítást végző munkavállalók létszáma a '90-es években is folyamatosan csökken, miközben a tisztítandó terület folyamatosan nő. Nem elhanyagolható tény, hogy a motorizáció nemcsak a takarítási technológiák gépi fejlettségét növelte folyamatosan az '50-es évektől, de a budapesti utcákon is egyre több autó jelent meg, amely magával vonta azt is, hogy napjainkban is nagy szükség van a kézi erőre az olyan nehezen hozzáférhető helyeken, mint pl. a parkoló autók melletti részek⁵⁶. Ezeket a területeket – akárcsak pl. a közlépcsőket – géppel nem igazán lehet takarítani^{57, 58}, viszont a parkoló autók számával a géppel megközelíthetetlen területek száma is nőtt az elmúlt évtizedekben. A kézi és gépi technológiák közti „átmenetként” tekinthetünk a különféle takarítógépekre, amelyek használatát a felelősségvállalási kérdések miatt kizárólag stabil kézi úttisztítók végzik. Ilyen gépek lehetnek pl. kézi vezetésű, akkumulátoros felszívógépek, amelyek kezelése nem igényel külön szaktudást, egy gyorsalpaló oktatás keretén belül elsajátíthatók a gépkezelői ismeretek. A fővárosban ezek a gépek a 2010-es évek végén kezdtek megjelenni és hatékonyságuk a fejlesztés szükségszerűségét igazolja.

Fontos megemlíteni, hogy a korai források szerint az utcaseprők az összesepert szennyeződések/hulladékot korábban a háztartások gyűjtőedényeiben is belehelyezhették,

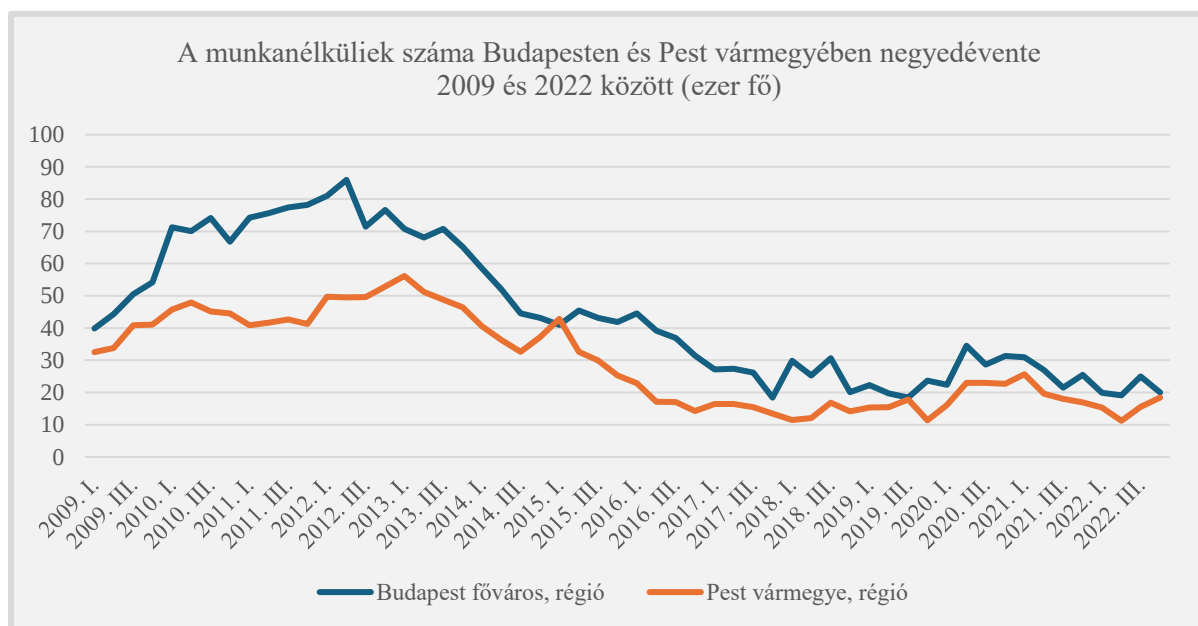
⁵⁶ Bencze A. (1996): Gyarapodik a szemét, fogy az utcaseprő (Budapest, Reform, 9. évf., 38. sz., 22-24. o.)

⁵⁷ Hajdú Gy., Bánhalmi J., Merényi I., Tycho K., Bácsfalusi E., Altmann A., Ósz I. és Szegedi P. (1978): Nagyvárosok tisztántartásánál alkalmazott korszerű gépek és módszerek (Budapest, Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, 71-73. o.)

⁵⁸ Ibos I. (1977): Kommunális szolgáltatások (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 62-64.)

ugyanakkor ez a gyakorlat megszűnt, ugyanis a szemétszállítás a '90-es évektől fizetőssé vált. Ez magával hozta a kézi takarítás újabb kihívását, ugyanis csökkent a hulladékelhelyezésére rendelkezésre álló helyek száma.

Arra, hogy milyen hatások érték a rendszerváltás után a szakmát, arra majd a későbbiekben, a kutatófeldolgozás során igyekszem választ adni, viszont azt meg kell említsem, hogy a csökkenő létszámok tendenciáját néha egy-egy társadalmi, vagy globális léptékű hatás meg tudja fékezni, vagy akár – rövid távon – meg tudja fordítani. Erre a 2000-es évek végén, 2010-es évek elején láthattunk többek között példát, hiszen a gazdasági világválság következtében megnövekedett a munkanélküliek száma és az olyan, alacsony követelményekkel, de legalább biztos bérrel járó foglalkozások, mint az utcaseprők, hirtelen átmeneti megoldást képesek biztosítani az arra szorulóknak. A stabil takarítókra kiírt nyitott státusra például százszoros túljelentkezés volt 2011-ben, és a jelentkező kb. 1000 fő 10%-a még főiskolai, vagy egyetemi végzettséggel is rendelkezett.⁵⁹

10. ábra: A munkanélküliek száma Budapesten és Pest vármegyében negyedévente 2009 és 2022 között (adatok forrása: KSH; saját szerkesztés)

Napjaink Budapestjének központosított köztisztasági szolgáltatásainak alapfelállása, miszerint a felelős szervezeten belül van egy gépi úttisztítási és egy kézi úttisztítási feladatokat ellátó egység, már 1937-ben az akkori Köztisztasági Hivatalnál is működött.⁶⁰ Ez Budapest '50-es évektől induló újjáépítése után alapszinten így maradt, egészen napjainkig. A következőkben röviden ismertetem a feladatok technológiai értelemben vett összetételét.

⁵⁹ [sz. n.] (1996): Százszoros túljelentkezés utcaseprőnek (Amerikai Magyar Népszava – Szabadság, vol. 120., no. 36., 1. o.)

⁶⁰ Összesen négy üzem volt ekkoriban: a kézi-, a gépi-, a ló- és vasútüzem. A lóüzem ekkor még látott el úttisztítási feladatokat, ugyanis a kézi- és gépiüzemi takarításon kívül a II. Világháború előtt még voltak pl. lóvontatású locsolókocsok.

1.2. Az úttisztítás mint szolgáltatás

A folyamatosan kiépülő és fejlődő Budapest tisztítandó felülete 120 év alatt több mint ötszörösére nőtt, ami kikényszerítette a már több ízben említett, nagyobb arányú gépi takarítást. Ezzel párhuzamosan a XIX. századtól bár Budapest népessége nőtt, a megtisztítandó területen a takarítás gyakoriságát mégis az határozza meg, hogy az adott terület milyen besorolású, azaz fő- vagy mellékvonalú útról/közterületről van-e szó, valamint, hogy az – akár járművel történő, akár gyalogos – átmenő forgalommal mennyire terhelt. Jobszabályi előírás szerint egyébiránt az egyes utak megtakarításának a minimum alkalomszáma az évi kettő, amitől függetlenül a tulajdonos (állam/önkormányzat) szerződést köt a tulajdonában álló vállalattal. Technológiai értelemben a köztisztasági szolgáltatáson belül az úttisztítási szolgáltatást két fő csoportra oszthatjuk: gépi és kézi úttisztítási szolgáltatásokra.⁶¹ Mindkét csoport tovább bontható nyári és téli úttisztítási szolgáltatásokra, amelyek a nevükben szereplő évszakos megkülönböztetéssel összhangban szintén technológiai csoportosításokat jelentenek. A következőkben ezen szolgáltatásokat világítom meg közelebbről.⁶²

1.2.1. A gépi úttisztítás

A kézi úttisztítást végző utcaseprők bemutatását nem lehet megtenni a gépi úttisztítás rövid ismertetése nélkül. A gépi úttisztítás esetében a nyári technológiák között alapvetően a következőket tartjuk számon: gépi mosás, gépi locsolás (ideértve a hőséglocsolást is), gépi seprés és gépi önfelszedés. Ezeket a munkákat több műszakban, 3-4 forgalmi telepről látja el a vállalat, és a munkaszervezés a gyakoriság mellett járatútvonalakon keresztül történik. A gépi mosás lényege, hogy egy külön hajtott szivattyú a jármű hátulján megtalálható víztartályból a vizet a munkát végző célgép elején lévő mosóléc/mosógerenda fúvókáin keresztül kihajtsa az úttestre, és a nagynyomású vízszög segítségével a letapadt szennyeződések így felmossa és az út menetirányszerinti jobbszélére kihordja. A kihordott szennyeződés vagy a folyókákon keresztül a központi csatornarendszerekbe kerül, vagy egy másik gépi technológia, az önfelszedés során kerül eltávolításra. A gépi locsolás alapvetően nem tér el a mosástól, ugyanakkor itt nem a nyomáson, hanem a kihordott víz mennyiségén van a hangsúly, ugyanis a locsolás célja a szállópor lekötése, valamint a hőségriadók esetén alkalmazott hőséglocsolás során a közérzet javítása a hőérzet csillapításán keresztül. A gépi seprés során egy célgép elejére

⁶¹ Ibos I. (1977): Kommunális szolgáltatások (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 62-64. o.)

⁶² Umbrai L. (2015): 120 év 120 képben - Az FKF Nonprofit Zrt. története a kezdetektől napjainkig (Budapest, FKF NZrt., 14-17. o.)

(orrára) rögzített hengerseprő adapterrel történik a szennyeződések letolása az úttestről. Ez napjaink Budapestjén inkább a közúti balesetekkor alkalmazott megoldás, amikor az esetlegesen az útra kerül műszaki folyadékot homokkal szórják le, majd a szilánkokat és a keletkezett darabos hulladékokat félreseprik. A szennyeződések eltávolítására a legáltalánosabb technológia a gépi önfelszedés. Az önfelszedő célgépek olyan kombinált eszközök, amelyek a tisztítandó terület, elsősorban az úttest menetirány szerinti jobb- vagy esetenként baloldalán vízpermetezéssel lekötik a port, miközben a permetezés helyén (körkefével) átseprik a területet, valamint egy szívócsövön keresztül felszívják a célgép hátán kiépített hulladékgyűjtőtartályba. A gép a hulladékot telítettsége esetén ürítőhelyre szállítja és deponálja azt.

A téli gépi úttisztítás alatt napjainkban már leginkább a különböző eszközhordozó járművek hátsó részére szerelt hintőanyagaszóró-felépítmény és az elejére szerelt hóeke/tolólapp segítségével végzett szórás-ekézési munkát értjük. Szórás, azaz síkosságmentesítés során a célgép hátsó részére erősített tartályból a célgép mögötti útfelületre egy forgótányér segítségével hordható ki a szállított hintőanyag, amely így az úton olvasztó és/vagy érdesítő hatást képes kiváltani. A célgép elején megtalálható hókével/tolólappal az úttesten keletkező havat van lehetőség annak menetirány szerinti jobboldalára. (Korábban a fővárosban alkalmaztak hófelrakó és hómaró célgépeket, de az egyre enyhébb teleknek köszönhetően ma már nem találkozhatunk ilyen gépekkel a közutakon.)^{63, 64, 65}

Az ismertetett gépi úttisztítási technológiákat különböző méretű gépekkel tudjuk végezni, amelyeket sofőrök, hivatalosan a képzett *köztisztasági járműkezelők* működtetnek. A FEOR⁶⁶ szerint a kezelők besorolása: **8423 Köztisztasági, településtisztasági gép kezelője**, a KSH szerinti kapcsolódó feladatok leírása pedig az alábbi:

„Kezeli az utak, utcák, terek, aluljárók és más közterületek tisztítására szolgáló, emésztőgödröket kiszivattyúzó gépeket, ezekhez speciálisan kialakított járműveket, tisztítógépeket.”

Demszky Gábor, korábbi főpolgármester (1990-2010) 1991-ben kiadott programjában is olvashatjuk, hogy a géppark alakulását a hulladékgyűjtés és -szállítás mellett a köztisztasági

⁶³ Szász L. és Szénich S. (1984): A közterület-fenntartás gépei (Üzemeltetés, karbantartás) (Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 83-145. o.)

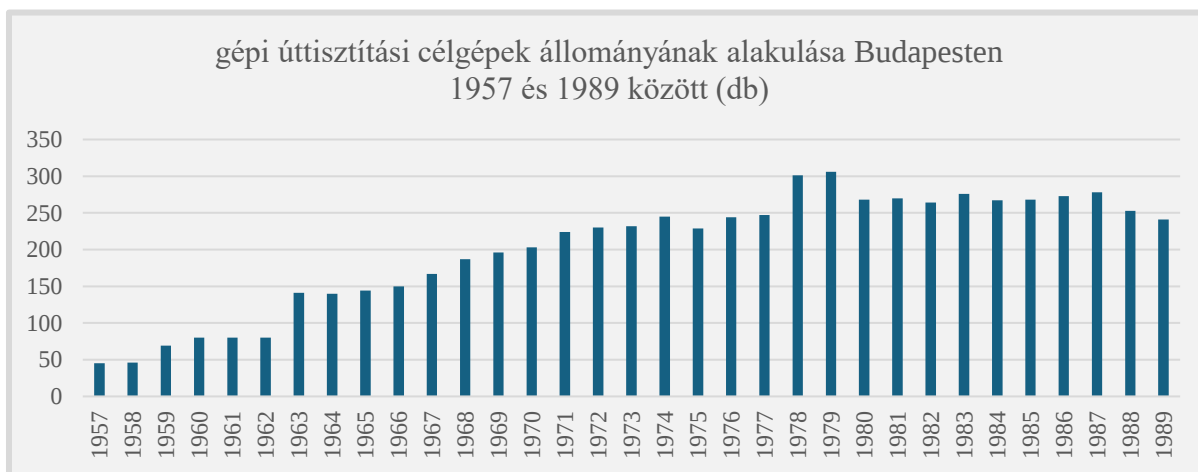
⁶⁴ Tóth-Nagy T. és Szigeti-Szászné Nagy Cs. (2017): Útépítés és -fenntartás (Piliscsév, Műszaki Könyvkiadó, 234-241. o.)

⁶⁵ Dávid T. és Tóth E. (1986): Közutak téli üzemeltetése (Szakirodalmi áttekintés) (Budapest, Közlekedéstudományi Intézet, 22. sz. kiadvány, 205-209. o.)

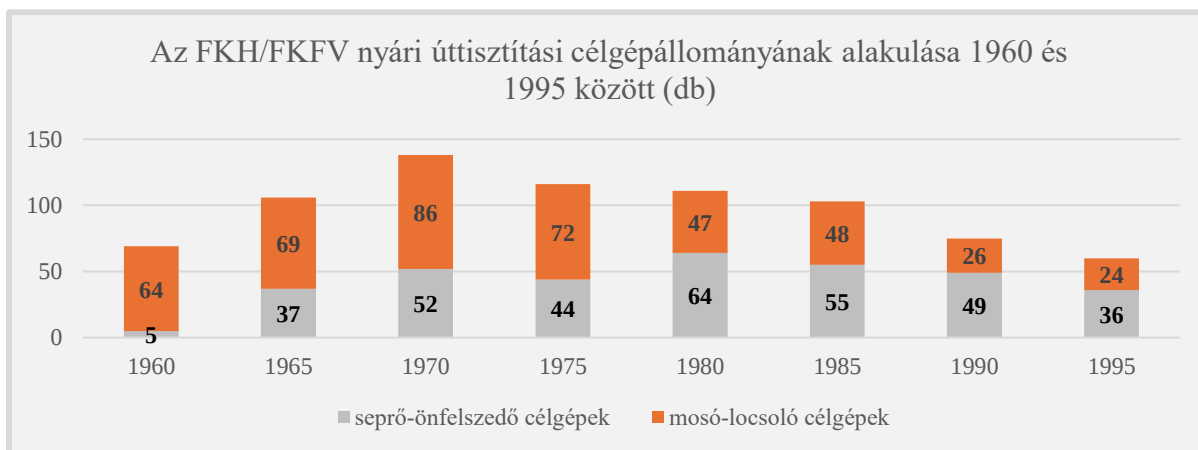
⁶⁶ A https://www.ksh.hu/feor_menu leírása alapján: „A Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere (FEOR'08) a foglalkozásokat tartalmazza a tevékenységek szakmai jellegének megfelelően, az adott foglalkozáshoz szükséges képzettség, készség figyelembevételével kialakított csoportosításban.”

szolgáltatások gépi részének esetében is negatívan befolyásolja annak üzemeltetési és beszerzési költségeinek folyamatos drágulása. Ez nyilván együttesen jelent kihívást az eddig már érintett dolgozói létszámmal, hiszen miközben a gépi üzem költségei növekednek, ez részben hivatott volt pótolni a csökkenő kézi létszámot, a szintén növekvő tisztítandó területek méretei mellett.⁶⁷ Budapest Főváros Tanácsa 1971-1975 közötti időszakra kiadott Fejlesztési Célkitűzései között is olvashatjuk:

„A köztisztasági feladatok növekedésére jellemző, hogy a tisztítandó terület 13,7 millió m²-ről 14,1 millió m²-re bővül. E tisztítási tevékenységen belül a gépi tisztítás aránya 96,1%. ... A létszámmal kívülről, amit csak magasfokú gépesítéssel lehet ellensúlyozni, fő probléma a szemét elhelyezése és „megsemmisítése.”⁶⁸

11. ábra: A gépi úttisztítási célgépek állományának alakulása Budapesten 1957 és 1989 között
(adatok forrása: korábbi vállalati statisztikai dokumentumok; szerkesztés: saját)

12. ábra: Az FKH/FKfV nyári úttisztítási célgépállományának alakulása 1960 és 1995 között
(forrás: korábbi vállalati dokumentum⁶⁹)

⁶⁷ Atkári J., Kemény I., Pallai K., Rév I. és Téplás I. (1991): Demszky Gábor programja a főváros számára – Előtanulmányok (Budapesti, Alapítvány az Európai Magyarországi Önkormányzati Szakértői Iroda, 70-71. o.)

⁶⁸ Budapest Főváros Tanácsa Fejlesztési Célkitűzései 1971-1975 (1971, Budapest, Dr. Viskay Mihály)

⁶⁹ Hajdú Gy. (1995): 100 éves a szervezett köztisztaság Budapesten – 1895-1995 – Nemzetközi Szakmai Konferencia – A konferencia előadásai (Budapest, FKfV Sokszorosító Üzeme, 92-109. o.)

1.2.2. A kézi úttisztítás

Ahogy a gépi úttisztítási területen, úgy a kézi úttisztítás esetében is ugyanazok a jogszabályok az irányadók, hogy pontosan mi is a tevékenység kijelölt munkaterülete. Ez az egyes utak főként úttesti része, ugyanis a járdák leseprése – jogszabály szerint – elsősorban az ingatlanhasználó feladata. A kézi úttisztítók az úttesti rész mellett a főváros területén az ingatlanhoz nem csatlakozó járdák (közjárdák), valamint a közlépcsők takarításáért felelnek. A hidak gyalogos átvezetőinek és az aluljáróknak a felületeit is tisztán kell tartaniuk, valamint a közterületre kihelyezett hulladékgyűjtő edények (*szemeteskosarak*) leürítése is a feladatkörükbe tartozik.⁷⁰ Budapest jelenlegi 23 kerületének lényegében mindegyikében található egy-egy szolgáltatási csoport, amely a kézi úttisztítók munkaállomásának helyéül szolgál. A kerületenkénti telephely fontos, hiszen elképzelhető annak szervezése, hogy az egyes területekre akár szállítójárművekkel juttassák ki az utcaseprőket, az alapeljárás szerint azonban gyalogszerrel mennek ki területre és végzik a dolguk. A stabil utcaseprők is itt veszik magukhoz a seprűt és a taligát, ahogy az alkalmisok is, akiknek az adott napi munka műszakeleji felvétele és műszak végi kifizetése ezekben a szolgáltatási csoportokban történik. Azt, hogy a kerületen belül mégis ki hol végzi a dolgát, ún. posztos rendszer biztosítja: előre felosztott körzetekben kell ellátni az utcaseprőknek a feladataikat. A poszton belül ezeket a feladatokat kell elvégezniük: közterületi edények ürítése, hulladékseprés és -felszedés, a már korábban említett *saralás*, Ezeket tekintjük elsősorban a kézi úttisztítás esetében nyári technológiás takarításnak. Eszköz szinten érdemes megemlíteni, hogy érdemi változás nem történt az elmúlt, több mint 100 évben az utcaseprők alapfelszereléseit tekintve. A védőfelszerelésük napjainkban is egy láthatósági mellény, a kéziszerszámjuk pedig elsősorban egy seprő, amely korábban nyírfa vesszőseprő, később cirokseprő volt, ma pedig leginkább a műanyagszálas (vessző)seprő a jellemző. A régi idők vesszőseprője nehéz volt, viszont hosszabb vesszőkkel volt kötve, mint a legtöbb mai társa, valamint a vesszők keménységének köszönhetően kevésbé tört, ezáltal jól szolgált a nagyobb területeket érintő *beseprés*⁷¹ során. A seprő mellett

13. ábra: Szedőlapátot és vesszőseprűt ábrázoló FKF vállalati díj 2011 (alkotó: Szilágyi Erzsébet szobrász, ötvösművész)

⁷⁰ Umbrai L. (2014): Így szemeteltek Budapesten – A hulladékgazdálkodás múltja a fővárosban (Budapest, Napvilág Kiadó, 80-103. o.)

⁷¹ *beseprés / átseprés*: Akár az egy forgalmi sávnál szélesebb területen átívelő seprési gyakorlat, amely során az úttest belső részéről történik a szennyeződés (por / hulladék) kihordása a külső rész, a padkához/folyókába. Ez a technika jelentős fizikai erő felhasználásával jár.

elengedhetetlen eszköze az utcaseprőknek a szedőlapát, amelybe a szállító eszközre történő felrakás előtt besepri a szennyeződést/hulladékot.⁷²

A taligákról, amelyet az utcaseprő maga után húz, és amibe a munkája során helyezi az összegyűjtött hulladékot, már tettem említést. A XX. században többféle módon is találkozhattunk – akár háromkerekű változatban is – taligaváltozatokkal, ugyanakkor manapság a lombráccsal felszerelt vastaliga mellett a leginkább elterjedtebb változat már szimplán egy 240 literes hulladékgyűjtő-edény, amelyet a társasházak háztartási hulladékgyűjtésére is használ a fővárosi lakosság.

14. ábra: Utcaseprők Budapest utcáin, 1978
(forrás: Köves Szilvia fotográfus; www.kovesszilviafoto.com)

Az utcaseprők közül a *stabilok* jelenleg – a szintén már említettek szerint – *köztisztasági takarító*, az *alkalmik* pedig *útgondozó* munkakörben vannak foglalkoztatva. Előbbi FEOR szerinti besorolása a **9239 Egyéb, máshova nem sorolható egyszerű szolgáltatási és szállítási foglalkozású**, utóbbi pedig **9211 Szemétgyűjtő, utcaseprő**. A 9211-es besorolás KSH szerinti feladatleírása a következő:

„Összegyűjti és elszállítja a szemetet és az újrahasznosítandó hulladékokat az épületekből, a kertekből, az utcáról és más nyilvános helyekről, söpri és takarítja az utcákat, parkokat és egyéb közterületeket.”

Mivel a fővárosi szilárdburkolatú úthálózat úttesteinek hó- és síkosságmentesítése elsősorban gépi technológiával történik, ezért a téli kézi úttisztítási feladatok közé leginkább az átjárók, az aluljárók, a közjárdák és a közlépcsők hó- és síkosságmentesítése tartozik. A környezetváltozások következtében az elmúlt évek és évtizedek telei – néhány kivételt leszámítva – enyhülő tendenciát mutatnak. Ennek okán már különböző korábbi technológiákra/megoldásokra már nincs szükség a téli munkák során, mint pl. a gépek által a járdára, vagy járda mellé az úttestről félretolt hó szállítójárművekre való felrakodása, illetve

⁷² Hajdú Gy., Bánhalmi J., Merényi I., Tycho K., Bácsfalusi E., Altmann A., Ősz I. és Szegedi P. (1978): Nagyvárosok tisztántartásánál alkalmazott korszerű gépek és módszerek (Budapest, Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, 71-73. o.)

akár a jégvágóval/jégtörővel, vagy csákánnyal történő lefagyások fellazítása.⁷³ A csákánnyal történő jégtörés már hosszú évtizedek óta elavult megoldásnak minősül. Jelentős mértékű és tartósan, napokig fennálló havazás esetén külön forrást biztosít a Tulajdonos (Budapest Főváros Önkormányzata) rendkívüli hómunkások felvételére, amennyiben a stabil és általános alkalmi létszámok nem elegendőek a téli feladatok ellátására.⁷⁴

Az idényjellegű, hómunkás munkakörben foglalkoztatott egynapos dolgozók szintén a 9211-es FEOR számhoz vannak rendelve.

1.3. Az utcaseprők társadalmi megítélése

Arra már a historikus áttekintés közben is láthattunk utalást, hogy az utcaseprők megítélése alapvetően negatív. Erre következtethetünk abból is, hogy korábban még Pest és Buda utcáit is rabokkal tisztították meg az akkori hatóságok, de előfordult az elmúlt századokban Európában, hogy prostituáltakkal is végeztek köztisztasági szolgáltatásokat, lévén, hogy az ezáltal bevont *munkaerő* már amúgy is jelen volt a közterületeken. A következőkben röviden ismertetek nemzetközi és hazai kutatásokat az egyes foglalkozások presztízsről, amelyek ugyancsak ezt a negatív megítélést támasztják alá.

Nemzetközi kitekintésben alpműnek számít a foglalkozáspresztízis-vizsgálatokat tekintve az Egyesült Államokban a National Opinion Research Center (továbbiakban: NORC) által 1946-ban végzett, az összes államra kiterjedő kérdőíves kutatás, amely során 90 foglalkozást kellett egy ötös skálán sorba rendezniük a résztvevőknek aszerint, hogy az egyes foglalkozás a személyes véleményük szerint a *kitűnő státuszútól az alacsony státuszúig* hogyan értékelhető.⁷⁵ (Plusz volt egy hatodik opció is, a „nem tudom besorolni”). Az összes foglalkozás közül a legjobbra értékelt az *Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának bírója*. Sorban ezt követően olyan foglalkozásokat láthatunk a pontozási rangsorban, mint az *orvos* vagy az *állami kormányzó*. A 90 tételes rangsor legutolsó helyezettje a *cipőpucoló*, amelytől épphogy elmaradt utolsóelőttiként az *utcaseprő*, ezt pedig a *szemébtbegyűjtő* előzte meg. Az Egyesült Királyságban 1950-ben John Hall és D. Caradog Jones a foglalkozások besorolását vizsgálta társadalmi helyzet szerint. A vizsgálat elsődleges célja az volt, hogy az egyes társadalmi osztályok közötti

⁷³ Hajdú Gy., Bánhalmi J., Merényi I., Tycho K., Bácsfalusi E., Altmann A., Ósz I. és Szegedi P. (1978): Nagyvárosok tisztántartásánál alkalmazott korszerű gépek és módszerek (Budapest, Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, 71-73. o.)

⁷⁴ Altmann A., Bánhalmi J., Bohaty M., Hajdu Gy., Károly I., Király K., Kölber J., Mann T., Nagy I., Széles J. és Szőke J. (1970): 75 éves a Fővárosi Köztisztasági Hivatal (Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 11-58. o.)

⁷⁵ Bendix, R. & Lipset, S. M. (1967, 2nd edition): Jobs and Occupations: A popular Evaluation (In „Class, Status, and Power: Social Stratification in Comparative Perspective”, New York, The Free Press)

különbségeket, valamint a társadalmi mobilitási lehetőségeket kutassák⁷⁶. 30 foglalkozást kellett osztályozni úgy, hogy 1-7-ig csoportokba is kellett sorolni. Az 1-es csoportba mind a férfi, mind a női válaszadók visszajelzései alapján az olyan foglalkozások kerültek, mint a *tisztiorvos*, a *vállalati igazgató* vagy a *vidéki jogtanácsos*. A 7-es csoportba a *csapos*, a *dokkmunkás* és a legrosszabb értékeléssel az *utcaseprő* került.⁷⁷ 1963-ban a NORC mintára Robert W. Hodge, Paul. M. Siegel és Peter H. Rossi a korábban említett 90 foglalkozás megítélését mérte az Egyesült Államokban, ugyanakkor 16 év elteltével az *utcaseprőket* a társadalom szemében továbbra is csak a *cipőpucolókat* előzik meg a legutolsó helyért folytatott versenyben.⁷⁸

Magyarországon átfogó, reprezentatív foglalkozáspresztízs-vizsgálat először 1983-ban volt. A Központi Statisztikai Hivatal szervezésében mintegy 7700 személyt kérdeztek meg, hogy a választott módszertannak megfelelően rangsorolják az egyes szakmákat. A kérdéseket úgy tették fel, hogy a válaszadók aszerint pontozzák az egyes foglalkozásokat, pontosabban foglalkozáscsoportokat, hogy mennyit lehet keresni vele, mennyi hatalommal/befolyással jár, mekkora tudás/ismeret kell az elvégzéséhez, valamint, hogy mennyire hasznos az adott foglalkozás a társadalom számára. Összesen 151 foglalkozás volt a listán, viszont a kiértékelés során csoportosították azokat nagyobb halmazokba. A kutatásból az derül ki, hogy 1983 Magyarországon is hasonló volt a helyzet, mint bárhol a világban: az elsők között olyan csoportok végeztek, mint a *vezetői* vagy az *értelmiségi* foglalkozások csoportja, a rangsor végén pedig a *segéd munkák* csoportja. Ebbe tartozott bele a *szállítómunkás*, a *kocsikísérő*, a *takarító*, a *konyhalány*, a *gyári segéd munkás*, a *csomagoló*, a *raktáros*, az *anyagmozgató*, valamint az *utcaseprő*.⁷⁹ 1988-ban volt Magyarországon a második foglalkozáspresztízs-vizsgálat. Ekkor már megközelítőleg 29 000 embert kérdeztek meg az egyes foglalkozások/foglalkozáscsoportok megítéléséről. Az *értelmiségi* foglalkozások átvették a *vezetők* helyét, a fizikai munkák között is voltak akár pozitív irányú mozgások, de érdemben a *segéd munkások* foglalkozási csoportját nem érte változás: a megkérdezettek 70%-a szerint a társadalmi ranglétra legalján a *gyári segéd munkás*, valamint az *utcaseprő* van.⁸⁰

⁷⁶ Hall, J. & D. Caradog, J. (1950): Social Grading of Occupations (In: „*The British Journal of Sociology*”, vol. 1, no. 1, 31-55. o.)

⁷⁷ Léderer P. (1977): A foglalkozások presztízse – Tanulmányok (Budapest, Gondolat Kiadó, 43-94. o.)

⁷⁸ Léderer P. (1977): A foglalkozások presztízse – Tanulmányok (Budapest, Gondolat Kiadó, 143-159. o.)

⁷⁹ Kulcsár R. (1985): Az első magyar országos presztízsvizsgálat eredményei (Budapest, Statisztikai elemzések, Statisztikai Szemle 1985. november, KSH, 1115-1126. o.)

⁸⁰ Kulcsár R. (1990): A foglalkozások presztízse (Budapest, Statisztikai elemzések, Statisztikai Szemle 1990. augusztus-szeptember, KSH, 651-658. o.)

Napjaink Magyarországon az utcaseprők megítélésére a KSH által 2016-ban végrehajtott mikrocenzus adhat választ, amely a háztartások 10%-át szándékozott bevonni és összesen 43 000 ember visszajelzéseire épül. A három legmagasabb presztízssű foglalkozás a kórházigazgató, az egyetemi rektor és a sebész volt, a három legalacsonyabb presztízssű pedig a sztriptíztáncosnő, az utcaseprő, valamint az utcai prostituált. A kutatás szerint a 173 mért összes foglalkozás közül az utcaseprők keresnek a legkevesebbet, rendelkeznek a legkevesebb hatalommal, végzik a legkevésbé divatos szakmát. Utolsó előtti helyen végzett a tudás szerinti foglalkozási sorrendben, ugyanakkor a társadalmi hasznosságát tekintve nem került be az utolsó 8 helyezett közé se.⁸¹ Különös ellentmondás, hogy az utcaseprők hasonló általános megítéléssel rendelkeznek a társadalom előtt, mint az utcai prostituáltak, pornószínészek, a sztriptíztáncosok, vagyis a szexualitáshoz köthető szakmák, miközben a magyar nyelv együttesen alkalmazza a közterületi állapotokra és a magasztos erkölcsi státusra is a *tisztaság* kifejezését.

Egy a XIX. századi budapesti köztisztasági állapotokat feldolgozó Népszabadság-cikkben olvashatjuk, hogy többek között milyen szabály vonatkozott a kor utcaseprőire⁸²:

„Minden köztisztasági munkás kötelessége a közönséggel szemben szerény és illedelmes magaviseletét tanúsítani. Munkáját úgy végezze, hogy azzal a közönséget ne háborgassa. Ha a közönség közül valaki csúfolja, goromba vagy sértő szavakkal illeti, úgy erre ügyelnie sem szabad, hanem legjobb, ha úgy tesz, mintha nem is hallaná.”

1.4. Akik az utcaseprőket irányítják: a kézi úttisztítás vezetői

Az eddigiekből két tény határozottan megállapítható: egyrészt a többezer vagy több száz éves történelem során nemigen történt pozitív irányú elmozdulás az utcaseprők társadalmi megítélését illetően (még akkor sem, ha ma már nem rabok vagy *utcalányok* végzik a szóban forgó tevékenységet). A másik tény pedig az, hogy fejlődjön bármilyen ütemben a takarítási technológia, az utcaseprők munkaeszköze szinte ugyanaz, mint több száz évvel ezelőtt, ebben alig látni a változást, legfeljebb az anyag, a forma, a méret változott. (Tulajdonképpen említhető egy harmadik megfigyelés is: az automatizáció és a digitalizáció korában, a XXI. században még mindig alkalmaznak kézi úttisztítókat, ergo úgy tűnik, továbbra is szükség van rájuk.)

⁸¹ Csányi G. és Giczi J. (2018): Mikrocenzus 2016 - 13. A foglalkozások presztízse (Budapest, KSH)

⁸² Szatucsek Z. (2000): Tavaszi nagytakarítás (Budapest, Népszabadság – Budapest melléklet, 2000. március 16., 38. o.)

Az olyan intézmények esetében, mint a budapesti központi kézi úttisztítást is ellátó vállalat, a vállalati stratégia tartalmazza azokat a célkitűzéseket, azt a filozófiát, küldetést, víziót, üzeneteket, feltételeket, amelyek megvalósulásával egy sikeres, jól prosperáló, pozitív imázst keltő, a lakosság, a partnerek, az ügyfelek, a társvállalatok számára népszerű, elfogadott, elismert közszolgáltatóvá válhat a cég. Amikor azonban PR kommunikációs szempontból arculatról beszélünk, akkor egy ilyen vállalat esetében nem elegendő csak a vizuális megjelenésre, színvilágra, különböző arculati elemekre helyezni a fókuszot, mert természetesen fontos, hogy az utcaseprő az utcán, közterületen jól felismerhető és megkülönböztethető (logózott, egyedi színű) céges felszerelésben, céges eszközökkel végezze a munkáját, nem felejthetjük el, hogy ő azzal, hogy fizikailag napi szinten megjelenik a lakosság, a járókelők között, a személyiségével már ő maga is a „cég arcává” válik. Ettől kezdve pedig már korántsem lényegtelen, hogy ki és mi az az ember. A lakosság az alapján ítél, hogy mit tapasztal, mit kap az elvárásaihoz képest: ha kedvetlen, motiválatlan, érdektelen, igénytelen, felületes dolgozókat lát munkavégzés közben, akiken az látszik, hogy ezt a feladatot számukra a kényszer szülte, és hiányzik az elköteleződés, akkor ez alapján a vállalat is megkapja a megítélést: itt az emberek „ilyenek”, ez a cég „ilyen”. (Hasonló a helyzet a szervezetek ügyfélszolgálataihoz, ahol ugyanúgy hajlamosak vagyunk az ügyintézés alapján megítélni a cég egészét.)

Ide kívánczik Martin Luther King – legalábbis neki tulajdonított – gondolata az utcaseprőkről:

„Ha egy embernek utcaseprő a munkája, akkor úgy seperjen utakat, ahogy Michelangelo festett, ahogy Beethoven komponált, vagy ahogy Shakespeare írt verseket. Olyan jól seperje az utakat, hogy a mennynek és a Földnek minden lakója megálljon egy percre, s azt mondja: íme, itt élt egy nagyszerű utcaseprő, aki jól végezte a munkáját.”

Ha a szervezeti kultúra és stratégia megelégszik azzal, hogy hagyja lesülyyedni, illetve ezen a *lesülyyed*t szinten tartani ezt a munkakört, akkor vélhetően mindig is számolni kell a céget illető negatív megítéléssel. (Ez pedig sok másra is kihat, ami már messze túlmutat az utcaseprők milyenségén.) Ha a vezetés sem igényli a bizonyos munkakörökben dolgozók motivációs stb. szintjének az emelését, akkor mindig is lesz egyfajta rés vagy törés a cégimázs pajzsán. A vezetőknek jelentős felelőssége van abban, hogy milyen szervezeti kultúráról beszélünk, illetve, hogy tesz-e lépéseket az adott szakterület megújulásáért. Erről olvashatunk Heidrich Balázs *Szervezeti kultúra és interkulturális menedzsment* című művében⁸³:

⁸³ Heidrich B. (2017): Szervezeti kultúra és interkulturális menedzsment (Budapest / ISBN: 9789634541462)

„A szervezeti kultúrát akkor teremtik a vezetők, amikor új folyamatokat vezetnek be a kívánt célok elérése érdekében. A vezető személye természetesen alapvetően rányomja a bélyegét a bevezetett folyamatokra és az emberek egymás közti viszonyainak meghatározására. Az alapító befolyását a kultúra alakulására nem lehet elvitatni és hatása soha nem tűnik el teljesen. Az alapítás nehézségeiből merített erő, mely sikerre vitte a vállalatot, nagyon fontos, így azok, akik ott voltak 'azokban az időkben', ezt kiváltságuknak tekintik.”

Természetesen azt is fontos szem előtt tartanunk, hogy nem lehet általánosítani sem az utcaseprőket, sem a vezetőket, sem a különböző folyamatokat, amelyek végbemennek a stratégia megvalósítása során. A különböző kontingencia-elméletek alapján és a vezetői hatékonyság növelése érdekében érdemes fontolóra venni, hogy mennyiben érzékelhető, mérhető, tapasztalható a lakosság elvárása, mert amennyiben a külső környezetben változás következett be, akkor rugalmasan a belső struktúrák is megváltoztathatók. Szerencsére mivel sokféle szituáció létezik, ezért sokféle szervezeti modell áll a vezetők rendelkezésére.⁸⁴

A mai kor rendre szállítja a kihívásokat, amelyek egyre inkább megkövetelik a reziliens, a rugalmasan változni és változtatni tudó vezetőket. Megszokott dolog az, hogy akár a stabil, akár az alkalmi utcaseprőkkel jellemzően a vertikális, azon belül is a fentről lefelé irányuló vezetői kommunikáció, illetve az abszolutisztikus stílus a működőképes. Ha a dolgozók világosan megfogalmazott, objektív, és számukra könnyen végrehajtható utasításokat kapnak, és tapasztalják a következetességet, biztonságérzetük fokozódik, ami akár a bérüktől függetlenül is növelheti motivációjukat. A fizikai munkakörben dolgozók általában pontosan szeretnék tudni, mi a feladatuk, ezért elengedhetetlen, hogy a feladataik egyértelműen legyenek meghatározva. Ha a felsővezetés támogatását élvezik, a helyi vezetők hatalmi pozíciója erősödik, és még ha a vezető nem is kapcsolatorientált, a vezető és a beosztott között szoros kapcsolat alakulhat ki, különösen, ha előléptetést vagy fizetésemelést biztosíthat számukra.⁸⁵ Ilyen környezetben a feladatra összpontosító vezetési stílus hatékonyabb lehet, mint a kapcsolatorientált, tapintatos vezetési módszer. A motiváció, elköteleződés, lojalitás, munkakedv, szorgalom, kitartás azonban egyéb olyan eszközökkel is növelhetők, erősíthetők, amelyek felé egyre inkább nyitnia kell a vezetőknek, ami által a változás bennük is megszületik, és így mind eredményesebben tudja megvalósítani a szervezet célkitűzéseit. Ilyen eszközök lehetnek a különféle belső és külső képzések biztosítása, szervezése az utcaseprők részére, amivel az a magasztos cél is jobban elérhetővé válik, hogy az alacsony társadalmi státuszból

⁸⁴ Dobák M. és Antal Zs. (2016): Vezetés és szervezés, Szervezetek kialakítása és működtetése (Budapest, Akadémiai Kiadó)

⁸⁵ Fiedler, F.E. (1967): A Theory of Leadership Effectiveness (New York, McGraw-Hill)

(pl. hajléktalanság, munkásszállói lakhatás) a dolgozó kiemelkedhet és jobb életminőséget biztosíthat a maga számára (akár munkahelyi előrelépés is előfordulhat).

Az utcaseprők presztízsének (edukációval, belső kommunikációs, humánpolitikai fejlesztésekkel stb.) növelése jó cél lehet, mert a külső-belső környezet óhatatlanul kölcsönhatásban áll egymással: azaz, ha vállalati szinten emelkedik a megítélés elmozdulása pozitív irányban, az hatni fog a társadalmi viszonyulásra is. Ezzel párhuzamosan az a pozitív tapasztalás is jellemző lehet, hogy a vállalat ilyen módon hatni tud olyan folyamatokra, amelyek a társadalomra, vagy legalábbis a főváros életére kedvező hatású lehetnek (példaértékű vállalatpolitika, emberközpontú, asszertív, coaching-szemléletű vezetés, olyan munkahely, ahol öröm dolgozni stb.). Szervezeti szinten érdemes lehet a szakterületi munkarendek átalakítása, új munkakörök létrehozása – de bármi új elgondolás, új szokás, magatartás- és gondolkodásmód kialakítása hasznos lehet, ami a változásmenedzsment alapelveinek megfelel és előbbre viszi a szervezetet, miközben az utcaseprők helyzete is szemmel láthatóan emelkedik ki a több évszázados alacsony sorból.

Visszatérve Martin Luther King gondolatához: ahhoz, hogy az utcaseprés megbecsült szakmává válhasson, két irányban kell létrehozni a változást: egyrészt a társadalom számára olyan módon kommunikálni erről a munkaköréről, hogy az emberek tisztelettel tudjanak ránézni az utcai dolgozókra; másrészt az ebben a tevékenységi körben munkát végzőket biztosítani kell a felemelkedés lehetőségéről, és munkáltatói-vezetői szempontból (kommunikációval, fejlesztésekkel, képzésekkel, tréningekkel, coachinggal) is meg kell adni számukra a megbecsülést. Ez pedig magával hozhatja azt, hogy az utcaseprő szívesen, örömmel és motiváltan fogja végezni a munkáját.

A fizikai dolgozók, különösen az ennyire alacsony iskolázottságú, sok esetben hátrányos helyzetű, nehézsorsú dolgozók, mint az utcaseprők esetében olyan vezetőkre van szükség, akik a cél elérése érdekében jól irányzott, egyértelmű, világos utasításokat tudnak adni a munka teljesítéséhez. Ez személyiségvonásaiban, viselkedési jegyeiben, a beosztottakra gyakorolt hatásában olyan vezetőt feltételez, aki karizmatikus tulajdonságokkal rendelkezik: magabiztos, jövőképe nem elérhetetlen, bizalmat érdemlő, jó meggyőzőereje van, miközben felfedezhetők benne a transzformatív stílus is, annyiban legalábbis, amennyiben képes motiválni, a vezetettek morális érettségét fejleszteni, a feladatvégzés iránti elköteleződést növelni.⁸⁶

⁸⁶ Fehér J. (2010): Kortárs személyes vezetési elméletek – A transzformatív felfogás szerepe és jellemzői (I. rész) (Vezetéstudomány, XLI. évf., 3. sz. / ISSN 0133-0179)

Ha azt nézzük, hogy a vezetés azt a képességet jelenti, hogy hogyan tudja a vezető a szervezet tagjait, azaz a beosztottjait a szervezeti célok megvalósítása érdekében mozgósítani, akkor ennek tudatában, ha a vezetettekben, jelen esetben az utcaseprőkben nem jelenik meg az akarat, a késztetés és az igény, hogy kövessék vezetőik útmutatásait, betartsák a munkavégzéshez szükséges szabályokat, akkor egyszerűen nem beszélhetünk vezetésről. Bakacsi Gyula *A szervezeti magatartás alapjai* című művében a következőket írja⁸⁷:

„Ahogy a hatalom nem választható el az engedelmségtől, leadership sincs követés (followership) nélkül (...) A leader olyan célok megvalósítására veszi rá beosztottját, amelyek mind a vezető, mind a beosztott céljait, szükségleteit, értékeit, váramozásait megjelenítik. A leadership szelleme éppen abban rejlik, hogyan tudja a vezető saját és beosztottjai értékeit, motivációit felismerni, összekapcsolni, s hogyan képes ennek megfelelően cselekedni.”

A dolgozatom későbbi fejezetében olyan vezetőkkel készített interjúkat dolgozok fel, akik döntően úgy váltak a szakterület vezetőivé, hogy maguk is valahol „lent” kezdték – még ha nem is konkrétan utcaseprőként –, majd végigjárták a ranglétrát. S bár vezetőként irányítják is a saját szakterületüket, tehát pl. cégstratégiai szempontokat is figyelembe vesznek és a tágabb horizontot, a cég egészét is átfogják, de náluk az operatív vezetői elvárások sokkal nagyobb nyomatókkal esnek latba, tekintve, hogy az utcaseprők társadalmi helyzete számtalan konfliktus és egyéb probléma megoldását követeli tőlük napi rendszerességgel. (Itt nemcsak a dolgozók egymás közötti vagy a munkával kapcsolatos konfliktusa jelent rendszeres kihívást a vezetőnek, hanem ez a több száz ember minden nap kint van a közterületeken, a lakosság közvetlen környezetében, ami ugyancsak jó táptalaja a különböző feszült helyzetek létrejöttének, hiszen gyakran a járókelők rajtuk élik ki frusztrációjukat.) Ezekben a típusú – tehát alulról jövő – vezetőkben erőteljesebben jelen van a szociális érzékenység a szervezeti egységükben dolgozó utcaseprők iránt, ezért azok a kompetenciáik is fejlettebbek, amelyek a velük való kommunikációhoz, motivációhoz vagy a szankcionálásukhoz szükségesek.

Stílusában az autokratikus vezetési stílus a legjellemzőbb, hiszen ő hozza meg a döntéseket akár az utcaseprők feladatairól, a munkabeosztásról, akár a velük kapcsolatos személyügyi kérdésekről. Ellenőrzés alatt tartja a dolgozóit, ő oldja meg a problémákat azokra az információkra alapozva, amelyek az adott pillanatban a rendelkezésére állnak, illetve szabadon

⁸⁷ Bakacsi Gy. (2015): *A szervezeti magatartás alapjai* - Alaptankönyv bachelor hallgatók számára. (Budapest, Semmelweis Kiadó / ISBN 978-963-331-313-8)

határozza meg, hogy mennyi információt oszt meg a dolgozókkal. Az utcaseprők szerepe a döntéshozatal és az információközlés során mindössze annyi, hogy mindezt tudomásul vegyék.

Kérdés persze, hogy mennyire van szüksége a vezetőnek empátiára, érzelmi intelligenciára, amikor az utcaseprő akkor is végrehajtja (valahogy) a feladatot, ha csupán „szárazon és hidegen” megkapta az utasítást. Azt gondolom, hogy ma, amikor a pszichológia egyre inkább előtérbe kerül, valamint az, hogy az asszertív, erőszakmentes kommunikáció elsajátítása révén hogyan érhetünk el – akár vezetőként is – nagyon jó eredményeket a motiválásban, az elköteleződés megerősítésében és rengeteg más dologban is egy munkahelyen, egyáltalán nem mellékes, hogy milyen mértékű az érzelmi szint. Számos kutatás igazolta, hogy ha a vezető lelkesíti a beosztottjait, akkor azok teljesítménye növekszik, ellenkező esetben azonban csökken. Balassa Éva szerint⁸⁸:

„Az érzelmileg intelligens vezető nem elégszik meg azzal, hogy a beosztottak elvégzik a munkát, hanem érzelmileg támogatja őket. (...) A munkahelyi légkör tehát éppen olyan meghatározó, mint a munkakörülmények vagy a fizetés. Az, hogy a vezető milyen mértékben képes összefogni és irányítani a dolgozók érzelmeit a csapat érdekében, az a vezető érzelmi intelligenciáján múlik.”

Ezen a ponton lép be a vezetők fejlesztése coaching-folyamatok és különböző tréningeken keresztül, tekintettel arra, hogy a XXI. században már önmagát illetően is sokkal szélesebb horizonttal, a „big picture” látásának képességével kell rendelkeznie egy vezetőnek, mert megfelelő önismeret nélkül a világ és az emberek ismerete is hiányos marad.

És ha már azt kutatom, hogy miért van vagy lehet szükség a jövőben is az utcaseprők jelenlétére közterületeinken, akkor talán nem mellékes megemlíteni, hogy napjainkban egyre inkább felértékelődik a környezetvédelem, a környezet- és egészségtudatosság, a környezet tisztaságának fontossága, a fertőzések elleni hatékony védekezés. Ebben – az egyénen kívül – szervezeten pl. az utcákat, közterületeket takarítók tudnak rendkívül hatékony segítséget nyújtani. Ha ez iránt is sikerül növelni az utcatakarítók elköteleződését – azaz a közegészségügy iránti felelősségtudatukat –, az máris hatalmas presztízs-növekedést jelenthetne számukra.

A következőkben a köztisztaság, azaz az *utcaseprők szakértőivel* folytatott interjúim nyomán arra is keresem a választ, hogy van-e, lehet-e létjogosultsága az előzőekben leírt gondolatoknak.

⁸⁸ Balassa É. (2014): A sikeres vezetői tevékenység eszköztára – A vezető személyiségjegyeinek szerepe (Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem Makrogazdasági döntések, hálózati szinergiák, 160-173. o. / ISBN 978-963-334-203-9)

2. ALKALMAZOTT MÓDSZER, A KUTATÁS KÖRÜLMÉNYEI

Az eddigiekben megismerkedtünk az utcaseprők szakmájával és általános fejlődéstörténetével a kezdeti időktől napjainkig, a szakmát végzők társadalmi megítélésével, valamint betekintést nyerhettünk arra vonatkozóan, hogy milyen kompetenciákkal is kell rendelkeznie egy kézi úttisztítási vezetőnek. A különböző írásos források, valamint a rendelkezésre álló statisztikák feldolgozása alkalmas volt a múlt és a jelen megismerésére.

A következő fejezetek célja az, hogy szakértők szűrőjén keresztül vizsgáljuk mind az utcaseprők, mind az utcaseprőket irányító vezetők kihívásait a munkájuk során. A kutatás célja továbbá, hogy képet alkossunk a szakmát ért és érő változások, valamint kihívások alapján annak jövőképéről és egyáltalán a létjogosultságáról. Igyekszem reális képet adni arról, hogy a budapesti kézi úttisztítás középhosszútávon (a következő évtizedekben) milyen kihívásokkal nézhet szembe, mi a jövőképe, valamint, hogy a szakmát érintőleg érdemes-e nagyobb változtatásokat, fejlesztéseket végrehajtani, és ha igen, akkor mik ezek.

Annak érdekében, hogy átfogó képet kaphassunk a vázolt kérdésekre, félig strukturált interjúkat készítettem, összesen hat fővel. A módszertan választásának alapvető indoka, hogy ezzel a kvalitatív módszerrel⁸⁹ átfogó válaszokat tudok adni a vizsgálat kérdéseire⁹⁰, tekintve, hogy a közelmúlt és a jelen – utcaseprőkkel, a vezetőikkel kapcsolatos – helyzete, problémái, nehézségei, vívódásai ezen a módon a leghitelesebbek. Ezáltal megismerhetők az alanyok személyes meglátásai, megélései, és válaszaik során olyan témákat is érinthettek, amelyekre eredetileg nem volt konkrét kérdés, a kötetlen forma azonban teret és lehetőséget biztosított azok megismerésére.⁹¹

Az interjúalanyok a központosított fővárosi köztisztasági vállalat alkalmazásában állnak vagy álltak, és mind érintettek, vagy érintettek voltak az utcaseprők közvetlen irányításában, illetve a közvetlen irányításban résztvevők irányításában (középvezetői szinten). A hat fő interjúalany fele korábban látott el vezetői feladatokat az utcaseprést ellátó szervezetnél, a hat fő másik fele pedig jelenleg is aktív vezető. A három korábbi vezető mind a fővárosi kézi úttisztítást központilag ellátó vállalatnál dolgozott már a rendszerváltás előtt, és mindhárom szakértő

⁸⁹ Mason, J. (2002, 2nd edition): Qualitative Researching (SAGE Publications Ltd., London)

⁹⁰ Siedman, I. (2006, 3rd edition): Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences (New York, Teachers College Press / ISBN 10: 0807746665 / ISBN 13: 9780807746660)

⁹¹ Horváth D. és Mitev A. (2023): Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv (Budapest, Alinea Kiadó / ISBN: 9786155669682)

minimum három évtized, állományban eltöltött időszak után vonult vissza. A három jelenlegi vezető legalább 2010 óta a vállalatnál dolgozik és több, mint tíz év után mind aktív részese a fővárosi utcaseprők irányításának és a munka szervezésének. (Érdekességgéppen: a hat szakértő összes, a szakmában ledolgozott éveit összeadva több, mint 180 évet kapnánk.)

Annak oka, hogy miért őket választottam interjúalanyaimként, az, hogy a vezetői, illetve irányítói munkaéveik során a jelentős tapasztalatra tettek szert, és nem csupán vezetőként, hanem – mint a későbbiekben kiderül – azért is, mert legtöbbjük a hierarchia egészen alsó szintjéről kezdte a pályáját, tehát megalapozottan nevezhetjük őket a kézi úttisztítási szakma szakértőinek.

Céлом továbbá vizsgálni azt is, hogy milyen eltérésekre lehetünk figyelmesek három olyan kézi úttisztítási vezető esetén, akik a rendszerváltás pillanatában már évek óta a szakmában dolgoztak, szemben három olyan vezetővel, akik összességében később kezdtek, de legalább 2010-től már a szakmában dolgoznak.

Mind a hat interjúhoz ugyanazokat a kérdéseket használtam, annyi különbséggel, hogy az igeidőt tekintve figyelembe vettem, hogy az alany aktív vezető, vagy már visszavonult. Az interjúkat személyesen, elsősorban a szakértők otthonában végeztem el. Az interjúkról – értelemszerűen az alanyok szóbeli hozzájárulását követően – rögzítettem. Mind a hat résztvevővel folytatott interjú nyers hangfelvételének összesített terjedelme valamivel több, mint 14 óra, amelyekből a felvételeket követően – szoftveres segítséggel – leíratot készítettem.

Fontos leszögezmem, hogy bár az interjúkészítést az alanyok vállalták, ahogy az interjúk rögzítését is, ugyanakkor a nevek feltüntetését és a beazonosíthatóságot az alanyok anonimitásának megőrzése érdekében mellőzni fogom. A nevek helyett következő jelöléseket fogom alkalmazni a három korábbi vezetőre: „[KV1]”, „[KV2]” és „[KV3]”. A következő jelöléseket pedig a három jelenlegi vezetőre fogom alkalmazni: „[JV1]”, „[JV2]” és „[JV3]”.

Összesen 23 kérdéssel (lásd: *1. sz. melléklet*), pontosabban kérdéscsoporttal készültem, amelyeknek az alapsorrendje nem tért el az egyes interjúk során, ugyanakkor – tekintettel a mélyinterjú sajátosságaira – néhol az interjú során merültek fel újabb kérdések is. (Az eredeti kérdések a dolgozat 2. számú mellékletében láthatók.) A feldolgozás során a 23 kérdést további főcsoportokba rendszereztem, azok tartalmi összefüggései szerint. Így összesen 12 kérdéscsoportot tudtam alkotni, amelyeknek a sorrendjét a logikus egymásra épülés alapján állítottam fel. Az így kapott válaszok és témák a következő fejezetben olvashatók.

3. EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

A fejezetben szeretnék pontos képet adni az utcaseprők mindennapjairól, problémáiról, szakértői szemüvegen keresztül. A 12 kérdéscsoport feldolgozásának végére célom, hogy az azokat olvasó átfogó benyomással és a szakma jövőjére vonatkoztatható következtetésekkel rendelkezzen.

3.1. Utcaseprővé válni

3.1.1. Kik és milyen motivációval lesznek utcaseprők?

Arra a kérdésre, hogy mi az utcaseprőnek jelentkező emberek motivációja, viszonylag egységes válaszokat kaptam. Minden interjúalany kifejezte válaszában, hogy azok az emberek, akik alkalmi utcaseprőnek jelentkeznek, nem bírják a kötöttségeket, az állandóságot, ugyanakkor fontos számukra a kiszámítható, biztos fizetés (még akkor is, ha a pénz nem sok), különösen a napi kifizetés. Minden alany említést tett arról, hogy a jelentkezők nagy része a legalsóbb, elszegényedett társadalmi osztályból érkezik, sok esetben hajléktalanok. A hajléktalan életforma nem „kötelező”, de gyakran vele együtt járó következménye vagy konkrétan kiváltó oka az alkoholizmus. Mivel az alkalmisok nap végén kézhez kapják a bért, rövidtávon megint ki tudják elégíteni a szükségleteiket, ugyanakkor nincs kötelezettség, hogy másnap meg kell jelenniük a munkahelyen. Értelemszerűen csak akkor kell megjelenniük, ha újra *egynapnyi kifizetést* szeretnének kézhez kapni. [KV1] megemlíti, hogy volt egy olyan 30 év körüli utcaseprő a területén, aki alkoholproblémákkal kórházba került. Miután megkapta a szükséges ellátást, még egy álláshoz is juttatta a környezete. Nem sok idő után újra megjelent az egyik kerületi kirendeltségen reggeli felvételre, ami után [KV1] megkérdezte tőle, hogy miért, amire az volt a dolgozó válasza, hogy a *hajléktalansággal járó szabadságot igényli*. Ez a szélsőséges szabadságvágy is egyike a kötöttségek és felelősségvállalási hajlandóság legkisebb mértékben való kifejezésének. [JV3] többek között az alábbi választ adta a motivációval kapcsolatos kérdésre:

„Sok ember van közöttük, utcaseprők között, aki úgy hosszabbítja meg az életét egy nappal, hogy dolgozni jön, megkapja a pénzt, eszik valamit, iszik valamit és akkor vége van a pénznek, de holnap van remény, hogy megint be tud kerülni a csapatba, főleg, hogyha helyt állt.”

Az alkoholizmussal és a teljesen kötetlen életformán kívül a legtöbb dologgal egyezik a stabilok motivációja az alkalmisokéval. [KV1], [KV3] és [JV2] fontos jelentkezői motivációs szempontként említi, hogy a szakma ellátása nem igényel végzettséget, nincs követelményekhez kötve. Igaz ez a büntetett előélet vonatkozásában is, ugyanis nem kell a belépésnél benyújtani erkölcsi bizonyítványt, ahogy igaz ez a tanulmányokra is, ugyanis még a nyolc általános teljesítését sem szükséges igazolni.

A rendszerváltás előtti időkből a kor sajátosságaira hívja fel a figyelmet [KV2] és [KV3], ugyanis válaszukban megemlézték, hogy akkoriban motivációs szempont volt az is, miszerint így elkerülték a jelentkezők a KMK-nak való minősítést, ugyanis a napi foglalkoztatással is tudták igazolni a munkaviszonyukat.

[KV2] és [KV3] említést tesz továbbá arról is, hogy korábban vidékről sokaknak megérte feljönni az akkori vállalathoz dolgozni, a munkásszálló adta szolgáltatás igénybevétele miatt is. Erről [JV2] is tesz említést. Elő-előfordul, hogy vidékről feljönnek fiatalok dolgozni Budapestre, és ameddig nem találnak mást (jobbat), addig pár napig a vállalatnál dolgoznak, de ez ritka. Ahogy állítása szerint az is megesik, hogy valaki a nyugdíja kiegészítéséért lesz utcaseprő.

Külön kérdéssel fordultam az interjúalanyaimhoz az utcaseprők kiszolgáltatottságáról. Az interjúalanyok közül többen az előzőekben ismertetett válaszokkal összhangban reagáltak. [KV1] válaszában említette, hogy az alkalmisok között sok hajléktalan van, de kisebb arányban a stabilok között is vannak fedél nélkül élők. Ugyanakkor az alkoholizmus már az előbb ismertetett életformai okok miatt a stabiloknál nem jellemző, vagy legalábbis szintén kisebb arányban. [KV2] állítja, hogy sokan alapból az alkohol miatt kényszerültek alkalmi utcaseprőnek, továbbá állítja, hogy ebben nincs változás: már amikor belépett a céghez a '70-es években, akkor is ez volt a jellemző. [KV2] szerint:

„Ezek az emberek nem nekünk, hanem önmaguknak vannak kiszolgáltatva. Gyakorlatilag ők folytatnak olyan életmódot, ami által ide kerültek.”

[JV1] úgy fogalmaz, hogy: *„Végső megoldás ezeknél az embereknél, hogy elmennek utcát söpörni (...)”*. [JV2] arra a kérdésre, hogy lényegében lenne-e lehetősége az utcaseprőknek mást csinálnia, a következőket válaszolta:

„A legtöbbször egyértelműen nem, mert ők az állandóságot nem nagyon kultiválják, tehát nem tudnak minden nap megjelenni. A társadalom se nézné ezt jó szemmel. Az alkoholizmus

miatt meg pláne nem bírná. És hát az öltözetük is rossz állapotú, a tisztálkodással is probléma van, tehát nehezen is venné fel őket a munkaerőpiac.”

[JV2] azt is megemlíti, hogy a stabilok már alapvetően *kitörtek*, ha egyáltalán kellett valahonnan, így az övük ilyen értelemben kevésbé kiszolgáltatott réteg, amellet, hogy a követelmények lényegében ugyanazok, mint az alkalmiknál.

[JV3] válasza a kiszolgáltatottságot illető kérdésre:

„Szerintem eléggé kiszolgáltatott helyzetben lévő emberek jönnek el utcát söpörni. Mondhatnám, hogy kényszersmunka. Mert a fizikai állapota nem engedi meg azt, hogy más munkát vállaljon. Ez egyszerűbbnek tűnik. Itt, ami nagyon kritikus, az az italfogyasztás.”

Külön kérdést tettem fel az alanyokat arról, hogy az utcaseprőknek a munkáltató és maga a munka biztosított-e identitást, vagy annak végzése valamilyen kiemelt megéléssel járhatott-e. [JV1] szerint a '90-es években még adhatott külön élményt, hogy a dolgozó egy nagymúltú cégnél dolgozhat, ahol a *családias* légkörnek köszönhetően a fizikai állománynak is a legalacsonyabb bérezésű munkavállalói (mint pl. az utcaseprők) cégen belül nagyobb megbecsülésnek örvendhettek, mint napjainkban. Ma már inkább csak a „napról-napra élés” jellemző. [JV3] is a '90-es éveket említi, amikor a vállalat talán még adhatott valamiféle identitást akár az utcaseprőknek is.

Arra a kérdésre, hogy nyújtott-e a cég valamilyen identitást, vagy valami nagyobbhoz való tartozás élményét, [JV1] a következőket mondta:

„A gépterületen inkább, és akkor is csak krízishelyzetekben. Akkor feltámadt valamiféle szakmai étosz, tehát akkor még a saját szemükben is megnőtt a munkájuk presztízse. Amikor például leesett egy nagy hó.”

A kézi úttisztítók esetében viszont [JV1] a következőket állította:

„Akkor lett volna így, hogyha ennek az úgymond egyenruhának lett volna a presztízse, de nem volt mire büszkének lenni szerintem. Lehet, hogy ezt más máshogy látja, nem tudom, én így tapasztaltam, hogy leginkább sztoikusak voltak ezzel kapcsolatban, hogy a munkát el kell végezni, amennyire muszáj, pénzt fel kell venni, és aztán túl kell élni. Ugye ez egy nagyon fontos dolog volt, hogy a holnapig el kell jutni.”

[JV2] kategorikusan kijelentette, hogy nem biztosít vagy biztosított a szakma identitást azon túl, hogy az utcaseprőség csak *egy munka*. [JV3] szerint pedig:

„Az 1928-as gazdasági válság idején, akkor fővárosi, főtanácsosi protekció kellett ahhoz, hogy valaki ide bekerüljön utcaseprőnek. Mert kapott egyenruhát és kapott nyugdíjat, ha elérte a kort.”

[JV3] a következőkkel zárja a gondolataid:

„Tehát az, hogy identitás, vagy ami extra lenne? Az 100 éve... esetleg.”

3.1.2. Mi alapján választják ki az utcaseprőket, van-e toborzás?

Arra a kérdésre, hogy milyen tulajdonságokat részesítenek előnyben a beléptetés során a kiválasztáshoz, a szakértők elsődleges szempontként említették a megbízhatóságot. Az alkalmisok esetében többen használták a *stabil alkalmi* kifejezést, ami annyit tesz, hogy már akár hosszú évek óta visszajáró dolgozóról van szó, de csak egynapos szerződésekkel foglalkoztatják, állandó munkavállalóvá – legalábbis hivatalosan – nem vált. Mivel alapvetően nem komplex feladatról van szó, ezért, ha valaki nem iszik és betartja az alap higiéniai normákat, már jó eséllyel indul. Az alkalmisok felvételének létszámát a felsővezetés határozza meg, elsősorban a tulajdonos (Budapest Főváros Önkormányzata) részéről biztosított források alapján. Ha az egyes kerületi kirendeltségekben a felvehető létszámon felüli jelentkezés fordul elő, akkor a szakértők válaszaik alapján szempontot jelent a jelentkező életkora, fizikai állóképessége. Fontos megemlíteni, hogy a *stabil alkalmi* esetében pl. az idősebb kor előnyt is jelenthet, hiszen nagyobb tapasztalatot feltételez. Előnyt jelenthet egy utcaseprőnél, ha ismeri a területet, ahova kivezénylik. Az alkoholos befolyásoltság mellett alapfeltétel a belépés/kiválasztás során, hogy megvannak-e a jelentkező megfelelő papírjai, ugyanis az alkalmisokat is be kell jelenteni (mindennap a NAV-nak). A kiválasztás során az adott napi időjárást és az adott jelentkező ismert betegségeit is érdemes figyelembe venni, ugyanis egy szív- és érrendszeri betegséggel küzdő embert nem érdemes hőségriadókor kiküldeni a közterületekre takarítani. A stabilok kiválasztásánál alapvetően az alkalmisokéval megegyező szempontok szerint szoktak eljárni, ugyanakkor ilyen esetekben már érdemes nézni a jelentkező tapasztalatát: végzett-e hasonló tevékenységet pl. önkormányzatoknál, esetleg van-e hulladékrafordítási gyakorlata, vagy akár, hogy alkalmis volt.

A szakértőket külön kérdeztem arról, vajon elő szokott-e fordulni az, hogy valaki alkalmiból lesz stabil. A szakértők egyértelműen azt a választ adták, hogy ha van üres stabil pozíció, akkor a *stabil alkalmi* közül szokták megkérdeni az arra rászolgált, megbízható és tapasztalt embereket. Nagyon sok esetben viszont még akkor se vállalják az alkalmisok a „váltást”, ha

egzisztenciálisan jelentős javulást érhetnének el. A stabilok ugyanis próbaidő után többek között kapnak cafeteriát és ösztönzőbért, amit egyfajta bérkiegészítés, valamint már komolyabb védőfelszerelést, pl. bakancsot. Az említetteken túl a stabilok az elmúlt évek fejlesztéseinek köszönhetően már dolgozhatnak különféle takarítógéppel is, amelyek használatért járhatnak különféle pótlékok, viszont az egynapos szerződéses alkalmisok ilyen gépekkel nem dolgozhatnak, így ez rájuk nem vonatkozik. Az, hogy miért nem vállalják az *átminősülést* a vezetők/irányítók által kiszemelt, tapasztalt és megbízható munkavállalók, a válaszaik alapján elsősorban azért, mert ezek az emberek nem bírják a kööttségeket, és sok esetben nem bírnák ki, hogy pl. ne iganak akár munkavégén, ami kihatással lehet a másnapi megjelenésre a munkahelyükön. Sokaknál problémát okoz az is, hogy nem tudják beosztani a kézhez kapott pénzt, ugyanis az egy dolog, hogy alkalmisként jelentősen kevesebbet kap, ezzel szemben minden nap végén kifizetik. [JV1] válaszából kiderült, hogy nem egy alkalommal egy ilyen alkalmisból lett stabil pár hónap után eltűnt, ugyanis nem tudott mit kezdeni a hirtelen jött pénzzel, és a környezete nem engedte, hogy *kitörjön*. Volt olyan munkavállalója [JV1]-nek, aki eleinte hajléktalan volt, ám miután ilyen értelemben „sikerült kiemelni”, később tudott már fizetni albérletet is. Egy idő után azonban eltűnt, visszakerült az utcára a korábbi, züllötten élő környezetéhez.

Arra a kérdésre, hogy általánosságban hogyan működik vagy működött a budapesti utcaseprők toborzása, már részben az előzőekben is kaphattunk választ, ugyanis pl. a stabilok esetében elsősorban „házon belül”, az egyes kirendeltségeknél próbálták beléptetni a megbízhatóbb alkalmisokat. Az alkalmisok esetén mind a korábbi, mind a jelenlegi vezetők úgy nyilatkoztak, hogy ez alapvetően szájról-szájra terjed, sose volt korábban különösebb szükség toborzásra. Mivel egyetlen társadalmi réteg fordul meg a felvételre várók sorában a kerületi kirendeltségeknél, ezért külön *reklámra* nincs szükség. A válaszok alapján arra van gyakorlat, hogy nagyobb munkák előtt, mint pl. egy körzeti lomtanítás utáni takarítás, vagy egy hídmosás, megüzentetik a jelentkezőkkel a saját köreiknek, hogy szükség lesz a munkára (ilyen esetekben emelt létszámmal).

A felvehető létszámkorlátok miatt, ha pl. az egyik kerületi kirendeltségben túljelentkezés fordul elő, akkor felveszi a kapcsolatot egy másik kirendeltséggel, hogy át tudják irányítani a jelentkezőket.

Utcaseprők esetén tehát nincs hivatalos toborzás, ugyanakkor [JV1] és [JV3] kiemelte, hogy évekkal – vagy inkább évtizedekkel – ezelőtt a téli időszakban a rendkívüli hómunkások

felvételének érdekében a rádióban, tévében, újságban is rendszeresen jelentek meg felhívások. [JV3] szavait idézve:

„Akkor bekapcsolt a propaganda.”

Az utcaseprők és a rendkívüli hómunkások felvétele közötti különbségek okai az eddigiek alapján kikövetkeztethetők. A hómunkások alapvetően jobb napi fizetést is kaptak, továbbá ilyenkor kisebb mértékben gyakoroltak elszívóhatást más olyan foglalkozási körök, amelyek inkább szezonálisak, és amelyek elvégzésére az utcaseprői réteg is alkalmas.

3.1.3. Mely szakmák gyakorolják a legnagyobb elszívóhatást az utcaseprői rétegre?

Arra a kérdésre, hogy melyik szakmák, foglalkozási körök a legnagyobb versenytársai az utcaseprőket foglalkozó vállalatnak, szinte teljesen azonos válaszokat adtak a szakértők. Az építőipar egyértelműen elszívóerővel bír, ugyanakkor oda csak a jobb fizikumúak szoktak átszivárogni. Jelentősen jobb fizetést kap akár egy semmilyen képesítéssel nem rendelkező segédmunkás is, mint egy utcaseprő. A kifizetés ott is napi, viszont sokkal kevesebb adminisztráció és a *szürke* foglalkoztatás miatt is könnyebb nagyobb pénzt kifizetni. Az építőipar viszont télen kevésbé jellemző, ilyenkor többen visszatérnek utcát seprni, majd tavasztól újra váltanak. Hasonló a helyzet a kertészettel is. Akár közkertészeti (parkfenntartó) cégről van szó, akár magánházak kerti munkáival kapcsolatos megbízásokról, versenyképesebb bért kapnak a munkavállalók, bár sok esetben a munka a kertészetben is jobb fizikai állóképességet igényel, mint amivel a legtöbb utcaseprő rendelkezik. A kertészeti munkák szintén szezonálisak, tavasztól őszig tartanak leginkább. Az ezen kívüli időszakban többen visszatérnek utcaseprőnek. [KV3] és [JV2] említették még a mezőgazdaságot is, [JV1] pedig a közelmúltban egyre inkább felvirágzásnak indult kerületi önkormányzati cégeket. [JV1] és [JV3] beszélt a *flakonozásról* is: a kifejezést arra a tevékenységre használják, amely során a MOHU MOL Hulladékgazdálkodási Zrt. által 2024-től elindított REpont-rendszer során 50 Ft-ért visszaváltható flakonokat gyűjtik az emberek az utcán, és napi 200 visszaváltott flakon felett már jobban keresnek, mintha pl. elmegy utcaseprőnek, amivel kapcsolatban [JV3] azt állította, hogy a tevékenység azért lehet kedvező az utcaseprőknek, mert „*még annyi kötöttség sincs, mint nálunk*”.

[JV1] arra a kérdésre, hogy érezhető-e, miszerint kevesebben jönnek a flakonozás miatt utcaseprőnek, ezt válaszolta:

„Lehet, hogy végigmegy egy főútvonalon, vagy egy szórakozóhely közelében vagy egy trafik közelében összeszedi a sáferekből⁹² a szemetet, az üvegeket, és abból már megvan pénz. Tehát lehet, hogy lesz ennek hulladékcsökkentő hatása, de lehet, hogy emberelszívó hatása is lesz. Mert akkor megihatja a sörét, megihatja a rövidet, ha akarja, csinálja, ha nem akarja, nem csinálja. Ha csak összeszed száz darab flakont, akkor százat szed össze, és senki nem szól neki, hogy menjen dolgozni.”

3.2. Utcaseprőnek lenni

3.2.1. Milyen problémákkal küzd egy utcaseprő, melyek az érdekérvényesítő lehetőségei?

Arra a kérdésre, hogy milyen problémákkal küzdenek az utcaseprők (nem leszükítve a munkájuk során eltöltött időre) többen is említették a változó időjárási viszonyokat, ugyanis, *ha esik, ha fúj*, az utcaseprőnek kint kell dolgoznia a területen. Ehhez kapcsolódóan a téli időkben bizonyos munkavállalóknak okozhat nehézséget a réteges öltözködés. Szintén többen említették válaszaikban, hogy annak ellenére, hogy a felvételüket követően még az alkalmisok is munkavédelmi oktatásban részesülnek, veszélynek vannak kitéve, hiszen a forgalomban, gyakran az úttesten dolgoznak. [KV1] említi, hogy aki sok időt tölt ez az utcán és a forgalomban, annak csökken a veszélyérzete, így a rutinnal járhat egyfajta nagyobb kockázatvállalás is, pl. kevésbé figyel, amikor lelép az útról. [KV1] említi továbbá, hogy a folyamatosan a városi közterületeken végzett munka során a dolgozók ki vannak téve a légszennyezettségnek is. A szakértők közül majdnem mindenki problémának említette az utcaseprők esetén a mindennapi megélhetési gondokat, ideértve a lakhatás kérdését, valamint az alkohol vagy egyéb szerek használatát. A jelenlegi vezetők válaszaikban említették, hogy az alkoholon kívül a kábítószer is problémát okoz az utcaseprői réteg életében, amely inkább a 2010-es években vált egyre súlyosabb problémává.

Amellett, hogy pl. az utcaseprők általános egészségi állapota sem mondható jónak, problémát jelent a munkájuk során, hogy sokszor nem tudják hol elvégezni a mosdót igénylő dolgaikat. Erről [KV3] és [JV3] is tett említést.

Miközben [JV3] szerint az utcaseprők felszerelése és eszközei rendben vannak és megfelelők, [KV2] inkább kritikát fogalmazott meg a védőfelszereléseket tekintve, ti. érdemes

⁹²*séfer*: A telepített utcai hulladékgyűjtőkre / közterületi kukákra használt napi kifejezés. A kifejezés az SSI SCHÄFER hulladékgyűjtőedényt(is) gyártó cég márkanevéből ered.

lenne felmérni, hogy a kor szükségleteit kielégítik-e azok a felszerelések, amelyek lényegében hosszú évtizedek óta nem változtak. [KV3] szerint a megítélésre az is hatást gyakorolt, hogy korábban sokkal több *egyenruhást* lehetett látni, azaz teljes védőfelszerelésben dolgozó utcaseprőket, ugyanakkor ennek az oka az, hogy korábban nagyobb létszámban alkalmaztak stabilokat. Ennek köszönhetően mindenképpen jobb volt az általános megítélés. [KV2] említi, hogy bár a megbecsülés nem érezhető a lakosság/járókelők részéről, de a különféle inzultusok sem voltak jellemzők, még ha elő-elő is fordult.

Arra a kérdésre, hogy az utcaseprőket érintő problémákra milyen megoldási javaslatok lennének, a szakértők egyöntetűen kifejezték, hogy a legtöbb esetben olyan súlyos szociális problémáról beszélünk, valamint az összefüggések elég széles spektrumon mozognak így a megoldási lehetőségek is rendkívül összetettek. [KV1] a következő gondolatoknak adott többek között hangot:

„Azt gondolom, hogy erre a fajta kiszolgáltatottságra nem tudok megoldást. Lehet ugyan kerülni, de az alapvető probléma a szegénység. Ezek az emberek mind szegények, még hozzá nagyon szegények. Ez az alapvető probléma. Aztán minden más már csak ebből következik: az iskolázatlanság, a rendezetlen családi élet, a hajléktalanság, az addikciós problémák, ezek minden a szegénységből következnek. Ezen társadalmi mobilitással, szociális felemelkedéssel lehetne változtatni.”

[JV1] válaszában jelezte, hogy bár ez meglehetősen radikális megoldásnak tűnhet, de véleménye szerint ezeket az embereket lehetőségekhez lehetne juttatni olyan formában, hogy köztulajdonban lévő ingatlanokban olcsó lakhatáshoz juthatnának, és kötelezővé kellene tenni az olyan munkák ellátását, mint pl. az utcaseprés. Válaszában arra is kitért, hogy ehhez szükség lenne szociális munkásokra, felügyelőkre, akik szakemberként tudnának időben beavatkozni, hogy egy még alacsonyabb szintre ne eshessen vissza az illető.

[JV2] annak adott hangot, hogy szintén fontos cél az emberek felemelése, de a köztisztaságért felelős szervezet szempontjából a hosszú távú cél mégiscsak az, hogy olyan stabilokat alkalmazzanak, akiknek az illetékes vállalat tud biztosítani munkásszállót. Ez visszakanyarodik az évtizedekkel ezelőtti gyakorlathoz. [JV2] utal rá, hogy vidéken is lenne megfelelő munkaerő, akinek a stabil utcaseprői feltételek egy megfelelő egzisztenciát tudnának nyújtani, viszont munkásszálló hiányában a jelenlegi általános lakhatási válságban nem éri meg idejönni, mert lényegében a hajléktalanság várhatna a legtöbbjükre.

Arra a kérdésre, hogy milyen lehetőségei vannak az utcaseprőknek hangot adni a problémáiknak, milyen csatornákat tudnak erre használni, a válaszok alapján egyértelműen az állapítható meg, hogy az alkalmisoknak a *szolgálati úton* kívül más csatorna nem áll rendelkezésre. Ez azt jelenti, hogy ha valami gondjuk akad vagy segítségre szorulnak, a munkavezetőknek vagy a csoportvezetőknek tudják jelezni. A stabiloknál már annyiban változik a helyzet, hogy a felettesek és a közvetlen munkakörnyezeten kívül lehetőség van fordulni olyan szervezetekhez, mint pl. szakszervezet vagy üzemi tanács, amelyek további jogorvoslati és érdekérvényesítési lehetőségeket nyújtanak a munkavállalóknak. Előfordulhat az is, hogy a vállalatban belül magasabb szintű vezetőhöz szeretne bejutni a dolgozó, és bár hivatalosan meghirdetett fogadóóra nincs, a vezetők mindig is nyitottak voltak arra, hogy meghallgassák a dolgozóikat.

A szakmát érintő - a többek között [JV3] által említett – mindennapi megpróbáltatás az is, ha valaki ugyan eleget is tesz az ingatlanhasználók közül annak a kötelezettségének, hogy lesepri az ingatlan előtti, illetékességi körébe eső járdaszakaszt, akkor ezt úgy teszik, hogy a folyókába seprik le a szennyeződést. Ezzel lényegében a köztisztasági szervezet részére generálják a munkát, mert a szegély alatti részen – az úttesten – már övük a takarítási kötelezettség. Ezzel leginkább az a gond, hogy ha pl. a reggeli órákban a köztisztasági szervezet *megtakarít* egy útszakaszt, akkor ennek nincs érdemi látszata, hiszen pár órán belül egyesek a megtisztított területre seprik a saját *portájukról* a szennyeződések. Ugyanez igaz az esetleges téli havazás idejére is, amikor a hómentesítés annyit tesz, hogy a lakók az útra seprik a havat.

3.2.2. Van-e és mi alapján alakulhat ki az utcaseprők között a „nem hivatalos hierarchia”?

Nem hivatalos hierarchiáról akkor beszélhetünk, amikor a dolgozók valamilyen alá-fölérendeltségi viszonyrendszerbe kerülnek egy közösségen belül, annak ellenére, hogy erre nem a munkakörük hatalmazza fel őket. Arra a kérdésre, hogy van-e ilyen az utcaseprők között, és ha van, akkor mi alapján alakulhat ez ki, a szakértők jellemzően azt a választ adták, hogy a *visszatérők*, vagyis a stabil alkalmik a tapasztalatuk révén ki tudnak érdemelni egyfajta közösségen belüli elismerést. Előfordul az is, hogy az olyan alapvető jegyek érvényesülnek, mint a testierő fölénye, viszont ezt a helyi irányítók igyekeznek kezelni, elnyomni. [JV2] szerint a nem hivatalos hierarchia kialakulásának típusai:

„Van tudásalapú és van erőalapú. Az agresszív emberek mindig előnyben vannak a nem agresszívokkal szemben. És itt a csoportvezető személye lényeges abból a szempontból, hogy

egy csoportban mi uralkodott el. a szakmaiság, a rend és fegyelem, vagy egyszerűen az agresszivitás. Ez csoportvezető függő, hogy ezt hogyan kezeli. Mert meglehet, hogy kényelmesebb az agresszív emberre rábízni a dolgokat, csak hát az csökkenti a létszámot.”

3.2.3. Milyen az utcaseprők külső megítélése és a foglalkozás presztízse?

Az utcaseprők társadalmi megítélésére vonatkozó kérdésre a hat interjúalany egységesen azt a választ adta, hogy a megítélésük a társadalom / járókelők irányából negatív érzületű. A három korábbi vezető tendenciózusan nem tudja megállapítani, hogy romlott volna a megítélés az évtizedek alatt, inkább egy folyamatosan stagnáló, általánosan rossz megítélésről számoltak be. [KV3] utalt rá, hogy már a '60-as években is negatív megítélés övezte az utcaseprőket. [KV1] szerint:

„A mondás az volt, hogy azt mondta apuka: fiam, ha nem tanulsz, akkor elmehetsz utcaseprőnek. (...) És ez nagyjából tükrözte a közmegítélést, ami szerintem nem sokat változott.”

A három jelenlegi vezető válaszai inkább egy minimális romlás benyomását keltik az utcaseprők társadalmi megítélését illetően. Ennek [JV1] szerint az az oka, hogy akár a '90-es években kevésbé leépült emberek vállalkoztak erre a munkára, ami arányos a megítéléssel. [JV2] azt állítja, hogy a stabilok esetében valamelyest pozitívabb az utcaseprők megítélése. Az alkalmisok ugyanis a kéziszerszámok (és taliga/edény) mellé védőmellényt kapnak felszerelésként, ezzel szemben a stabiloknak a foglalkoztatási forma miatt már biztosítani kell bakancsot, védőruhát és egyéb, professzionális benyomást keltő védőfelszerelést. A kis létszámú stabil állomány enyhén pozitívabb megítélése mellett [JV2] a következőket állítja:

„Hát igen, az emberek nem nagyon tűrik, bírják ezeket a formaembereket maguk körül. Nem a kézi munkavégzést magát, mert azt igénylik, az egyértelmű, sőt még többet is, még az ő járdáját vagy kertjét is nagyon szívesen átadná takarításra, hanem az ő közelségüket, a hajléktalanok közelségét ítélik el.”

[JV3] esete abból a szempontból speciális, hogy a '90-es években néhány héten keresztül saját maga is utcaseprőként dolgozott, amivel kapcsolatban az egyes betöltött munkakörök kihívásait érintő kérdésre adott válaszában az alábbiakról is említést tett:

„Arra gondoltam nem egyszer, hogy jó lenne, ha valami ismerős nem látna meg, mert mit gondol arról, hogy utcaseprő lettem.”

Ez a kérdés magában hordozza a megítélésre adható választ. [JV3] azt is állítja, hogy a munkavállalókat a területen néha inzultusok és degradáló megjegyzések érik: elküldik őket, miért ott seper, ahol stb. [JV3] szerint a hómunkások megítélése alapvetően pozitívabb volt, de annak a munkakörnek a humánösszetétele valamelyest el is tér az átlag utcaseprőktől.

[KV3] szerint a kukásautók hátulján álló és a hulladékgyűjtők beürítését végző hulladékrakodók megítélése azért lehet pozitívabb, mert az jár(hat) egyfajta személyes kontaktussal. Ugyanis akár a társasházak gondnokai, akár a magánházak lakói is találkozhatnak hulladékgazdálkodásban dolgozó munkatársakkal, ezáltal valamivel közvetlenebb kapcsolat tud kialakulni a szolgáltatást nyújtó és az azt igénybe vevő fél között, ellentétben az utcaseprők esetével, ahol semmi ilyen közvetlen kapcsolat lehetősége sem merül fel. Az utcaseprőket inkább ki- vagy elkerülik, észre leginkább az el nem végzett munka nyomait veszi a lakosság, nem az azt végző dolgozókat.

[JV3] válaszában megemlítette, hogy az utcaseprőket általában nem éri megbecsülés és sajnos hálával sem nagyon találkoznak. Felidézte, hogy utoljára akkor találkozott olyan lakossági bejelentéssel/visszajelzéssel, ami köszönetnyilvánításról szólt, ami egy több, mint öt évvel ezelőtti, felsőbb szintről továbbított levél volt, de sem azóta, sem azelőtt nem volt jellemző a pozitív visszacsatolás.

3.3. Utcaseprőket vezetni

3.3.1. Mik a vezetők személyes motivációi, hogyan lesz valaki vezető?

A válaszadók közül kettő mérnök végzettségű, a többieknek ugyanakkor nincs a köztisztasági szakmához érdemben kötődő végzettsége. Legtöbbször véletlenszerűen kerültek a céghez, nem terveztek tartós maradást vagy feltétlen karriert a vállalatnál felépíteni. Vezetőnek egyikőjük se lépett be, ekkor mind beosztotti munkakört töltöttek be. Az egyikük egy éven belül már alsóvezetői szerepet töltött be, a többi öt vezető pedig hosszú éveken át dolgozott különféle munkakörben, mielőtt vezetővé vált volna. Mindegyik alany műszaki vonatkozású területen kezdte, ahol egyszerű beosztottból lett először valamilyen irányító, aztán később váltak vezetővé. A legmagasabb szint a megkérdezetteknél üzemvezető (vagy jelenleg ezt a pozíciót tölti be, vagy abban szerelt le). A legalacsonyabb, azaz a jelenlegi struktúra szerint az eggyel alsóbb szint, a csoportvezető. Az alanyok között egy fő csoportvezető van: [JV3]. [JV3] még alkalmi utcaseprő is volt néhány hétig, amelyet követően a többedik szintű munkakörváltás után

kihívást az adminisztráció tudott jelenteni, amely a közvetlen irányítói szinten még elenyésző mértékben jelenik meg, de egyre feljebb, egyre nagyobb mennyiségben fordul elő. Minden megkérdezett esetében kijelenthető, hogy a vezetői készségeit nem tanulta, hanem a szakmát érintő lépcsőzetes előremenetel során szerezte meg azokat. A ranglétrán történő fokozatos lépdelés elősegítette az irányításuk alatt lévő munkavállalók irányából való elfogadás és tisztelet kivívását. Ezeket megerősíti, hogy [KV1] állítása szerint amikor a '80-as években a vállalathoz került, akkor még egy hierarchizált, reguláris közösség volt jelen, ahol egyenruha és jelentési kötelezettség is jellemző volt a mindennapokban. A szakmai közösség zárt rendszerben való működéséről árulkodik az, hogy a vezetők esetében nem jellemző a fluktuáció. Az esetleges politikai változásokat követő ciklikus személycserék a vállalat felsővezetését érintik vagy érinthetik, de a szakmai középvezetői szintet – legalábbis automatikus személycserét illetően – nem befolyásolják.

3.3.2. Melyek a vezetők eszközei és hogyan fejlesztik azokat?

A szakértőket arról is megkérdeztem, hogy milyen eszközök állnak vagy álltak rendelkezésükre, hogy vezetőként az egyes szabályokat betartassák. Az alkalmazottak esetében a munka megkezdését megelőzően – ahogy az előzőekben már említettem – minden esetben történik egy hanganyag alapú munkavédelmi oktatás. A kezdőknek a tapasztalattal rendelkezők mutatják meg a gyakorlatban, mi is a feladat pontosan. A kéréseiket és az instrukciókat a vezetők és az irányítók alapvetően az asszertív kommunikáción keresztül érdekérvényesítéssel igyekeznek megoldani és általában ez elég is. A feladatok adottak, a dolgozók tudják vagy megtapasztalják, hogy az ő érdekük is az egyes utasítások és feladatok ellátása. [JV2] gondolatmenetét kölcsönözve az első verzió a *kérés*, a második a *nyomatékosérés*, a harmadik a *munkaidőben történő leszerelés*, a negyedik pedig a *kitiltás*. Általában az előbbi két lehetőség adja magát. A munkaidőben történő leszerelés pl. abban az esetben történhet meg, amikor a dolgozó elhagyja a munkaterületét, ezáltal megtagadja a munkavégzést. Ilyen esetben történhet részkifizetés (időarányosan). [JV1] ehhez kapcsolódóan a következőket mondta:

„Kifizetjük őt addig az ideig, de ha alkoholfogyasztáson érjük, akkor megszondáztatjuk kint a területen, és ha fogyasztott alkoholt, akkor mellény le, munka vége, pénz nincs. Tehát ez a szankció, hogy nehogy olyat csináljon, amiért már nem fizetik ki. Munkavezetők mennek csapatról csapatra, területről területre, és folyamatosan ellenőrzik őket, csak így lehet. Szerintem nagyon sokszor, ha rajtuk múlna, ha tudnák, hogy nem megy ki ellenőrzés, vagy nincs

ellenőrzés, akkor reggel kiküldenéd, aztán délután bejönne úgy, hogy egy kapavágást nem csinál.”

A kitiltás akkor következhet be, ha mondjuk az illető *kifűjt*, vagyis egy ellenőrzés során az alkoholszondás vizsgálatának az eredménye pozitív lett, vagy ha folyamatosan nem az előírásnak megfelelően végzi a munkáját. Ilyenkor napokig vagy 1-2 hétig (kirendeltség-/vezetőfüggő) nem alkalmazták az illetőt. Van továbbá a végleges kitiltás is, ezt viszont erőszakos magatartásért szokták alkalmazni, amely akár tettlegességig is fajult. Ilyenkor az egyes kirendeltségek értesítik a többi, hogy ők se alkalmazták, ugyanis ilyen esetekben megpróbálkozhatnak új címen felvételizni. A szakértők által elmondottak alapján leginkább az ismertetett belső előírásokat kell betartatni, amelyek elsősorban az Mt⁹³-re, valamint a KRES⁹⁴-re épülnek, az esetleges szankcionálásra pedig az előbb ismertetetteket alkalmazzák, amelyek legszigorúbb kimenetele az, hogy nem alkalmazzák a jelentkezőt. Stabiloknál a munkára vonatkozó előírások alapvetően azonosak, ugyanakkor a munkaszerződésük értelmében nem a kitiltás/nem-foglalkoztatás a szankcionálási eszköz, hanem a fegyelmi(k) kiosztása, továbbá a teljesítményértékelési rendszerhez kötött mozgóbérral is tudják a dolgozókat jutalmazni vagy büntetni.

Ehhez valamelyest kapcsolódik az a kérdés, hogy milyen béren kívüli juttatásokat tud nyújtani a cég az utcaseprőknek. Ahogy a szakszervezet által nyújtott érdekképviselési, úgy a munkáltató által nyújtott olyan szolgáltatások, mint pl. a saját tulajdonú üdülők kedvezményes igénybevétele kevésbé érinti utcaseprőket, hiszen az alkalmazók szerződése a műszak végével lejár, így nem jogosultak azok igénybevételére. A stabilokra értelemszerűen már vonatkoztak ezek a szolgáltatások, ahogy a cafeteria, a sportolási lehetőségek vagy az üzemorvosi és fogászati ellátás is.

A szakértők arra a kérdésre adott válaszaiból, hogy aktív vezetőként vettek-e részt valamilyen készségfejlesztő továbbképzésen vagy tréningen, azt a következtetést lehet levonni, hogy a 2000-es évek előtti időkig ez egyáltalán nem volt jellemző, maximum csapatépítőkön vettek részt a vezetők, vagy ún. ismeretterjesztő *gyorstalpalókon*, mint pl. számítástechnikai képzések. 2010 előttről mindössze egy külsős vezetői tréninget tudtak felidézni, ezt követően azonban ilyen jellegű fejlesztés gyakrabban fordult elő, ami vélhetően a trend változásával függ össze, tekintve, hogy egyre nagyobb volt az elfogadás és az igény is rájuk. Ezeknek a

⁹³ 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

⁹⁴ 1/1975. (II. 5.) KPM–BM együttes rendelet a közúti közlekedés szabályairól

képzéseknek (pl. konfliktuskezelés) a hasznossága a megkérdezettek körében eltérő. Csapatépítői szemszögből mindannyian pozitívan élték meg, ugyanis a saját vállalatuk olyan azonos vagy magasabb szinten lévő vezetőivel találkozhattak és alakíthattak ki közvetlen kapcsolatot, akikkel addig legfeljebb formális és távoli kapcsolatban álltak, vagy inkább semmilyenben. [JV1] kiemelte, hogy a konfliktuskezelési tréninget azért élte meg hasznosnak, mert pozitív visszajelzést kapott arról, hogy amit ösztönösen alkalmaz a napi gyakorlat során, azt jól végzi. Megosztotta azt is, hogy gyakran alkalmazza a területén dolgozó munkavállalók esetén azt a módszert, miszerint a dolgozókat bevonja a feladatok megoldásának ötletelésébe, ami hatékony inspirációs gyakorlatnak tűnik, ugyanis elmondása szerint az emberek sokkal lelkesebben viszonyulnak a munkához, ha jobban be vannak avatva a folyamatok kialakításába.

3.3.3. Milyen módon gondoskodnak az utcaseprők vezetői a saját utánpótlásukról?

A szakértők visszajelzése alapján nincs kiforrott gyakorlat a saját vezetői székük betöltését illetően utánpótlásra. Mindegyikük esetében az a jellemző, hogy korábban a már ismertetett lépcsőzetes szakmai előremenetel során kerültek mind közelebb a vezetői státushoz. A saját szakmai életútjukon keresztül is azt tapasztalhatták meg, hogy a feljebbvalók bizalmat szavaznak meg a megbízható és felelősséggel terhelhető beosztottaik felé, és ezt a mintát követik ők is. Az alanyok válaszaiból kiderül, hogy már csak a saját helyettesítésük érdekében is kiképeztek egy „második embert” a saját szervezeti egységükön belül, ugyanakkor ennek nem közvetlen célja az utódlás.

3.4. Utcaseprők a jövőben

3.4.1. Mik az utcaseprőket és a szakmát ért jelentősebb külső hatások?

A három korábbi vezető közül ketten ([KV2] és [KV3]) is említették, hogy a '90-es évekbeli fizetős lakossági szemétszállítás jelentős hatást gyakorolt az utcaseprőkre, ugyanis ezáltal csökkent a hulladékelhelyezésre rendelkezésre álló pontok száma. A lakosság korábban kizárólag a hulladékgyűjtőedények bérletéért fizetett, viszont mivel a szállítás űrméret (liter) alapon fizetőssé vált, ezért nyilvánvalóan már nem tudták szabadon használni a kézi úttisztítók az edényeket. A két alany válaszaiból az is egyértelműen kiderül, hogy ennek következtében jelentős mennyiségű új depózási helyet kellett létesíteni, amely engedélyeztetéssel (pl. az önkormányzatoknál), valamint logisztikai átszervezésekkel járt.

A megkérdezett szakértők fele említette - jelentős szakmát érintő behatásként - továbbá, hogy a '90-es években végbement lakásprivatizáció során a korábbi tanácsi lakásállomány jelentős részét eladták és a korábbi házmesteri/házfelügyelői feladatok ellátása elkezdett megszűnni. A házmesterek feladatai közé tartozott a házak előtti járdák seprése, mosása/locsolása és síkosságmentesítése. Ez jogszabály szerint a mai napig az ingatlanhasználó vagy a tulajdonos feladata, viszont változtak a lakók szokásai, nem mindenhol áll rendelkezésre erőforrás házanként, hogy eleget tegyenek a kötelezettségüknek. Bár ma is foglalkoztatnak egyes lakásszövetkezetek vagy közös képviseleti cégek gondnokokat, de sok esetben több ház is tartozik a kijelöltekhez, vagy már a takarítási feladatokat nem tekintik végzendőnek. Sok esetben ma a járdákat csak az eső és a szél takarítja, vagy az FKF utcaseprői, amikor a feladatkörükbe eső járdaszegélyek alatti területet (folyókákat) takarítják vagy ürítik a közterületi hulladékgyűjtőket, akkor a járdáról is összeszedik a darabos hulladékot. Érdemi járdamosási munkára leginkább – továbbra is a lakosság/ingatlanhasználók – helyett a kerületekben főként a 2010-es években létrehozott kerületi önkormányzati városüzemeltetési cégek tesznek kísérletet az elmúltévekben. [JV1] szerint:

„Igazából én úgy gondolom, hogy ezeket a dolgokat, ami előhozta, az az, hogy megszüntették a házmesterségeket. Ugye ezek a kis cégek ma semmi mást nem csinálnak, mint a házmestereknek a dolgait végzik el, takarítják a járdát, azt vizezik, azt locsolják, azt takarítják, ami igazából a jelenlegi rendeletek alapján a háznak, az ingatlan tulajdonosának lenne a feladata.”

A kerületi önkormányzati cégek megjelenését – amely főleg a belső kerületekre jellemző – szóvá tette [KV3]-on kívül mindegyik alany. ([KV3] évekkel 2010 előtt dolgozott utoljára a cégnél/szakmában, így gyakorlati szinten a kerületi önkormányzatok feltűnésével nem találkozhatott.)

Az alanyok jelentős külső hatásként említették a szervezeti átalakulásokat és/vagy személyi változásokat. [KV1] és [KV2] válaszaik alapján már a '80-as évek közepén is végbement olyan szervezeti átalakulás, amikor technológiai (kézi és gépi) felosztás helyett területi szemléletű (pl. észak-pesti) felosztások szerint alakították ki a felelős vállalat köztisztasági üzemait. 2010-ben újra a technológiai szemlélet, majd 2020-tól újfent a területi szemlélet alapján valósult meg a köztisztasági szervezet kialakítása. A 2010-es és 2020-as átalakításokat már [JV1], [JV2] és [JV3] is megemlítette. Mind az öt, átszervezéseket érintő alany állításai alapján viszont ezek a változások üzemvezetői szinten járhattak személycserékkel, ugyanakkor ezek érdemi hatást

nem gyakoroltak az utcaseprők feladataira, vagy akár eszközeire, azt leszámítva, hogy amennyiben egy vezető alatt összpontosult a gépi és kézi technológia irányítása és szervezése, akkor könnyebben tudta ezeket az összefüggő feladatokat összehangolni. [JV1] és [JV2] szerint viszont érezhető, hogy a 2010-es évektől érezhetően megnőtt a felsővezetést érintő politikai befolyásoltság és az ezzel együtt járó személycserék. Ezek a változások inkább a szervezet központi funkcióira gyakorolt hatásain keresztül, közvetetten érzékelhetők a köztisztasági dolgozók esetében (ilyen lehet pl. az eszköz- és egyéb igények lassú kiszolgálása).

[KV2] szerint az 1987-es adóreform bevezetésével nehezebb volt jó pénzt kifizetni a munkavállalóknak, valamint [KV1] szerint a rendszerváltás után szigorodtak a munkaidőkeret vezetésének szabályai. Ezek mind hatással lehettek a folyamatosan csökkenő munkás, ideértve utcaseprő létszámokra. A rendszerváltást követően [KV2] szerint bár országosan szűntek meg munkahelyek, viszont a felszabaduló munkaerőt már a kedvező segélyezések miatt nem volt könnyű becsatornázni utcaseprőnek, továbbá 1989-től már nem számított bűncselekménynek, ha valakinek nincs munkája, vagyis nem KMK⁹⁵. [KV2] és [KV3] is említette, hogy a létszámok negatív alakulására hatással volt az is, hogy bezártak a munkásszállók, ahova a vidékről érkező munkaerőt is lehetőség volt kedvező körülmények között elhelyezni. [KV1] szerint a rendszerváltás után:

„Egyik pillanatról a másikra sértésnek számított, ha valakit elvtársoztál.”

[KV1], [KV2] és [KV3] szerint a szakmát általánosságban jellemzi egy eligénytelenedés, amely a '90-es éveket követően folyamatosan észlelhető. [KV1] szerint ennek hátterében az áll, hogy a tulajdonost (Főváros) egyre kevésbé érdekelték a köztisztasági állapotok. A tulajdonos forrásigényeit részben úgy oldotta meg az elmúlt évtizedekben, hogy a kevésbé napirenden lévő témákkal foglalkozó vállalataitól elvont és/vagy átcsoportosított forrásokat. Az eligénytelenedés további oka, hogy az a köztisztasági irányítói/vezetői réteg, aki a rendszerváltás előtt szocializálódott, kikopott, aminek jellemzésére leginkább [KV1] által használt idézet nyújthat betekintést:

⁹⁵**közveszélyes munkakerülő (KMK):** A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény – már nem hatályban lévő – 266 §-a szerint: „Az a munkaképes személy, aki munkakerülő életmódot folytat, ha korábban közveszélyes munkakerülés vétsége vagy szabálysértése miatt megbüntették és a büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatóságának megszűnésétől két év még nem telt el, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő. Mellékbüntetésként kitiltásnak is helye van.”

„Úgy szocializálódott, hogy ez [a munka] fontos dolog, hogy ez a legfontosabb. Ez a rutin tovább élt még egy darabig, de ezek az emberek lassan kihaltak, lassan ez a rutin is megkopott, és az igény kopott meg. Nem volt már fontos...”

[KV2] és [KV3] szerint köztisztasággal szembeni elvárásokra további negatív hatást gyakorolt a folyamatos éghajlatváltozás, ugyanis még korábban (évtizedekkel ezelőtt) a jelentős forgalmi fennakadásokat is magukban hordozni tudó, ezáltal a szakmára kényszerítő erővel ható intenzív telek következtében a géppark mellett a kézi állomány is felkészültebb volt. [KV2] említette, hogy a korábbi időkben rendkívüli hómunkára nagy számban jelentkezők egy része a téli időszak után is megmaradt, mint munkaerő. A hómunka során jobb fizetést kaptak, ami után már megszerezték az adott területek ismeretét, és ahol télen havat kellett lapátolni, nyáron ott kellett seperni. A hómunkában való részvétel viszont nagyobb presztízsű munkának számított korábban, erről [JV3] beszélt, aki már a '90-es években is a vállalatnál dolgozott. Mivel a hómunkások jobb pénzt is kaptak, továbbá mivel ilyenkor nagyon mást nem tudott csinálni, aki alkalmi munkát szeretett volna vállalni, jellemző volt a túljelentkezés. Az emberek így versengtek is, hogy be tudjanak kerülni hómunkásnak, amellet, hogy ilyenkor akár a közel *katasztrofális* állapotok miatt azt érezhették, hogy valami nagyobb dolog részesei, együtt dolgoznak a közterületi akadályok elhárításában.

A forráselvonásokat a vezetők elsősorban a felvehető létszámokban észlelték, amely számok változását egy fokozatosan csökkentő tendencia jellemzi. Ha alkalmi utcaseprőnek jöttek jelentkezni, viszont nem több alkalommal „hajtották el” a potenciális jelentkezőt, ez azzal is járt, hogy később már nem próbálkoztak újra (véltetően más foglalkozással tudtak az ilyen jelentkezők bevételehez jutni). Ehhez kapcsolódóan [JV1] azt állította, hogy:

„Akiket így párszor elküldünk, azok utána már nem jönnek vissza.”

A hat szakértő közül kettő, [KV3] és [JV1] jelezte, hogy az amúgy is alacsonykeresetű munkavállalókat nehezen érinti, hogy a pénz általános vásárlóértéke folyamatosan csökken, így a napi bér követheti a minimálbért, viszont a munkavállaló kevesebb dolgot tud magának megvenni belőle.

Változásnak a hat szakértő közül kizárólag az üzemvezetői szint alatt elhelyezkedő csoportvezető, [JV3] említette, hogy jelentős változást hozott a kézi úttisztításban a 2010-es évek végétől a közterülettakarító kiségek (pl. „utcai porszívók”) beszerzése.

3.4.2. Mindig szükség lesz-e az utcaseprőkre? Meg fog-e szűnni a budapesti kézi úttisztítás?

Külön kérdésben foglalkoztunk az interjúk során azzal a kérdéssel, hogy a szakértők a már befejezett vagy a még jelenleg is létező szakmai pályafutásuk alapján hogyan ítélik meg azt, hogy a kézi úttisztítás, azaz az utcaseprők által végzett tevékenység teljesen kiváltható lesz-e géppel. A legtöbben azt a választ adták, hogy bármennyire is fejlődik a technológia, mindig lesz olyan terület, ahova – legalábbis a jelenlegi elképzelések szerint – géppel nem, csak kézi erővel lehet eljutni. Ilyeneknek említették leginkább a (köz)lépcsőket, bizonyos (köz)járdákat, valamint a járdaszegélyek mentén a parkoló autók melletti, alatti és közötti területeket. [JV1] kiemelte, hogy bár a forgalomban lévő járművek száma a '70-es évektől kezdett érezhetően növekedni a budapesti utcákon, egészen a 2000-es évek elejéig még lehetett olyan területeken is gépi erővel (önfelszedő-seprővel) takarítani, ahol ma már annyira telített a parkoló autóktól, hogy kizárólag kézzel lehet elvégezni. Az interjúalanyok jelezték, hogy a kézi és gépi erők együttesen, *szimbiózisban* szükségesek a hatékony úttisztításhoz. A gépek inkább a nagyobb, könnyebben hozzáférhető felületekre alkalmasak. A válaszokból az is lesűrhető, hogy ha a kézi erőt nem is lehet vagy érdemes megszüntetni, fontos lehet annak átképzése. Bizonyos területek megtakarításánál ugyanis lehet alkalmazni különféle kis takarítógépeket, amelyekkel a seprő és szedő kombinációnál hatékonyabban lehet dolgozni. Ehhez viszont stabil munkavállalók kellenek, akiket inkább tekinthetünk gépkezelőnek, mint utcaseprőnek. Ez persze továbbra sem igaz minden területre, de a jövőben kizárt, hogy akár önműködő robotok is képesek lesznek takarítani a közterületeken, amelyre [JV1] szerint legalább 50, de inkább 100 évet is várnunk kell. Ezekről a véleményektől eltér [KV3] álláspontja, aki szerint lényegében a közterületi hulladékgyűjtőedények darabszámát kéne jelentősen növelni, ugyanis a keletkező szennyeződések jelentős része abból adódik, hogy a járókelők nem tudják hova dobni a hulladékot a közterületeken. Véleménye szerint a sepregetés helyett hulladékraakodókat lenne szükséges nagyobb számban foglalkoztatni, akik szállítójárművekre beosztva csak a közterületi edényeket ürítenék. [KV3] azt azért nem jelentette ki, hogy teljesen meg lehetne/kellene szüntetni a kézi úttisztítást, sőt, kiemelte, hogy a belvárosban a jövőben is szüksége lesz erre a munkaerőre.

3.4.3. Mi a kézi úttisztítás jövőképe, mi várhat az utcaseprőkre?

Az utolsó kérdések között a szakértők arra vonatkozóan is kaptak kérdést, hogy milyen változásokat vezetne be a szakmát illetően. Az alanyok egyértelműen azt válaszolták, hogy attól

függetlenül, hogy érezhető egyfajta folyamatos csökkenés a forrásoldalról, valamint a megkövetelt munka is kétséges, hogy mennyire foglalkoztatja a közvélekedést, a köztisztasággal kapcsolatos szolgáltatások ellátása fontos és fejlesztéseket igényel. A kézi úttisztítók esetében az alanyok mindegyike áttérne az alkalmi utcaseprők foglalkoztatásáról a stabilokra, ha szigorúan az úttisztítási hatékonysági szempontokat vesszük figyelembe, ugyanis egy igencsak kiszolgáltatott rétegnek napi bevételt jelent az alkalmi foglalkoztatású utcaseprés. A stabil munkavállalók esetén vezetői oldalon jelentősen könnyebb a munkák tervezése, és ezen felül a munkák elvárható minősége is jobb. Az eleve belátható, hogy jóval kiszámíthatóbb, tervezhetőbb a szerződéses munkaviszonnyal együtt járó foglalkoztatás, mint az, hogy egyik nap tizenkét ember jelentkezik egy kirendeltségen, másik nap pedig ugyanott nyolc. A tervezhetőség mellett a konkrét tevékenységgel kapcsolatos elvárások megfogalmazása, a feladatok kiadása is egyszerűbb a stabil, bejáratott munkavállalókkal. Az folyamatosan foglalkoztatott munkavállalók esetében további előny, hogy jobb minőségű és magasabb szintű védőfelszerelést lehet nekik adni, ami kihatással van a szolgáltató külső megítélésére is, hiszen az egységes munkaruhával lényegesen *profibb* benyomást lehetne kelteni. Mivel egy stabil magasabb bér- és járulékfizetési terheket jelent a munkáltató számára, a kivitelezhetőségről [KV1] a következő gondolatmenetet osztotta meg:

„Felmerül a kérdés: 270 alkalmi helyett nem hatékonyabb akár 130 stabil? Azt gondolom, hogy ha jól vannak megszervezve, megvan a megfelelő gépi támogatás, akkor szerintem igen.”

Ez nyilván magában hordozza azt is, hogy jobb állóképességgel, fizikummal, ezáltal terhelhetőséggel rendelkező munkavállalókkal hatékonyabban lehet dolgozni, mint a rosszabb feltételekkel bíró társaikkal. Ehhez kapcsolódnak a [JV2] által elmondottak is:

„Budapestnek előbb-utóbb muszáj lesz ezen változtatnia. Bécsben is hajléktalanokkal dolgoztak, aztán rájöttek, hogy így nem fog működni, ezért átváltottak stabilra. Tehát egy idő után itt is el fog fogyni a megfelelő alany.”

A szakértők általában annak is hangot adtak, hogy jellemző a folyamatos előregedés, fiatalok már nem igazán jelentkeznek a napi felvételek során. [JV2] kifejezte, hogy szerinte mi vár a jelenlegi utcaseprői rétegre:

„Kihalás. Még inkább csökkenő létszám. Előregedés.”

Azt, hogy a stabilokkal való munkavégzés hatékonyabb lenne, azt [JV1] is említette válaszában, hozzátéve, hogy rendkívül hatékony csapatmunkák érdekében jó lenne 4-5-600 ember (értsd: utcaseprő) Budapestre, ami jelentősen meghaladja a fővárosi vállalat jelenlegi létszámait. [KV2] a stabilokkal megvalósítható munkaszervezéssel kapcsolatosan azt is elmondta, hogy a stabiloknak posztos rendszerben lenne szükséges ellátni egyes területeket, ahova be vannak osztva, ezáltal meglesz egy-egy terület állandó felelőse is, és ez a „gazdaszerep” növelhetné a számonkérhetőséget is. [KV2] szerint külső területekre elég lenne mozgóbrigádokat vinni, ahol 10-15 fős csapatokkal akár napokig lehetne egy nagy területet takarítani. Ide mindenképpen csapatszállító-járművel jutnának ki, nem pedig gyalog.

Az alanyok az arra vonatkozó kérdésre, hogy mi a köztisztasági – pontosabban a kézi úttisztítási – szakma jövőképe, [KV1] ezt válaszolta:

„Nyilvánvalóan mindig lesznek jobb gépek. jobb szerszámok, de itt alapvetően az igények azok, amelyek számítanak, tehát hogy mekkora igényünk van a tisztaságra, és ez nemcsak forrásigény és nemcsak állami igény, nemcsak a fővárosi igények, hanem fontos, hogy a lakosságnak mekkora az igénye. Mert ha a lakosság eléggé igényes, akkor jelentős mértékben lehet csökkenteni az úttisztítók számát azzal, hogy ha mindenki a maga háza előtt söpör. Azt gondolom, hogy az igények felől lehet megközelíteni, amit természetesen növelni is lehet. Ha tisztán tartod a környezetet, az jó példa másnak is.”

[KV2] a jelenlegi tendenciák alapján a szakmát érintő jövőképpel kapcsolatban a következő gondolatot fogalmazta meg:

„Fel kellene mérni, hogy milyen feladatra mennyi ember kell, mennyi gép kell. Milyen ember kell? Milyen gép kell? Először is tisztába kell tenni, hogy mit várunk a köztisztaságtól, mit nevezünk köztisztaságnak, és akkor el lehet indulni.”

[KV2] azt is kiemelte, hogy ameddig a területek felelős kezelői és üzemeltetői szerepkörei nem tisztázottak, addig a köztisztaság mindig is „a politikai csatározások mellékterméke lesz”.

[KV3] az interjú során többször kiemelte, hogy 1997-98 körül egy szakmai úton Berlinben azt tapasztalta, hogy ott a kézi úttisztásért fizetni kell. A házak előtti járdát közszolgáltató takarította, viszont folyóméterben volt megállapítva, hogy kinek mekkora az ingatlana előtti szakasz, ami után számlát is kapott. Megítélése szerint, ha egy szolgáltatásért nem fizet az ember, de azt elvégzik helyette, akkor azt természetesnek veszi, és igazán nem becsüli meg. [KV3] felvetette továbbá, hogy akár a büntetésüket éppen töltőket is ki lehetne utasítani a köz

érdekében munkát végezni, bár ez kis mennyiségben ma is előfordul: közérdekű munkásokat is foglalkoztatnak jelenleg a kerületi kirendeltségek, ahova az egyes elítélteket a kötelezően ledolgozandó munkaóráik igazolásának érdekében vezényelnek ki. A munkáltatóval a kapcsolatot az illetékes (budapesti) kormányhivatalnál működő Pártfogó Felügyelői Szolgálat veszi fel az utógondozottak elhelyezésének érdekében. [KV3] felvételének alkalmazása vélhetően nem sokat javítana a kézi úttisztítók társadalmi megítélésén.

Arra a kérdésre, hogy mit javasolnak a szakértők – akik tulajdonképpen a kézi úttisztítási szakma jelenlegi vagy korábbi vezetői – a szakmában elhelyezkedő, jövődöbeli vezetőknek, elsősorban azt említették, hogy mindenképpen emberségesen kell hozzáállni ehhez a területhez. Emellett kellő empátiával és türelemmel kell viszonyulni a közterületek takarítását végző dolgozókhoz. Nagyon fontosnak ítélték meg az alázatot, amelyet mind embertársainkkal – ideértve a beosztottakat –, mind a feladatokkal szemben szükséges tanúsítaniuk. [KV3] javasolta, hogy érdemes kipróbálnia minden egyes jövődöbeli köztisztasági, a szakmában elhelyezkedő vezetőnek, tehát testközelből, közvetlenül is megismerkednie azzal, hogy milyen munkát is végeznek az *alsóbb szinteken*, ugyanis:

„Akkor érthető meg igazán, mennyire nehéz és méltatlan viszonyok között zajlik ez a munka, és ezáltal lehetne igazán emelni a presztízsét. Magam is tudom, hogy az íróasztal mögül képtelenség megítélni, hogy milyen utcát seperni.”

15. ábra: Kézi úttisztító, kukaedényes targoncával (forrás: korábbi vállalati kiadvány⁹⁶)

⁹⁶ Altmann A., Bánhalmi J., Bohaty M., Hajdu Gy., Károly I., Király K., Kölber J., Mann T., Nagy I., Széles J. és Szőke J. (1970): 75 éves a Fővárosi Köztisztasági Hivatal (Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 11-58. o.)

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

4.1. Következtetések

4.1.1. Lesznek-e a jövőben utcaseprők Budapest utcáin?

A feltett kérdésre a kutatás következtében adható rövid válasz az, hogy: igen. Ha csupán azt az átfogó képet nézzük, amit a történelmi áttekintés során láttunk, akkor szinte egyenesen következik ebből, hogy nem fog kikopni a világunkból ez a szakma – amíg ember él a Földön. A köztisztasági, pontosabban közterülettisztántartási szakmára mindenképpen szükség lesz, hiszen nem elképzelhető, hogy a jövő társadalmi – egyúttal a főváros lakói – ne lennének érzékenyek arra, milyen higiéniai körülmények között élnek. Bár az egyre gyorsabban változó világunkban a technológia szintén folyamatosan fejlődik, az évtizedekkel ezelőtti szakirodalmakban szinte ugyanarról olvashatunk, amiről a jelenkor szakértői is egybehangzóan vélekednek: valóban előnyt élvez a gépi erő alkalmazása az úttisztítás során, de géppel leginkább a nagyobb területű felületek megtisztítása hatékony egy városban, a nehezen megközelíthető területeken (pl. parkoló autók alatti-melletti terület, közlépcsők) nincs és vélhetően a közeljövőben nem is létezik majd az a gép, amely ki tudná váltani a kézi erőt.

4.1.2. Szükséges-e speciális kompetencia a területen dolgozók irányításához, vezetéséhez?

A szakemberekkel folytatott interjúk során érdekes volt megfigyelnem, mennyi mindenben fedezhető fel az azonosság vagy hasonlóság abban, ahogyan igyekeznek a lehető leghatékonyabbá tenni az utcaseprők munkavégzését. Akár a stabil, akár az alkalmi utcaseprőkről beszélünk, minden esetben a vertikális, azon belül is a fentről lefelé irányuló vezetői kommunikációt igénylik és kapják meg a megkérdezett vezetőktől. Abban is egyöntetűen egyetértenek, hogy szinte kizárólag az abszolutisztikus stílus a működőképes, azaz, amennyiben az utcaseprők világosan megfogalmazott, következetes, objektív és számukra könnyen végrehajtható utasításokat kapnak, akkor vélhetően végre tudják hajtani a feladatot.

Bár a köztisztasági vezetőknek nem tiszte szociális munkásnak is lenni, mégis elengedhetetlen, hogy átérezzék, miben vannak ezek az emberek, milyen szóhasználat, milyen egyszerű „vezényszavak”, instrukciók érthetők számukra, tehát empátiát mindenképp igényelnek a vezető részéről. Mivel a megkérdezett szakemberek többségükben alulról építették

karrierjüket, így még inkább tisztában vannak ezen beosztottaik szükségleteivel. A feladat kiosztásán, koordinálásán kívül fontos a munkavégzés folyamatos ellenőrzése, szükség esetén a folyamatba való beavatkozás, ami gyors döntést, határozottságot kíván meg, és természetesen nem maradhat el az elvégzett munka kiértékelése, a visszacsatolás. Ezen a területen nem ritka a konfliktusok hatékony kezelése, ami szintén nagyfokú rátermettséget, lélekjelenlétet, gyors reagálást követel meg a vezetőktől.

Érthető okokból kissé eltérő attitűddel viszonyulnak a vezetők a stabil és az alkalmi utcaseprők felé, hiszen egész más motivációval vesz részt a két típusú munkavállaló a feladatvégzésben, tehát képesnek kell lenniük arra is, hogy jól differenciáljanak, és ugyanazt a munkát más-más motivációval igyekezzenek elérni az utcaseprőknél.

4.1.3. Milyen nehézségekkel találkozhatnak az utcaseprők vezetői?

Amikor az utcaseprők saját problémáiról, a lakosság velük kapcsolatos problémáiról, az őket foglalkoztató szervezet hatékonysági szempontjairól és a vezetői tapasztalatokról beszélünk, az esetek jelentős részében társadalmi kérdések és krízisek állnak a háttérben. Az alkalmi utcaseprői lét fő motivációi a kötöttségek kerülése, a napibérhez jutás és az esetleges alkohol- és egyéb addikciós problémák. Ezek a problémák és kihívások sokkal mélyebben gyökereznek, amivel az adott szervezetnek nem feladata megküzdenni. Az is egyfajta nehézség, hogy az alkalmi utcaseprők esetén nem adható mozgóbér, így pl. egyfajta *jutalmazásos* rendszert csak a stabilok esetén lehet alkalmi (hiszen náluk több ilyen lehetőség is akad). A kutatás során az is kiderült, hogy a szakmát alapjaiban meghatározó jogszabályi és szabályozási háttér nem feltétlenül tartotta a lépést az évtizedek változásaival.

4.2. Javaslatok

A kézi úttisztítás hatékonysága növelésének érdekében a jövőben célszerű minél több kigép – pl. hulladékfelszívógép – beszerzése, ugyanis az egyszerű cirok- vagy vesszőseprűs sepregetésnél, illetve a csipeszes hulladékszedésnél nagyobb területet kisebb idő alatt meg lehet takarítani. Ezeket az utcaseprőket nevezhetjük akár gépkezelőnek is. Annak érdekében viszont, hogy egy utcaseprőre ilyen jellegű gépet rá lehessen bízni, állandó munkaszerződés, stabil foglalkoztatás szükséges. Jelenleg Budapesten főként alkalmi, vagyis egynapos szerződéssel foglalkoztatott utcaseprők dolgoznak. Az egynapos foglalkoztatás munkáltatói oldalról kevésbé költséges megoldásnak tűnhet, ugyanakkor nem is hatékony a stabil foglalkoztatáshoz képest.

Az alkalmisok nem csak géppel és egyéb komolyabb eszközzel nem dolgozhatnak, de – az arculati szempontból sem megfelelő – megjelenésük is szerényebb, hiszen egy mellényen és kéziszerszámokon kívül más nemigen áll rendelkezésükre, ezzel szemben a stabil társaiknak teljes védőruházatuk és -felszerelésük van, munkavédelmi bakancssal. Az alkalmisokhoz képest az alapbérük is magasabb, továbbá a jelenlegi központi köztisztasági vállalatnál vonatkozik rájuk minden, ami szerződéses munkavállalóra: részesülnek cafeteriában, bérrel felüli teljesítményértékelésben, kedvezményes üdültetésben stb. A jobban felszerelt és megfizetett munkavállalóktól magasabb színvonalú munkát lehet megkövetelni. Érdemes lehet követni az olyan városok példáját, mint például Bécs, ahol már nem a részben hajléktalanokból álló társadalmi réteg látja el az utcák takarítását, miközben náluk is gyakorlat volt korábban, hogy egynapos szerződéssel foglalkoztattak utcaseprőket. Szintén érdemes nemzetközi szinten megvizsgálni különböző városok kézi úttisztítási gyakorlatait, és pilot projekt jelleggel egy adott fővárosi kerületben kizárólag stabil utcaseprőket foglalkoztatni. Mivel a szervezet jelenleg kerületenként rendelkezik egy kirendeltséggel, ahol a napi felvételek is történnek, a mintaprojekt során lehetőség lenne hónapok távlatában a begyűjtött tapasztalatok alapján levonni a szükséges konzekvenciákat. Arra már a szakértők is utaltak, hogy bizonyos létszámú alkalminál jóval kevesebb stabil is hozhatja az azonos hatékonysági szintet (sőt), és természetesen az, hogy egy munkavállalóra a következő napon is lehet számítani, megkönnyíti a vezetők tervezőkéességét. A stabilok esetében fontos szempont, hogy biztosítható a cég tulajdonában álló munkásszálló adta szolgáltatás is, amely az egynaposok esetén nem áll fenn. Maximum akkor lehetne szüksége alkalmi munkavállalókra, amikor olyan rendkívüli munkát kell elvégezni, mint pl. a téli hómunkák, az árvizek utáni takarítás, vagy az olyan nagyobb volumenű rendezvényekhez köthető feladatok ellátása, mint az augusztus 20-i ünnepek.

Célszerű lenne a fővárosnak a napi több száz, alkalmiként foglalkoztatott személy körülményei javításának érdekében az olyan intézményeinek bevonásával megoldást találni a válságos élethelyzetekre, mint pl. a BMSZKI, a Budapest Esély Nonprofit Kft., a Fővárosi Szociális Közalapítvány és a BFVK Zrt. Ahhoz, hogy a sok esetben hajléktalan utcaseprő állandó szerződéshez jusson – ami a cég érdeke és célja is lehet – biztos, *stabil* háttér, bejelentett lakcím szükséges. Ezeknek az embereknek a társadalmi felemelkedése alapvető attitűd- és szemléletváltást igényel. Az említett szervezetekkel való együttműködés komplex megoldást nyújthat: egyrészt azokban, akik egyáltalán hajlandók egynapos munkát vállalni, még meg lehet az esély arra, hogy az énképük pozitív irányban változzon, ezáltal jobban tudjanak elköteleződni a tartós munka iránt.

Az 1879-es első, már az egyesül teljes Budapestre vonatkozó szabályzatban is írták elő a kor jogalkotói, hogy az ingatlan előtt a járdák takarításáért a lakók/használók a felelősek. A kutatás rávilágít, hogy a rendszerváltás utáni lakásprivatizáció jelentős hatást gyakorolt a fővárosi köztisztaságra, ugyanis a '90-es években nagyarányban értékesített tanácsi lakásokban élő házmesterek/házfelügyelők kötelességtudóan végezték a „portájuk takarítását”, de napjainkban egyre ritkább, hogy pl. a sűrűn lakott, belvárosi részekben az egyes közösképviselők akár gondnokon keresztül *gondoskodnának* az ingatlanok előtti járdák tisztántartásáról. Az elmúlt években egyre intenzívebben látnak el köztisztasági feladatokat kerületi önkormányzati intézmények is. Jobbára a lakossági igényekhez igazodva, pont a járdák takarítására fókuszálnak, miközben ezt jogszabályérdemben nem írja elő a számukra se települési önkormányzati rendelet, se egyéb szabályozó. Az egyes közterületek, ideértve különösen az utak és a parkok köztisztasági szabályozási és a kapcsolódó finanszírozási háttere napirendre vételre szorul, amellyel kapcsolatosan Budapest Főváros Közgyűlése kiemelt szerepben áll. Nem kizárt, hogy idővel fel kell vállalni, hogy Budapest esetében egyes városrészek kezelésében eltérő gyakorlatokat kell alkalmazni, gondolva itt azok turisztikai és frekvenciájára. Az országos jogszabályokat is érdemes lehet felülvizsgálni, hisz amellet, hogy a hulladékgazdálkodási törvényalkotások kihatással lehetnek a helyi köztisztasági rendelkezésekre, mai napig hatályos többek között *a köztisztaság fenntartásáról szóló 3141/1/1949. (IX. 20.) NM rendelet*, amely felett már jócskán elmúlt az idő. A rendelet olyan kifejezéseket alkalmaz, mint pl. *háztiszta, árnyékszék vagy lófogató járművek* stb. Idézve pár, a napi gyakorlattal nem feltétlenül megegyező bekezdést a rendeletről:

„6. § (1) Az ingatlan tulajdonosa (birtokosa, kezelője) köteles az ingatlan előtt levő gyalogjárórész állandó tisztántartásáról és a síkos járdarész behintéséről gondoskodni. Seprés előtt a gyalogjárórészt locsolással portalanítani kell. (...)

(3) Ólmos esőtől, jégtől vagy hótól síkossá vált gyalogjárót a szükséghez képest naponta többször kell behinteni. A behintésre megfelelő szóróanyagot (fűrészport, homokot, kőport, hamut, kizsemcséjű salakot) kell használni; (...)

(4) A ház tulajdonosa (birtokosa, kezelője) köteles az ingatlan előtt levő gyalogjárórész mellett elhúzódó folyókákból és a csatornanyílásról (aknafedélről) a hó, a jég vagy azokat eltorlaszoló egyéb anyag eltakarításáról gondoskodni. Házfelügyelő (házfelügyelők) alkalmazása esetében ez a munka a házfelügyelő (házfelügyelők) kötelessége.”

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A köztisztaság kérdése már évezredek óta foglalkoztatja az emberi civilizációkat. Az, hogy mikor és hogyan látjuk el állami és lokális szereplőkön keresztül városaink tisztántartását leginkább a folyamatos gyakorlatokra épül, igazodva a korszellemhez, tekintettel a környezeti változásokra, az urbanizációs és társadalmi folyamatokra, valamint technológiai fejlődésre.

Dolgozatomban három fő kérdésre kerestem a választ: (1) erre az évszázadok óta létező szakmára, azaz az utcaseprők munkájára a mindinkább elgépiesedő, túlzottan automatizált világunkban a jövőben is számít-e a társadalom, és ha igen, elérhető-e, hogy a mostani meglehetősen alulbecsült státuszuk felemelhető-e egy emberhez méltóbb szintre – a munkáltatók, a lakosság, a társadalom egésze részéről; (2) milyen kompetenciákra van szüksége az utcaseprők vezetőinek; (3) valamint milyen nehézségekkel kell szembenéznie a vezetőknek, miközben a munkavállalók jelentős része rendkívül nehéz és hátrányos sorsú.

A történelmen végigpásztázva, biztos vagyok benne, hogy a kézi úttisztítást ellátó utcaseprőkkel nagy valószínűséggel még találkozunk a következő évtizedek budapesti utcáin, hisz tisztán látszik, hogy mindenhol, ahol emberek élnek, mindig is lesz igény a higiéniára, a tisztaságra, a rendre, és a modern gépek egyike sem alkalmas teljesen kiváltani a kézi erőt. A foglalkozást ellátó utcaseprőkről általánosan lesújtó, negatív véleménnyel van az átlagember, ez látható az eddigi összes ismert presztízsvizsgálat eredményéből. Ha egy szakma jelenlétére a jövőben is számíthatunk, viszont tényként tekintünk az alacsony presztízszértékére, negatívba hajló megítélésére, akkor tehetünk, sőt tegyünk lépéseket annak érdekében, hogy javuljon a foglalkoztatási csoport megbecsülése.

Az ilyen jellegű felvetésekre és következtetésekre vonatkozóan nem igazán lehet direkt szakirodalmat találni, ennek értelmében, ha a szakmával és annak kihívásaival kapcsolatosan átfogó képet szeretnénk kapni, akkor az a leginkább kézenfekvő, ha a szakma jelenlegi és korábbi szakértőivel, vezetőivel közösen keressük a válaszokat és a megoldásokat, alkossunk stratégiát. Ezért döntöttem amellet, hogy a rendelkezésre álló források feldolgozásán túl a kutatásom elsődleges eszközeként szakterületi vezetőkkel készíték interjúkat.

Mivel a budapesti utcaseprők jelentős arányban a napi létfenntartási, egzisztenciális problémákkal küzd, mint akár a hajléktalanság, vagy a különféle addikciók, a takarítások tervezése kézi úttisztítási szempontból nem csak általános munkaszervezési kihívások elé állítja

a szakma vezetőit, hanem egyfajta gyakorlatias, szociális érzékenységet hordozó hozzáállást is megkövetel.

A dolgozatomat az elején feltett kérdések minél pontosabb megválaszolásával, konzekvenciák levonásával zártam, emellett megfogalmaztam jónéhány olyan javaslatot is, amikkel az utcaseprői presztízs tovább növelhető – ha már bizonyítást nyert a jövőbeli létjogosultsága.

Több európai nagyváros tért át arra a gyakorlatra, hogy kizárólag állandó szerződéses, *stabil* foglalkoztatású munkavállalókkal látják el a közterületek kézi takarítását. Budapesten azonban jelenleg a legtöbb utcaseprő egy napos szerződéssel, vagyis *alkalmi* foglalkoztatású. Ez a jelentkezők számára ugyan lehetőséget nyújt a napi bevétel megszerzéséhez, viszont a vizsgálat is rámutatott, hogy a szakmát figyelembe véve egy sor hatékonysági kérdéseket vet fel, amit súlyosbít a foglalkoztatási csoporton belül folyamatosan érzékelhető előregedés. Éppen ezért mintaprojekt szinten – pl. egy kerület esetében – érdemes lenne megvizsgálni, hogy kizárólag stabilok foglalkoztatásával tervezhetőbb és hatékonyabb lenne-e a munkavégzés még akkor is, ha így jelentősen megnőne a bér- és járulékterhe a felelős munkáltatónak. A mintaprojekt során kiderülhet, hogy pl. tíz fő alkalmi foglalkoztatott hatékonyabb-e, mint öt jobb felszereléssel ellátott, jobban fizetett stabil, dolgozó, akiktől a feltételek, és tapasztalataik, gyakorlatiasságuk miatt többet is el lehet várni. A szakma megítélésén együttesen javítana, ha az *utca embere* nem alkalmilag verbuvált, viseletes ruházatú, lényegében a leszakadt társadalmi státuszt reprezentáló megjelenésű dolgozókat látna a közterületeken, hanem tetőtől-talpig „egyenruhában”, vagyis teljes védőfelszerelésben látható dolgozókat, akik ráadásul modern takarítógépek kezelésével is megbízhatók. A legtöbb eszköze a mai utcaseprőknek, ha nem is elavult, hiszen munkát kielégíti, a múlt század hagyatékát képezi. Ha a külső megítélés változik, az hat a belső megélésre is. Vélhetően továbbra sem az *utcasperés* lesz a legnépszerűbb szakma egy pályakezdő fiatalnak, ugyanakkor muszáj munkaerőpiaci szempontból vonzóbbá tenni a szakmát, ahhoz pedig elengedhetetlen, hogy a munkáltató megfelelő higiéniai és közösségi feltételek tudjon biztosítani, ajánlani.

A kézi úttisztítók „*felemelése*” mellett a köztisztasági munkák magas színvonalon történő ellátáshoz szükség van a kornak megfelelő szabályozási háttér biztosítására. A rendszerváltást követő napi gyakorlatokat érintő olyan változások, mint pl. a lakásprivatizáció következtében a tanácsi lakások jelentős hányadának értékesítése jelentős hatást gyakorolt a köztisztasági állapotokra. Az ilyen lakásokban élő házfelügyelők/házmesterek korábban az alapvető házgondnoki, házkezelői feladatokat ellátták, a mai Budapesten bár a társasházak,

szövetkezeti lakások esetében a közösképviselek és gondnokok jelen vannak, de érezhetően alapjaiban megváltozott a felelősségi rendszer, a „gondos gazda” szerep háttérbe szorult az egyes ingatlanok *portáján*, de még inkább a hozzájuk tartozó közterületen. A kerületi önkormányzatok ennek következtében kezdtek felgyorsult ütemben beavatkozni a közterületek tisztántartásába, annak ellenére, hogy kötelezettségük leginkább a saját tulajdonú parkok és játszóterek üzemeltetésében lenne. A jogszabályok nem minden esetben követik le a korok elvárásainak megfelelő gyakorlatokat. A szabályozási háttér felülvizsgálata során nem megkerülhető az önkormányzatok, az önkormányzati érdekszövetségek és nem utolsósorban a köztisztasági szolgáltató cégek, a jogalkalmazó szakembereknél meglévő kompetencia bevonása. Csak a gyakorlati tapasztalatokra építő jogalkotás lehet eredményes, illetve megfelelő.

A tisztaság, a köztisztaság biztosítása, ez emberi együttélés során nélkülözhetetlen. A köztisztasági szolgáltatások magas színvonalon történő megszervezése közügy.

Mai világunkban nem csak a közegészségügyi vonatkozásai miatt, hanem településképi, vagyis esztétikai szempontból is elvárt a jó színvonalú közterülettisztántartási közszolgáltatás, hanem mert ez az egyik legfontosabb közfeladat egy akkora város esetében, mint Budapest.

Gaál Albert 1977-es, Szemetestrilógia című tévéfilmjének első részében, a *Betanításban* látható egy jelenet, amely során egy idős utcaseprő úr egy kezdő pályakezdő hölgyet tanít be az utcaseprés rejtelseibe. A következő párbeszéd hangzik el kettejük között:

„Tudja-e, hogy kik a rendes emberek?” – kérdezi az idős utcaseprő.

„Kik?” – kérdez vissza a betanuló.

„A városban mindenki szemetel, csak az utcaseprő nem. Éppen ő csinál rendet a sok rendetlenkedő után. Tehát ő a rendes ember.”

16. ábra: Vigyázzunk gyönyörű fővárosunk tisztaságára!
(propaganda plakát az '50-es évekből, felelős kiadó: Bartha József, felelős vezető: Janka Gyula)

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Altmann A., Bánhalmi J., Bohaty M., Hajdu Gy., Károly I., Király K., Kölber J., Mann T., Nagy I., Széles J. és Szőke J. (1970): 75 éves a Fővárosi Köztisztasági Hivatal (Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 11-58. o.)
- [2.] Atkári J., Kemény I., Pallai K., Rév I. és Téplás I. (1991): Demszky Gábor programja a főváros számára – Előtanulmányok (Budapesti, Alapítvány az Európai Magyarországért Önkormányzati Szakértői Iroda, 70-71. o.)
- [3.] Bakacsi Gy. (2015): A szervezeti magatartás alapjai - Alaptankönyv bachelor hallgatók számára. (Budapest, Semmelweis Kiadó / ISBN 978-963-331-313-8)
- [4.] Balassa É. (2014): A sikeres vezetői tevékenység eszköztára – A vezető személyiségjegyeinek szerepe (Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem Makrogazdasági döntések, hálózati szinergiák, 160-173. o. / ISBN: 978-963-334-203-9)
- [5.] Balló A. (1934): A köztisztaság fejlődése három évtized alatt (Budapest, Független Budapest, 29. évf., 51-52. sz., 33. o.)
- [6.] Bárczi G. és Országh L. (1961): A magyar nyelv értelmező szótára IV. - Ki-Mi (Budapest, Akadémiai Kiadó, 475. o.)
- [7.] Bárczi G. és Országh L. (1962): A magyar nyelv értelmező szótára VII. - U-Zs (Budapest, Akadémiai Kiadó, 75. o.)
- [8.] Bencze A. (1996): Gyarapodik a szemét, fogy az utcaseprő (Budapest, Reform, 9. évf., 38. sz., 22-24. o.)
- [9.] Bendix, R. & Lipset, S. M. (1967, 2nd edition): Jobs and Occupations: A popular Evaluation (In „*Class, Status, and Power: Social Stratification in Comparative Perspective*”, New York, The Free Press)
- [10.] Budapest Főváros Közgyűlésének 48/1994. (VIII. 1.) sz. önkormányzati rendelete a főváros köztisztaságáról (1994, Budapest)
- [11.] Budapest Főváros Köztisztasági Szabályzata (1879, Budapest)
- [12.] Budapest Főváros Tanácsa Fejlesztési Célkitűzései 1971-1975 (1971, Budapest, Dr. Viskay Mihály)
- [13.] Csányi G. és Giczi J. (2018): Mikrocenzus 2016 - 13. A foglalkozások presztízse (Budapest, KSH)
- [14.] Dávid T. és Tóth E. (1986): Közutak téli üzemeltetése (Szakirodalmi áttekintés) (Budapest, Közlekedéstudományi Intézet, 22. sz. kiadvány, 205-209. o.)
- [15.] Dobák M. és Antal Zs. (2016): Vezetés és szervezés, Szervezetek kialakítása és működtetése (Budapest, Akadémiai Kiadó)
- [16.] Dortsák Gy., Kutas I. és Szénich F. (1987): A köztisztaság fejlődése (Budapest, kiadó nélkül, kézirat)

- [17.] Fehér J. (2010): Kortárs személyes vezetési elméletek – A transzformatív felfogás szerepe és jellemzői (I. rész) (Vezetéstudomány, XLI. évf., 3. sz. / ISSN: 0133-0179)
- [18.] Fiedler, F.E. (1967): A Theory of Leadership Effectiveness (New York, McGraw-Hill)
- [19.] FKH terv-statisztika (mutatószámok): 1959-1971
- [20.] FKH terv-statisztika (mutatószámok): 1972-1982
- [21.] Fodor A. (1973): Kocsisok, csöngettyűsök – Adalékok a köztisztaság történetéhez (Budapest, Budapest a főváros folyóirata, XI. évf., 9. sz., 36-37. o.)
- [22.] Giltner A., Novoszáth J., Nyiredy R. és Szántó L. (1970): A Fővárosi Közmű- és Mélyépítési Főigazgatóság Évkönyve 1968-'69 (Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 159-164. o. és 266-269. o.)
- [23.] Gortvay Gy. (1953): Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története I. (Budapest, Akadémiai Kiadó)
- [24.] György I. (1973): A csengettyűs kisfiútól a tömörítő kukáig (Budapest, Népszabadság, 31. évf. 45. sz., 6. o.)
- [25.] Hajdú Gy. (1995): 100 éves a szervezett köztisztaság Budapesten – 1895-1995 – Nemzetközi Szakmai Konferencia – A konferencia előadásai (Budapest, FKfV Sokszorosító Üzeme, 92-109. o.)
- [26.] Hajdú Gy. (1978): FKfV Szervezeti és Működési Szabályzat I. (Budapest, FKfV Sokszorosító Üzeme, 114-126. o.)
- [27.] Hajdú Gy., Bánhalmi J., Merényi I., Tycho K., Bácsfalusi E., Altmann A., Ósz I. és Szegedi P. (1978): Nagyvárosok tisztántartásánál alkalmazott korszerű gépek és módszerek (Budapest, Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, 22-27. o. és 71-73. o.)
- [28.] Hall, J. & D. Caradog, J. (1950): Social Grading of Occupations (In: „The British Journal of Sociology”, vol. 1, no. 1, 31-55. o.)
- [29.] Heidrich B. (2017): Szervezeti kultúra és interkulturális menedzsment (Budapest / ISBN: 9789634541462)
- [30.] Horváth D. és Mitev A. (2023): Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv (Budapest, Alinea Kiadó / ISBN: 9786155669682)
- [31.] Ibos I. (1977): Kommunális szolgáltatások (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 56-59. o. és 62-64. o.)
- [32.] [sz. n.] (1590): Károli-biblia, Mózes 5. könyve 23. fejezet
- [33.] Kőrösi J. és Thirring G. (1895): Budapest fővárosa az 1891. évben: A népleírás és népszámlálás eredményei II. (Budapest, Budapesti Statisztikai Közlemények 25/2, 1. o.)
- [34.] Kovács L. (1947): Pest köztisztasági kérdései a XIX. század elején (Budapest, Budapest Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet, Városi Szemle, 33. évf., 371-376. o.)
- [35.] [sz. n.] (2020): Köztisztasági Múzeum (Budapest, FKF NZrt.)

- [36.] Kutas I. (2014, második kiadás): Egy évszázad erőfeszítései fővárosunk köztisztaságáért – 1895-1995 (Budapest, FKF NZrt.)
- [37.] Kutas I. és Dortsák Gy. (1976): Buda és Pest köztisztasága 1830 és 1867 között (Budapest, Budapest a főváros folyóirata, XIV. évf., 11. sz., 36-38. o.)
- [38.] Kutas I. és Dortsák Gy. (1976): Fővárosunk köztisztasága 1867 és 1945 között (Budapest, Budapest a főváros folyóirata, XIV. évf., 12. sz., 32-35. o.)
- [39.] Léderer P. (1977): A foglalkozások presztízse – Tanulmányok (Budapest, Gondolat Kiadó, 43-94. o. és 143-159. o.)
- [40.] Póczy K. (1980): Közművek a római kori Magyarországon (Budapest, Műszaki Könyvkiadó)
- [41.] Kulcsár R. (1990): A foglalkozások presztízse (Budapest, Statisztikai elemzések, Statisztikai Szemle 1990. augusztus-szeptember, KSH, 651-658. o.)
- [42.] Kulcsár R. (1985): Az első magyar országos presztízsvizsgálat eredményei (Budapest, Statisztikai elemzések, Statisztikai Szemle 1985. november, KSH, 1115-1126. o.)
- [43.] [c. n., sz. n.] Magyar Hirlap, 1850. szeptember 25. (Pest, 2. évf., 265. sz.)
- [44.] Mason, J. (2002, 2nd Edition) Qualitative Researching (SAGE Publications Ltd., London)
- [45.] Oszlay I. (1981): Egy centiméter hó - félmillió forint (Budapest, Budapest a főváros folyóirata, XIX. évf., 12. sz., 2-5. o.)
- [46.] Séri Gy. és Böhm J. (1966): FOKI-1601: Megszületett az első magyar kísérleti önfelszedő seprőgép (Budapest, Autó-Motor, 19. évf., 6. sz., 7. o.)
- [47.] Siedman, I. (2006, 3rd edition): Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences (New York, Teachers College Press / ISBN 10: 0807746665 / ISBN 13: 9780807746660)
- [48.] Szász L. és Szénich S. (1984): A közterület-fenntartás gépei (Üzemeltetés, karbantartás) (Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 83-145. o.)
- [49.] Szatucsek Z. (2000): Tavaszi nagytakarítás (Budapest, Népszabadság – Budapest melléklet, 2000. március 16., 38. o.)
- [50.] [sz. n.] (1996): Százszoros túljelentkezés utcaseprőnek (Amerikai Magyar Népszava – Szabadság, vol. 120., no. 36., 1. o.)
- [51.] Tóth-Nagy T. és Szigeti-Szászné Nagy Cs. (2017): Útépítés és -fenntartás (Piliscsév, Műszaki Könyvkiadó, 234-241. o.)
- [52.] Umbrai L. (2015): 120 év 120 képben - Az FKF Nonprofit Zrt. története a kezdetektől napjainkig (Budapest, FKF NZrt., 14-17. o. és 59-72. o.)
- [53.] Umbrai L. (2014): Így szemeteltek Budapesten – A hulladékgazdálkodás múltja a fővárosban (Budapest, Napvilág Kiadó, 80-103. o.)
- [54.] Utcza-tisztasági rendtartás Pest, Buda és Óbuda részére (1856, Budapest)
- [55.] [sz. n.] (1881): Az utca-tisztítás ügye a fővárosban (Budapest, Műszaki Hetilap, 1. évf., 7. sz. 51-53. o.)

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Pleer bácsi portréja (Demjén Attila, Munkácsy Mihály-díjas festőművész, 1972) _____ - 2 -
2. ábra: Megbilincselte lábú utcaseprő rabok, Pest-Budán (rajzolta: Max Felix Paur, 1837/1839) _ - 8 -
3. ábra: Hófuvarozó vastaliga összeállítási rajz részlete 1988-ból (forrás: saját gyűjtemény) ____ - 13 -
4. ábra: Szilas Győző grafikája, 1956 _____ - 17 -
5. ábra: „Török” grafikája _____ - 17 -
6. ábra: Kincses-Rózsa grafikája, 1955 _____ - 17 -
7. ábra: A kézi úttisztítást végző munkavállalók létszámának alakulása Budapesten 1957 és 1982 között (adatok forrása: saját gyűjtés korábbi vállalati statisztikai dokumentumokból; saját szerkesztés) _____ - 18 -
8. ábra: A Budapesti Agglomeráció népességének alakulása 1990. és 2023. között (adatok forrása: KSH; saját szerkesztés) _____ - 19 -
9. ábra: Budapest népességszámának, továbbá a gépi és kézi erővel tisztítandó terület méretének alakulása Budapesten 1902 és 2022 között (adatok forrása: KSH és fővárosi statisztikai évkönyvek; saját szerkesztés) _____ - 20 -
10. ábra: A munkanélküliek száma Budapesten és Pest vármegyében negyedévente 2009 és 2022 között (adatok forrása: KSH; saját szerkesztés) _____ - 21 -
11. ábra: A gépi úttisztítási célgépek állományának alakulása Budapesten 1957 és 1989 között (adatok forrása: korábbi vállalati statisztikai dokumentumok; szerkesztés: saját) _____ - 24 -
12. ábra: Az FKH/FKfV nyári úttisztítási célgépállományának alakulása 1960 és 1995 között (forrás: korábbi vállalati dokumentum) _____ - 24 -
13. ábra: Szedőlapátot és vesszőseprűt ábrázoló FKF vállalati díj 2011 (alkotó: Szilágyi Erzsébet szobrász, ötvösművész) _____ - 25 -
14. ábra: Utcaseprők Budapest utcáin, 1978 (forrás: Köves Szilvia fotográfus; www.kovesszilviafoto.com) _____ - 26 -
15. ábra: Kézi úttisztító, kukaedényes targoncával (forrás: korábbi vállalati kiadvány) _____ - 57 -
16. ábra: Vigyázzunk gyönyörű fővárosunk tisztaságára! (propaganda plakát az '50-es évekből, felelős kiadó: Bartha József, felelős vezető: Janka Gyula) _____ - 65 -

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet – Az interjúk kérdései

0. Kérlek, mesélj kicsit magadról (általánosságban).
1. Kérlek, mesélj arról, hogyan, milyen motivációval és mikor kerültél a céghez!
2. Hogyan élted meg az itt töltött éveket? Emellett kíváncsi vagyok arra is, hogy milyen munkakörökben dolgoztál és mennyi időt töltöttél a cégnél. Melyik munkakört, hogy élted meg? Melyiknek mik voltak a nehézségei?
3. Hogy tapasztaltad: a vállalatnál eltöltött évek alatt milyen nagyobb külső körülmények voltak hatással a köztisztasági ágazatra? Hogyan hatott ez a fizikai állomány létszáma, összetételére?
4. Milyen volt az utcaseprők társadalmi megítélése? Lehet húzni ebben valahol korszakhatárokat? Milyen bért kaptak (mondjuk az akkori átlagjövedelemhez / minimálbérhez képest)? Hogyan alakultak a dolgozói létszámok? Az alacsony bér mellett milyen juttatásokkal próbálta ösztönözni a vállalat a dolgozóit?
5. Hogy látod, mi a motivációja az utcaseprőknek a belépésnél, illetve jelentkezésnél? Ez hogyan változott?
6. Mik azok a tulajdonságok, amelyeket előnyben részesítettél egy új belépő esetén?
7. Kényszermunka-e az utcaseprőség? Mennyire kiszolgáltatott emberek végzik ezt a munkát? Ez hogyan változott?
8. Hogyan zajlott akkoriban a toborzás és mennyire volt jellemző a fluktuáció?
9. Hogyan lehet/lehetett pótolni a hiányzó munkaerőt? Mely szektorok, iparágak, munkaterületek jelentik a legnagyobb elszívóhatást az utcaseprőkre?
10. Alkalmiból → stabil: át lehetett-e csábítani a dolgozókat? Ha igen, milyen sűrűn fordult ez elő, ha pedig nem, akkor miért nem?
11. Biztosított a cég és a munka identitást, azaz többet jelent-e az utcaseprőség, mint „csak egy munka”? Történt-e ebben változások az elmúlt évtizedek alatt?
12. Mik a végeken dolgozó munkavállalók – vagyis az utcaseprők – problémái, hogyan látod, mikkel küzdenek?
13. Kérlek, nevezd meg a három legsúlyosabb problémát, amik érintik az utcaseprőket, és javasolj mindháromra megoldást! Milyen erőforrás kellene ehhez, milyen változás és kinek a dolga lenne?
14. Jellemző-e a munkavállalók között ún. „nem hivatalos” hierarchia? Mi alapján alakulhat ez ki?
15. Milyen lehetősége van az utcaseprőknek, hogy jelezzék a problémáikat, milyen csatornákat használhatnak?
16. Milyen vezetői eszközök állnak rendelkezésre az egyes szabályok betartatására? Milyen szabályokat kellett betartatni és miket nem lehet?
17. Volt lehetőséged vezetőként belső képzéseken, tréningeken részt venni?
18. Gondoskodtál utánpótlásnevelésről? Volt második ember melletted, akit utódodnak neveltél? Mi volt erre a gyakorlat?
19. Mindig izgalmas hallani anekdotákat, különleges adatokat, információkat a régi időkből. Van-e olyan, amit szívesen megosztanál, akár például az 1968-as időszakból, a nagy gazdasági mechanizmus idejéből, amikor megjelentek az alkalmisok és jelentős volt a gépi fejlődés?
20. Hogy értékeled az itt töltött éveket? Mit csinálnál másként és min változtatnál a szakmát illetően?
21. Mit gondolsz, mindig szükség lesz az utcaseprőkre? Előfordulhat-e az, hogy csak gépek fognak takarítani? Amennyiben igen, mit jósolsz, ez hány éven belül várható? Amennyiben nem, melyek azok a területek, ahol vélhetően hosszútávon is szükség lesz a kézi úttisztításra?
22. Mi az utcaseprők és a köztisztasági szakmának a jövőképe?
23. Mit tanácsolsz a jövő köztisztasági vagy az ehhez kapcsolódó szakterületek vezetőinek?

2. sz. melléklet – Szakmai szótár

1. **ambuláns utcatisztogatási / úttisztítási rendszer**: Egy-egy adott munkaterület tervszerűen van szétosztva az egyes munkacsoportok között, amelyeknek a takarítása folyamatosan felügyelve van. Az ilyen csoportok közötti munkák a nagyobb erőforrásigényű beavatkozásokhoz igény szerint átcsoportosíthatók. (Alapvetően német mintára vezették be Budapesten.)
2. **beseprés / átseprés**: Akár az egy forgalmi sávnál szélesebb területen átívelő seprési gyakorlat, amely során az úttest belső részéről történik a szennyeződés (por / hulladék) kihordása a külső rész, a padkához/folyókába. Ez a technika jelentős fizikai erő felhasználásával jár.
3. **csöngettyűs**: Azok az elsősorban tizenéves fiatalok voltak, akik hajnaltól akár késődelutánig járták az utcákat és becsöngetéssel jelezték, ha érkezett a szemeteskocsi, hogy a lakók elkezdjék kihordani a szemetüket. A csöngettyűsök kivették a részüket a lovak trágyáinak kezelésében, valamint azok csutakolásában és etetésében is. Körülbelül a II. világháborúig volt bevett gyakorlat a csöngettyűsök alkalmazása.
4. **deponálás / depózás**: A szállított anyag / szemét / hulladék / hó kijelölt ponton történő elhelyezése, lerakása.
5. **flakonozás**: Az a tevékenység, amely során egyes személyek a MOHU MOL Hulladékgazdálkodási Zrt. által 2024-től elindított REpont-rendszer során 50 Ft-ért visszaváltható flakonokat gyűjtik az utcán (hulladékgyűjtőedényekből is).
6. **guberálók / gubriccsok**: Azok a korábban Budapesten is előforduló személyek, akik a városszerte – később inkább „külvárosszerte” – megtalálható szeméttelpeken, a lerakók területén a szemétkupacokból még kigyűjtögették a nekik hasznos holmikat.
7. **rakásolás**: Különféle anyagokból szállítójárműre történő felrakódásra alkalmas kupacok összekészítése. Alkalmazható pl. téli hómunka, vagy őszi lombhullás során.
8. **saralás**: Az a tevékenység, amely során az elsősorban kiépített járdaszegély mentén lerakódott sarat és egyéb letapadt szennyeződést kell az azzal megbízott személynek felkaparnia, valamint összegyűjtésre alkalmas állapotba rakásokba összekészítenie, továbbá ezt követően a szállító eszközre felrakodnia.
9. **séfer**: A telepített utcai hulladékgyűjtőkre / közterületi kukákra használt napi kifejezés. A kifejezés az SSI SCHÄFER hulladékgyűjtőedényt(is) gyártó cég márkanevéből ered.
10. **taliga / hófuvarozó vastaliga / japáner / kordé / targonca**: Kézi úttisztítás során az utcaseprők / útgondozók ezekbe a kézivontatású, egytengelyes, guruló eszközökbe gyűjtötték a szemetet/hulladékot, vagy akár a téli munkavégzés ideje alatt a havat. A szállított anyagot ezt követően ürítették át/ki a megfelelő helyen/helyre.
11. **talpas / talpi**: Az utcaseprőkre alapvetően pejoratív vonatkozásban használt kifejezés, amely a gyalogszerrel történő munkavégzésre utal.
12. **zárt rakodó állomások betontartályai**: A város különböző pontjai kiépített faszerkezetes építmények, amelyeken belül egy betonból épített tartályba ürítettek az utcaseprők és amelyek mellé egy tartályt átüríteni alkalmas szemeteskocsi még befért. Az átlapátolás így a legkisebb porzással tudott végbe menni.

NYILATKOZAT

a szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Gulyás Áron
A hallgató Neptun-kódja: AEWX9J
A dolgozat címe: AZ UTCASEPRŐK RÉGEN ÉS MA

A BUDAPESTI KÉZI ÚTTISZTÍTÁS
FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE, KIHÍVÁSAI ÉS
JÖVŐKÉPE VEZETŐI SZEMPONTBÓL

A megjelenés éve: 2024
A konzulens intézetének neve: Agrár- és Élelmiszergazdasági Intézet
A konzulens tanszékének a neve: Nemzetközi-szabályozási és Gazdasági Jogi Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, amelyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, amely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkor szellemi tulajdonkezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem MATER Hallgatói Dolgozatok repozitóriumba. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem MATER Hallgatói Dolgozatok repozitóriumban.

Kelt: Budapest, 2024. év október hó 30. nap

Gulyás Áron
hallgató

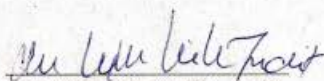
NYILATKOZAT

Gulyás Áron hallgató (Neptun-azonosítója: AFWX9J) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A szakdolgozatot a záróvizsgán történő védeésre javaslom / nem javaslom¹.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen / nem^{*2}

Kelt: Budapest, 2024. év október hó 30. nap

Dr. Suhajda Csilla Judit
belső konzulens

¹ A megfelelő aláhúzendő.

² A megfelelő aláhúzendő.